



RÄTTEN TILL VATTEN OCH FISKE

— EN SAMMANSTÄLLNING AV RÄTTSREGLER
OCH RÄTTSPRAXIS

Historik
- olika delnings-
grunder

1



RÄTTEN TILL VATTEN OCH FISKE

En sammanställning av rättsregler och rättspraxis rörande inverkan av lantmäteriförrättningar och liknande åtgärder på rätten till vatten och grund samt fiske.

Arbetet omfattar fem separata delar.

Sammanställningen har gjorts av f. överlantmätaren i Jämtlands län, Valfrid Larsson, på uppdrag av Lantmäteriverket.

LDOK

Rf Fastighetsbildning

Fastighetsindelning

Äldre rättsinstitut

Beställs hos

Lantmäteriverket
Blankettförrådet
801 12 GÄVLE

Liber Förlag

REDOGÖRELSE

ur författningar och rättspraxis
hur vatten och fiske är fördelade
mellan fastigheter
till ledning för vidare utredningar i dessa frågor

efter uppdrag av statens lantmäteriverk
upprättad åren 1975 - 1982 av

Valfrid Larsson

Valfrid Larsson

fd överlantmätare

De olika delarnas huvudsakliga innehåll.

Del I. Historisk inledning.

Stadganden i huvudsak om delningsgrund vid skifte och om fiske i äldre författningar t.o.m. 1866 års skiftesstadga. Ur Gabriel Thulin 1911, Historisk utveckling av den svenska skifteslagstiftningen med särskilt avseende på frågan om delningsgrund vid skifte.

Del II. Grunddragen av rätten till vatten och fiske. Rätten till vatten och fiske enligt jorddelningsförrättningar, utom ägostyckningar, före den 1 januari 1928 samt enligt jordavsöndring och liknande förfaranden.

Del III. Ägostyckning.

Rätten till vatten och fiske enligt ägostyckning. Analys även i övrigt av ägostyckningsinstitutet.

Del IV.

Mantalssättning (mantalsfördelning) vid delning av kronohemman för försäljning.

Fastighetsbildning vid ändring i rikets indelning, särskilt vid överflyttning av område för vilket fördes jordregister till område för vilket skulle föras fastighetsregister såsom för stad (stadsregister). - Mantalssättning såsom delningsförrättning. - Lagen den 30 april 1930 (nr 99) om delning av fastighet vid ändring i rikets indelning med mera. - Analys av rätten till vatten och fiske och av en del övriga frågor.

Del V. Jorddelningslagen.

Del I. Historisk inledning.

Stadganden i huvudsak om delningsgrund vid skifte och om fiske i äldre författningar t.o.m. 1866 års skiftesstadga. Ur Gabriel Thulin 1911, Historisk utveckling av den svenska skifteslagstiftningen med särskilt avseende på frågan om delningsgrund vid skifte.

Bilagor:

Äldre författningar

Skiftesstadgor

Ur Gabriel Thulin 1911, Historisk utveckling av den svenska skifteslagstiftningen med särskilt avseende på frågan om delningsgrund vid skifte, citerad Thulin.

Referat.

X.	<u>Delningsgrund vid skifte</u>	1
A.	Mellan jordeboksenheter	1
Aa.	I inägor. Delningsgrunderna landskapsvis. För några landskap, särskilt angivna, redovisas här även delningsgrunden i skog och utmark.	1
1.	Östergötland	2
2.	Västergötland och Dalsland	3
2a.	Skaraborgs län	3
	Författningar om enskifte	4
2b.	Älvsborgs län	5
3.	Småland	6
3a.	Kronobergs län, även i skog och utmark	6
3b.	Jönköpings län	6
3c.	Kalmar län med Öland	8
	Fastlandsdelen	8
	Öland	8
4.	Uppland	9
5.	Västmanland	12
6.	Södermanland	14
7.	Närke	16
8.	Värmland	17
9.	Gästrikland	18
	Sockenskiften i Gävleborgs län	21
10-15.	Norrland med undantag för Gästrikland	22
10.	Hälsingland	23

Innehåll (forts)	Sid
11. Medelpad	26
12. Ångermanland	28
13. Västerbotten, även i skog och utmark	29
14. Jämtland	34
15. Härjedalen	36
Avvittringens inverkan på skifteslagsindelningen och på delningsgrunden i de norrländska landskapen	39
16. Dalarna (Kopparbergs län)	40
(Skifteslagsindelningen och byadelningar vid de allmänna storskiftena)	
17. Skåne	48
Inägor	48
Särskilt om skog och utmark	51
Författningar om enskifte	52
18. Blekinge. Inägor samt skog och utmark.	54
19. Halland	57
Inägor	57
Skog och utmark	58
20. Gottland	60
Till skifteslagsindelningen på Gottland	62
21. Bohuslän (Göteborgs och Bohus län)	64
Inägor	64
Skog och utmark	66
Askims, Östra Hisings och Sävedals härad	67
Ab. Delningsgrund i utägor	68
1. I skog och utmark	68
Inom by	68
Mellan byar eller enstaka bosättningar (hemman)	68
Mantalet den allmännaste delningsgrun-	69

Innehåll (forts)	Sid
den i skog och utmark	
Förmedlat eller oförmedlat mantal	70
För lägenhet, som saknar mantal eller annan däremot svarande jämförelsegrund	72
För avgärda by	73
Mellan servitutsberättigade och servitutsförpliktade fastigheter (endast byar eller hemman)	75
2. I vattenområde samt fiske	77
Inom by	77
Mellan byar eller enstaka bosättningar	79
B. Inom en jordeboksenhet i inägor och utägor	79
C. Fall då någon utöver sitt ordinarie byamål får behålla särskild lägenhet eller visst område	80
a) Uppodlingar på oskift mark i vissa fall	80
b) Enskild odaläga	80
c) Särskild lägenhet, såsom stenbrott, kvarn, fiske, torvmosse eller dylikt	82
D. Delningsgrund vid utflyttning av vissa smärre jordpossessioner	84
1. Sådana inom skifteslaget belägna utjordar eller urfjällar, vilka tillhör hemman i annat skifteslag och ej kan utbytas enligt reglerna om ägoutbyte	84
A-D Sammanfattning beträffande de för skifte å landet (numera) gällande delningsgrunder	86
E De särskilda delningsgrundernas uppkomst och betydelse	91

Innehåll (forts)	Sid
Jordbeskattningens utveckling	91
Mantalet	96
Övriga jorda- eller skattetal	97
Verkliga byamål	97
Aln- och stångtalet	97
Attungindelningen	98
Öresindelningen	99
Jorda- eller skattetal, som åtminstone från början ej utgjort uttryck för ett verkligt byamål	100
Räntan	101
Källor eller hjälpmedel vid bestämman- de av delningsgrunden, där den ej utgö- res av innehavet	103
Jordeböcker	103
Mantalet	103
Övriga jorda- eller skattetal (byamål)	108
Ränta och kronotionde m.m.	109
XV. <u>Särskilda bestämmelser för stad</u>	110
Städernas jordar	110
Ej upptagna i landets jordebok	110
Den kamerala indelningen i allmänhet ej bibehållen	111
Delningsinstitut i stad	111
För det i tomter ej indelade området	112
Äldre delningsinstitut	112
Laga skifte	113
Skiftesvitsord	113
Delningsgrund vid skifte	114
Skiftesmåls handläggning	114
Skiftesstadgans tillämpning	115

Innehåll (forts)

Sid

i övrigt vid laga skifte i stad	
Ägoutbyte	116
Ägostyckning och jordavsöndring	116

Bilagor:

Äldre författningar

(26 sid)

Skiftesstadgor

(5 sid)

Ur Gabriel Thulin 1911, Historisk utveckling av den svenska skifteslagstiftningen med särskilt avseende på frågan om delningsgrund vid skifte. Bilaga till kommittébetänkande angående ny skifteslagstiftning. Referat.

Indelningen i Thulins arbete har följts. Hänvisningar till sid. avser sid. hos Thulin.

Då Thulin refererat innehållet i författning har flerstädes i stället det exakta innehållet i författningen återgivits. Utdrag ur äldre författningar med hänvisning till källor har sammanställts i särskilda bilagor, bilaga Äldre författningar och bilaga Skiftesstadgor.

X. Delningsgrund vid skifte.

A. Mellan jordeboksenheter.

Aa. I inägor. Delningsgrunderna landskapsvis.

För några landskap, särskilt angivna, redovisas här även delningsgrunden i skog och utmark.

1. ÖstergötlandInägor (s 93-108)

- s. 93-96 Det vanliga byamålet var attungen eller bråkdelar därav. Den som ägde attung i by hade en däremot svarande andel ($1/8$) i tomt och alla ägor. Ett annat uttryck för
- s. 97 byamålet var tomtens längd utmed gatan i stänger och alnar, aln- och stångtalet, grundat på andel enligt attungtal. Ibland tog man ledning av avraden uttryckt i spanns avgäld. Laga avrad i spannmål var 4 tunnor på attungen. Då 1 tunna var 6 spann, var 4 tunnor 24 spann. 1 spans avgäld var således detsamma som $1/3$ attung.
- s. 103 Av jordeböckerna kan endast ringa upplysningar vinnas om attungindelningen. Bättre är de upplysningar som kan erhållas ur de s.k. geometriska jordeböckerna från den förra hälften av 1600-talet, där byamålet mest angavs i stänger och alnar (och någon gång i spans avgäld). I det övervägande antalet fall utgjorde byamålet 16 stänger motsvarande 2 stänger på attungen. Stången an-
- s. 104 gavs i allmänhet vara 5 alnar.
- s. 105 I 1734 års lag återfinnes ej attungindelningen utan endast aln- och stångtalet. Det oaktat har vid stor-, en- och laga skiftena till delningsgrund såväl för hemman som för egentliga utjordar antagits i många fall attungtalet (åttungtalet) och i andra fall attungtalet jämte aln- och stångtalet, men i flertalet fall har det attungen motsvarar- aln- och stångtalet med växlande alntal på stången utgjort delningsgrund (någon gång även spans avgäld).
- s. 106 Det är sålunda attungtalet eller det däremot svarande aln- och stångtalet, som utgjort och fortfarande utgör den lagliga delningsgrunden i inägor i Östergötland i de byar, där ett byamål förekommit.

2. Västergötland och DalslandInägor (s. 108-115)

- s. 108 Med undantag för Mo härad, som tidigt förenats med Jönköpings län, samt Askims, Sävedals och Östra Hisings härad, som 1680 överflyttades till Göteborgs och Bohus län, är Västergötland delat i två län, Skaraborgs län och Älvsborgs län, till vilket senare även hör Dalsland, som av ålder lytt under västgöotalagarna.
- s. 108-110 Tidigt förekom en attungsindelning som emellertid försvann. Sådan indelning omnämndes ej i äldre lantmäterihandlingar.
- s. 111 Där gårdarnas storlek angavs skedde det sedermera oftast i den avrad som de avkastade, vanligen uttryckt i pund eller marker smör. I en beskrivning från Vadsbo härad heter det att hemmanen var indelade i marker och pund sålunda att 80 marker eller 4 pund utgjorde ett helt hemman. Delningar inom byarna torde tidigare ha skett efter denna pund- och smörränta. I 1734 års lag upptogs den såsom en av delningsgrunderna i by.
- s. 112 Särskilt sedan mantalsröntan införts i jordeböckerna och jämte jordeboksröntan blivit "grundlag" för indelningen, synes man ha börjat att i stället ta till delningsgrund hela röntan eller ock mantalet, då detta senare låg till grund för såväl mantalsröntan som flera i jordeboksröntan ingående persedlar.

2a. Skaraborgs län

(Här redovisas även uppgifter ur författningar om enskifte.)

- s. 113 Kungl. Maj:ts resolution och förklaring på prästerskaps allmänna besvär den 12^{januari} 1757, § 6. Efter framställning från prästerskapet i Skara stift: Kungl. Maj:t fann- för Skara stift - ingen säkrare jämningsgrund än den gamla räntan, varmed skulle förstås såväl jordeboks- och mantalsräntan som kronotionden.
- s. 114 Kungl. Maj:ts stadfästelse den 14 december 1762 å den förening, som vid sist överståndne riksdag av ståndens deputerade i Skaraborgs län blivit upprättad angående sättet och grunden, varefter storskiften i berörda län må verkställas: Klanderlös besittning av den jord, som vart och ett hemman i åker och äng okvalt innehade, då skiftas skulle, borde vara Skaraborgs läns delningsgrund.
- s. 115 Detta vidhölls genom Kungl. brevet den 10 september 1766 till krigs- och kammarkollegierna angående delningsgrunden vid inägors skiftande i Skaraborgs län.

Författningar om enskifte

Kungl. förordningen den 25 juli 1804 angående enskiften i Skaraborgs län:

§ 6. Delningsgrunden, som vid enskiftesutbrytningarna skall tjäna till efterrättelse eller måttstock, vareden, som vid förut fastställt storskifte varit följd, eller om något sådant byalaget icke övergått, den som med lag och författningar samt landets bruk är instämmande.

Kungl. Maj:ts förnyade förordning den 24 juli 1812 angående enskiftesdelningar i Skåne och Skaraborgs län:

10 §. - - - Delningsgrunden, som vid enskiftesutbryt-

ningarna skall tjäna till efter rättelse eller måttstock, vare den, som vid förut fastställt storskifte varit följd, eller om storskifte byalaget ej övergått den, som med lag och författningar är instämmande.

 14 §. - - - Förenar sig byalaget därom, att skogen (där den förut blivit storskiftad) må i enskifte läggas, tjäna då därvid till efter rättelse den delningsgrund, som vid förut fastställt storskifte blivit följd; - - -. Ligger byalagets skog i samfällighet, äge då den vitsord som enskifta vill, varvid den delningsgrund bör iakttagas, som med lag och författningar är instämmande.

2b. Älvsborgs län

- s. 115 Då genom Kungl. resolutionen den 12 januari 1757, §6, stadgades, att den gamla räntan, varmed skulle förstås såväl jordeboks- och mantalsräntan som kronotionden, skulle utgöra delningsgrund för Skara stift, inbreds¹⁹ större delen av Älvsborgs län (se under Skaraborgs län).

Thulin: Ehuru någon särskild bestämmelse om delningsgrunden ej utfärdats för Älvsborgs län, har jämväl för detta län såväl i Västgötadelen som i Dal, med tillämpning av föreskrifterna i 14 § av 1762 års storskiftesförordning, innehavet ansetts utgöra den lagliga delningsgrunden i likhet med vad som bestämts för Skaraborgs län.

Vad sålunda anförts gällde i huvudsak även för Mo härad i Jönköpings län. Vad angår Askims, Sävedals och Östra Hisings härad i Göteborgs och Bohus län, se under detta län.

3. Småland3a. Kronobergs län (s 116, 117)

Här redovisas även uppgifter om delningsgrund i skog och utmark (s 203, 204).

- s. 116, 117 I äldre tider synes huvudräntan ha varit bestämd i smör (pundränta) och omsatts i penningar. Särskilt sedan mantalsräntan blivit införd i jordeboken och kronotionden fixerats synes man ha blivit allt mindre böjd för denna delningsgrund utan i stället lagt till grund hela räntan med eller utan tionden (någon gång mantalet, förmedlat eller oförmedlat).

- Kungl. förordning den 14 november 1766 angående rätta grunden till storskiftesdelningar i Malmöhus, Kristianstads och Kronobergs län: Vars och ens innehavande egen- dom till dess myckenhet och godhet skulle vara den mest naturliga, billiga och med ändamålet överstämmande samt minsta olägenhet medförande grund, att i dessa tre län, där säkra byamål av ålder icke varit, iakttagas och följas vid alla de storskiftesdelningar i inägor, som s. 203, därstädes därefter kom att för sig gå, men att gamla 204 hemmantalet, efter förra stadgar, borde gälla i oskift skog och utmark.

3b. Jönköpings län (s 117-119)

- s. 118 För Mo härad, som ingick i landskapet Västergötland,
s. 115 gällde i huvudsak detsamma som för Älvsborgs län.
- s. 118 Vad angår Tveta och Vista samt Norra och Södra Vedbo härad, som tidigare hört till Östgöta lagsaga, togs ofta vid de storskiften som den första tiden ägde rum ett

byamål i alnar och stänger (stänger och alnar eller alnar bred åker) till delningsgrund, men det förekom många byalag som saknade sådant byamål. I sistnämnda byalag liksom i övriga delar av länet skedde delningarna tidigare någon gång efter huvudröntan (se under Kronobergs län) eller mantalet, men vanligen efter hela den gamla jordeboksröntan eller efter denna och mantalsröntan.

På grund av bestämmelserna om delningsgrund i 14 § i 1762 års storskiftesförordning och sedan genom förordningen den 14 november 1766 innehavet antagits till delningsgrund i bl.a. Kronobergs län, synes i allmänhet denna delningsgrund ha tillämpats även i Jönköpings län, där ej såsom fallet var med ett flertal byar i de härad som hört till Östgöta lagsaga ett verkligt byamål förekom.

3c. Kalmar län med Öland (s 119-121)s. 119 Fastlandsdelen

I äldre lantmäterihandlingar upptogs för Tjust härad överallt aln- och stångtalet. Även i de övriga häraderna angavs stundom byamålet i lantmäterihandlingarna i alnar och någon gång i stänger.

s. 120 Av skifteshandlingarna framgår att i Tjust härad nästan utan undantag aln- och stångtalet tagits till delningsgrund och att detta även varit fallet i övriga härad av länets fastlandsdel, där utredning om aln- och stångtalet kunnat ske. Av skifteshandlingar framgår även, att i flertalet fall där ett byamål ej fanns till delningsgrund, särskilt tidigare, tagits jordeboksräntan eller hela räntan, antingen den förmedlade eller oförmedlade, med hänsynstagande i många fall jämväl till kronotionden och, särskilt i Södra Möre, till båtsmansskatten. Dock har efter hand, liksom i det övriga Småland, övergång skett till innehavet.

Öland

s. 120, 121. I äldre lantmäterihandlingar finns uppgifter om ett säkerligen mot attungen svarande byamål, angivet ej i attungtal utan i alnar och någon gång i stänger. I ett förslag av Faggot år 1752 upptogs aln- och stångtalet såsom delningsgrund för Öland.

Thulin: Man torde kunna säga, att för Kalmar län med Öland delningsgrunden i inägor numera utgöres av det antagligen liksom i Östergötland på en äldre attungindelning byggda aln- och stångtalet samt, där sådant byamål ej finns, innehavet.

4. Uppland (s 121-127)

Landskapet Uppland omfattar hela Uppsala län, Stockholms län med undantag av Svartlösa, Öknebo och Sotholms härad, som tillhör landskapet Södermanland, samt Torstuna, Simtuna och Våla härad i Västmanlands län.

- s. 121 Någon attungindelning såsom uttryck för byamål bibehölls inte. Öresindelningen utgjorde grund för fördelning av rättigheter och skyldigheter i byalaget.
- s. 122 Fastigheterna är angivna i mark-, öres-, örtug- och penningland (1 mark = 8 öre, 1 öre = 3 örtugar, 1 örtug = 8 penningar), grundande sig på en uppskattning av jordens värde. Av en föreskrift att 1 mark silver skulle ges i bördelösen för varje örtugland kan man sluta, att den norm följts att en jord som ansågs vara värd 1 mark silver gav $1/24$ eller 1 örtug, i avrad, och kallades örtugland. Öresindelningen bör dock även ha lagts till grund för allmänna utskylder.
- s. 123 Öresindelningen förekom såväl på byar som på enstaka hemman och vissa lägenheter.
- s. 123 Vid skattningsåtgärder bibehöll öresindelningen betydelse för skattehemmanen. Skipvisten utgick i alla härad och i de flesta även huvudskatten efter öretalet. I övrigt utgick huvudskatten efter settingtal. Detta var i en del härad satt i bestämt förhållande till öretalet (10 öresland på 1 fullsutenhet och 60 öresland på 1 setting), varvid settingen närmast motsvarade en gård. Åtskilliga utskylder fördelades efter mantalet eller gård.
- s. 123, 124 För skattehemmanen fanns anledning att upptaga öresindelningen i jordeböckerna. Särskilt med anledning av den betydelse öresindelningen fick för roteringen full-

ständigades i flera fall uppgifterna om öresindelningen i jordeböckerna. I Uppsala län upptas i den senaste jordeboken öres- och penningland (ej markland och örtugland) för flertalet skattehemman, många kronohemman och en del frälsehemman. Även för utjordar och andra lägenheter förekommer i stor utsträckning anteckningar om jordatalet. Vad sålunda anförts gäller även för upplandsdelarna av Stockholms län och Västmanlands län. För Värmdöns skepplag. varest år 1618 skedde en helt ny skattdelning, hade dock den gamla öresindelningen tidigt försvunnit ur jordeböckerna.

s. 124 Den likhet som från början kan ha funnits mellan öreslanden i skilda byar hade tidigt rubbats. I skattdelningensmetoden för Uppland av år 1690 hette det, att öretalen inom åtskilliga byar inte hade den ringaste proportion och likhet sinsemellan samt att öretalet ej kunde vara någon allmän regel till skatten annat än inom en by grannar emellan. Enligt 1695 års indelningsverk borde roteringen, då de till en rote inroterade hemmanen låg i en och samma by, utgå efter öreslanden, om sådana fanns på hemmanen, men om roteringen lagts på olika byar skulle den utgöras efter hemmanens utsäde, godhet och storlek. Och i ett Kungl. brev den 7 maj 1811 uttalades att det inte av öreslanden utan endast av mantalen kunde slutas till de i särskilda byar belägna hemmans storlek och godhet i jämförelse med varandra.

s. 126 Thulin: Denna gamla öresindelning, vilken säkerligen från början åsatts, så att den inom by motsvarade bydelägarnas förutvarande byamål, är det som fortfarande i Uppland, liksom enligt upplandslagen, utgör den allmänna delningsgrunden för inägor.

I 1734 års lag nämnes öre och örtug såsom en av delningsgrunderna i by.

s. 126 För upplysning om fastigheters i öretal uttryckta byamål är uppgifterna i jordeböckerna ofta otillräckliga. Det förekom även att om en i öretal satt lägenhet (utjord) brukades under ett hemman lägenheten i jordeboken sammanförts med hemmanet, så att hemmanets och utjordens öretal sammanslagits. För uppgifter om öretalet kunde ledning hämtas ur åtkomsthandlingar, äldre lantmäterihandlingar, fräselängder o.d.

I skifteshandlingar nämnes ofta byamålet i alnar eller stänger, motsvarande det i tomten nedlagda byamålet, eller aln- och stångtalet jämte öretalet.

5. Västmanland (s 127-129)

Landskapet Västmanland omfattar dels Västmanlands län med undantag av såväl Torstuna, Simtuna och Våla härad tillhörande Uppland som den del av Åkerbo härad som ingår i Södermanland dels Fellingsbro härad och vissa bergslager i Örebro län.

- s. 127 Någon attungindelning med betydelse såsom byamål bibehölls inte utan upptogs såsom sådant, liksom i Uppland, penningland, örtugland, öresland och markland.
- s. 128 Jordeböckerna från nyare tiden utvisar att, med undantag för vissa bergslagsorter, för skattehemman och utjordar någon del av skatten direkt eller indirekt var bestämd efter öresindelningen, varför öretalet upptogs i jordeböckerna för dessa fastigheter.

Vid en ny skattläggning år 1608 i det dåvarande Västerås län, omfattande Tuhundra, Siende och Norrbo härad, bildades ett nytt öretal motsvarande ett tunnlands utsäde. Detta öretal skilde sig betydligt från det gamla i öretal uttryckta byamålet. Även skattläggningsmetoden av år 1690 för Västmanlands hövdingedöme byggde på det nya öretalet. Det lades till grund vid skattläggningen med beräkning i regel, liksom vid 1608 års skattläggning, av 1 tunnlands utsäde på 1 öresland.

Öretalet, antingen det gamla eller undantagsvis det vid senaste skattläggningar nybildade, hade efter hand ganska fullständigt upptagits i jordeböckerna, med undantag för bergslagsorterna, även på andra än skatteegendomar. I den senaste jordeboken återfinnes öretalet i samma utsträckning som i Uppland i den till Västmanlands län hörande delen av Västmanland med undantag av bergslagera; däremot har det utan särskilt beslut uteslutits

i Örebrodelen.

- s. 129 Om än från början en viss likhet funnits mellan de gamla öretalen i skilda byar har denna likhet efter hand alltmer försvunnit.

Vid skifte har, där gammalt öretal funnits, detta i regel utgjort delningsgrund i by. Uppgifter därom har man i regel sökt hämta ur jordeböckerna. Svårigheter har därvid ofta mött. Det i jordeboken införda öretalet har ej sällan, liksom i Uppland, motsvarat hemmanets öretal sammanslaget med dess öretal i utjordar och urfjällar. Och i de fall då vid skattnöjningar tillkommit ett nytt efter utsädet bildat öretal, har det ej heller alltid varit lätt att skilja de olika öretalen åt, där de ej överensstämmt med varandra. - Mången gång var öretalet och det i tomt, åker och äng nedlagda byamålet ej proportionella med varandra.

6. Södermanland (s 129-133)

- s. 129 Landskapet Södermanland omfattar Södermanlands län, Svartlösa, Öknebo och Sotholms härad av Stockholms län och en del av Åkerbo härad i Västmanlands län.
- s. 130 En äldre attungindelning har ej bibehållit sig och fått betydelse såsom uttryck för byamålet. I äldre handlingar nämnes örtug och örtugland på sådant sätt att därav framgår att en öretalsindelning funnits.

Av senare skifteshandlingar framgår att detta öretal endast mera sällan antagits till delningsgrund, utan har i flertalet fall så skett med ett inom byn gällande aln- eller stångtal. I beskrivningarna till de på 1600-talet upprättade geometriska kartorna upptogs ofta för hemmanen deras öretal men vanligare aln- och stångtalet. Stundom stod öretal samt aln- och stångtal bredvid varandra. Som huvudregel synes kunna uppställas att för varje öresland upptogs 1 stång och på stängen räknades vanligen 6 alnar.

- s. 131 Det vill synas som om fastigheters byamål vanligen uttryckts i tomtens längd efter gatan men att dock en öretalsindelning funnits som överensstämde med detta byamål och att sannolikt 1 öresland i allmänhet motsvarat 1 stång (6 alnar).

Det från tomtens hämtade aln- och stångtalet har bibehållits såsom huvudsakligt byamål. Stundom togs dock öretalet till delningsgrund såsom uttryck för det eljest i aln- och stångtal angivna byamålet.

- s. 132 I Oppunda härad, där vid skattläggning år 1596 åkern utsatts i öresland med beräkning av stångtalet (1 öresland = 18 stänger i längd och 9 stänger i bredd, varje

stång räknad till 9 alnar), uteslöts det gamla öretalet ur jordeboken och upptogs i stället endast den vid skattnöjningen angivna jordbeskrivningen i öresland åker, lass äng, fiske, skog, mulbete etc. Detta fortfarande t.o. m. 1825, men i den senaste jordeboken har för Oppunda härad endast öreslanden (för åkern) införts, varvid man felaktigt synes ha utgått från att det var fråga om det gamla öretalet.

Med undantag för Oppunda härad är det, där öretalet upptagits i jordeböckerna, i regel det gamla öretalet som redovisas. I vissa härad har detta öretal alltjämt ganska fullständigt upptagits i jordeböckerna, i andra åter saknas det helt eller upptages det endast bristfälligt.

I fråga om öretalet lämnar således jordeböckerna endast ringa vägledning och är det i dessa införda jorddatalet delvis ett annat än det som är byamål.

7. Närke. (s 133, 134)

Landskapet Närke ingår i Örebro län.

s. 133 Exempel finns på en äldre indelning i attungar, vilken dock ej bibehållit sig. I allmänhet betecknades fastigheterna enligt öresindelningen.

s. 134 Enligt jordrevning i Askers och Skyllersta härad år 1615 angavs för fastigheterna tunnlands utsäde och antal lass äng jämte övriga förmåner. 1 tunnlands utsäde motsvarade 1 öresland.

I jordeböckerna upptogs för Askers härad samt Skyllersta och Svinevads socknar av Skyllersta härad nästan uteslutande nämnda tunnlandtal, för övriga socknar i Skyllersta härad omväxlande öre- och tunnlandtal samt för Örebro och Glangshammars härad vid åtskilliga fastigheter det gamla öretalet, dock att även i dessa härad vid en del, sannolikt i senare tid skattlagda hemman, i stället upptogs tunnlandtalet.

I bergslagerna synes någon öresindelning inte ha förekommit.

Öre- eller tunnlandtalet upptogs ännu i 1825 års jordebok men har utan uppgiven anledning uteslutits ur den senaste jordeboken.

Ehuru endast ringa upplysningar om det gamla öretalet varit att hämta ur jordeböckerna, har det oftast lagts till grund för skiftena. Stundom har emellertid byamålet i alnar och stänger i stället utjort delningsgrund. Det vid skattläggningarna åsatta tunnlandtalet synes ej ha fått betydelse vid skifte.

8. Värmland (s 135)

- s. 135 I vissa trakter av Värmland har man beräknat 1 mantal till 30 daler eller 960 öre eller 23040 penningar, någon gång i stället betecknade rundstycken eller styver, och angavs med ledning därav hemmansdelarna i öres, penningars och rundstyckens eller styvers skatt (1 daler silvermynt = 32 öre, 1 öre = 24 penningar).

Denna indelning torde ha sitt ursprung i räntan, vilken i medeltal för 1 mantal synes ha hållit sig kring ungefär 30 daler. Denna öresindelning förekom endast inom hemman och kunde ej tjäna till delningsgrund mellan^{hemman,} inom det fåtal byar som fanns.

Vid det fåtal byskiften som förekommit synes man, i överensstämmelse med ett förslag av Faggot av år 1752, ha tagit jordeboks- och mantalsräntan till delningsgrund.

9. Gästrikland (s. 136-140)

Innehåller även uppgifter om sockenskiften (s 35).

s. 136 Liksom i svealandskapen var fastigheterna i Gästrikland av gammalt uppskattade i markland och öresland. Detta jordatal låg till grund för den i järn utgående huvudräntan. Fr. o.m. 1572 upptogs det mera allmänt i jordeböckerna i hela landskapet för såväl hemman som utjordar.

Efter mantalet på fullsättes bönder eller hemman, med iakttagen skillnad mellan hela och halva etc, utgick flera delar av den årliga räntan ävensom tillfälliga utskylder. Dock bildades även i Gästrikland i början av 1600-talet, efter verkställd revning och rannsaking, liksom i Norrland, ett mot det därvid åsatta jordatalet proportionellt gärdemantal. Vid denna rev- och rannsaking skedde undersökning ej endast om utsädet utan även om äng och övriga förmåner. Jorden (åkern) mättes i öresland. Till 1 öresland, god jord, räknades en yta av 18 stänger i längd och 9 stänger i bredd, stängen räknad till 9 alnar (13122 kvadratalnar). Där jorden var svag tillades 1, 2 eller flera stänger, i längd eller bredd. På ett sådant öresland antogs kunna sås 1 tunna säd, men vid det då vanliga tvåsädesbruket fordrades 2 öresland av angiven vidd för att varje år kunna så 1 tunna säd. 5 tunnors utsäde eller 10 däremot svarande öresland räknades till 1 gärdemantal. År 1616 förordnades att jämväl för Ovansjö och Forsåkers socknar, i vilka ett annat öretal tidigare lagts till grund för gärdemantalet, 5 tunnors utsäde eller 10 öresland skulle bilda 1 gärdemantal. På grund av sitt samband med gärdemantalet kallades dessa öresland gärdemantalsöresland till skillnad från de gamla öreslanden som sedermera vanligen benämndes jordeboksöresland. Vid i senare

tid skattlagda hemman sammanföll gärdemantals- och jordeboksöreslanden, men vid äldre hemman skilde de sig betydligt.

- s. 137 I jordeböckerna upptogs i regel jämte det gamla öretalet det vid jordrevningen åsatta utsädestalet, uttryckt ej i gärdemantalsöresland utan i tunnor. Gärdemantalet infördes i jordeböckerna för varje hemman år 1647. Detta mantal hade efter hand fått allt större betydelse men kom ej, såsom fallet blev i det övriga Norrland, att ligga till grund för någon del av jordeboksräntan på äldre hemman. Därför bibehöll vid sidan av gärdemantalet ej endast jordeboksöreslanden utan även det gamla mantalet betydelse såsom grund för vissa delar av jordeboksräntan. Man skilde mellan små mantal, motsvarande gärdemantalet, och stora mantal, motsvarande det gamla mantalet, som till skillnad från gärdemantalet kallades "hemman", "skattehemman", någon gång "hästeståndshemman". Jämte gärdemantalet upptogs detta hemmantal i en särskild kolumn ännu i 1825 års jordebok, som även innehöll anteckning om utsädet och de gamla öreslanden.

I den senaste jordeboken har av de förutvarande skattetalen endast gärdemantalet, ej "skattehemman", jordeboksöresland och utsäde, upptagits. På samma gång som jordeboksöreslanden uteslöts, infördes såsom grund för gärdemantalet i stället för utsädet de mot detta proportionella gärdemantalsöreslanden.

Efter vad lantmäterihandlingar från början av 1700-talet utvisar synes de gamla jordeboksöreslanden tidigare ha utgjort delningsgrund. Förhållandena ändrade sig efter hand sedan gärdemantalet och gärdemantalsöreslanden tillkommit. Dessa senare kom dock ej, såsom i det övriga Norrland, att utgöra delningsgrund. Anledningen härtill var att gärdemantalet och gärdemantalsöreslanden, utom

för tillfälliga utskylder, lagts till grund endast för mantalsräntan och ej för någon del av jordeboksräntan, som fortfarande till större delen var bestämd efter jordeboksöresland och hemmantal, mellan vilka senare och gårdemantalet ej fanns någon viss proportion på äldre hemman. Med hänsyn till de olika skatte- och jordatal som förekom och för att vinna jämlikhet mellan skatt och ägor synes man från 1740-talet ha börjat att i stället lägga hela räntan till grund för delning, och det ej endast av inägor utan även av utägor, såväl inom som mellan byar.

s. 138 Kungl. resolution den 10 november 1767: Då uti förordningen den 14 november 1766 angående delningsgrund vid storskiftesdelningar i Malmöhus, Kristianstads och Kronobergs län förklarats, att delningar skulle ske efter vars och ens innehavande egendom till dess vidd och godhet, ansåg Kungl. Maj:t bäst och nyttigast att vid storskiftesdelningar i Gävleborgs län skulle förhållas i enlighet med berörda förordning. - Detta stadgande upphävdes redan år 1770.

s. 139 Kungl. brev till kammarkollegiet den 5 april 1770 angående delningsgrunden till storskiftesdelningar i Gävleborgs län: Grunden till storskiftesdelningar i Gävleborgs län skulle vara den som före år 1767 varit bruklig, med jämföring efter det byamål som till varje landsort kunde prövas lämpligast.

I Gävleborgs län ingick vid denna tid 1767-1770 landskapen Gästrikland, Hälsingland och Härjedalen.

Därefter synes i allmänhet räntan ha tagits till delningsgrund, ehuru den utgick efter sinsemellan skiljaktiga skatte- och jordatal och därför inte i och för sig kunde sägas utgöra ett verkligt uttryck för jordens stor-

lek och godhet. Någon jämkning av öretal, hemman och mantal mot räntan synes ej ha förekommit.

En väsentligt bidragande omständighet till att hela räntan togs till delningsgrund var, att i många fall i Gästrikland sådan ägoblandning förekom, att hela socknar eller större delar därav utgjorde ett skifteslag, vid vilket förhållande de gamla jordeboksöreslanden ej ansågs utgöra någon lämplig delningsgrund.

Användningen av hela räntan såsom delningsgrund vållade emellertid stora svårigheter beträffande i öretal satta utjordar. Alltifrån år 1605 hade dessa, där de lydde under vissa hemman, antecknats vid bolbyn med sina gamla öretal vid sidan om och skilt från bolbyns. Men sådan skillnad hade ej iakttagits vid gärdemantalsöreslandens och gärdemantalets åsättande, utan hade till grund för dessa lagts utsädet i bolbyn och dess utjordar sammanlagt i en summa, och hade även den efter jordeboksöreslanden bestämda räntan på utjordarna i jordeboken sammanlagts med bolbyns ränta. Då skatten skulle utgöra delningsgrund, måste man därför, där en utjord tillhörde annat skifteslag, urskilja hur stor del av den efter jordeboksöresland, gärdemantalsöresland eller "hemmantal" bestämda räntan som skulle falla på bolbyn och utjordarna. Härvid tillämpade domstolarna olika grunder. Beträffande redovisningen härför hänvisas till Thulin sid 139, 140.

Till rättsfallen NJA 1897 s. 236 och 1955 s. 155 hänvisas.

s 35, 139

Sockenskiften i Gävleborgs län

Kungl. brev den 13 juli 1836 till landshövdingen i Gävleborgs län angående tillämpning för länet av 1827 års

stadga om skiftesverket i riket (SFS 1836:32 s 2):
 I skrivelse den 12 juni 1833 hade landshövdingen lämnat begärda uppgifter om de inom länet verkställda storskiften, därvid skiftet på en gång övergått en hel socken och om orsaken till dessa sockenskiften. Det föreskrevs bl.a, att de inom Gävleborgs län förrättade socken- och byalagsskiften inte fick rubbas genom nytt laga skifte utan att delägarna enhälligt överenskom därom. Ägoutbyte avsågs ej.

Kungl. brev den 19 mars 1839 till Befallningshavanden i Gävleborgs län angående vissa föreskrifter rörande laga skifte i nämnda län (SFS 1839: 10 s 1):

Under den tid som skiftesstadgan varit gällande hade ett inte obetydligt antal laga skiften, såväl i Gestrikland som i Hälsingland, förrättats inom sådana skifteslag, vilka omfattat en hel socken eller flera byar. Det stadgades nu bl.a, att laga skifte kunde inskränkas till att omfatta endast en genom storskifte utbruten by och att, om skiftet omfattade flera byar, detsamma fick, där det lämpligen kunde ske, först verkställas mellan byarna.

10-15. Norrland med undantag för Gästrikland

s 141. Efter hand bildades i hela Norrland (utom Gästrikland) för beskattningen företrädesvis på utsädet grundade jordatal. I saknad av något egentligt byamål kom dessa sedermera att jämväl läggas till grund vid skifte. Vid redogörelsen för dessa jordatals uppkomst och deras betydelse vid skifte torde Hälsingland, Medelpad, Ångermanland och Västerbotten först bära tagas till behandling i ett sammanhang samt därefter Jämtland och Härjedalen.

s. 141 Efter hand bildades i hela Norrland för beskattningen företrädesvis på utsädet grundade jordatal. I avsaknad av något egentligt byamål kom dessa sedermera att jämväl läggas till grund för skifte.

10. Hälsingland (s 141-143, 146-148, 152, 159)

Innehåller även uppgifter om sockenskipten (s 35).

s. 141 Landskapet Hälsingland ingår i Gävleborgs län med undantag för Ytterhogdals socken (nuvarande Ytterhogdals och Ängersjö socknar), som fr.o.m. 1864 överflyttades till Jämtlands län.

s. 142 Vid ny skattläggning kort efter 1540 angavs i Hälsingland jordatalet i mål. Ett mål synes ha motsvarat ett område så stort att därpå kunde sås 1 spann efter hälsingespannen eller $1/4$ tunna. Sedermera angavs målet jämväl utgöra ett ytmått av bestämd storlek, motsvarande 16 famnar i längd och 16 famnar i bredd efter $3 \frac{1}{2}$ alnar på famnen, d.v.s. 3136 kvadratalnar. 512 mål bildade 1 sköll.

I början av 1600-talet bildades, efter verkställd revning och rannsaking, ett nytt mot det äldre jordatalet proportionellt mantal, ett gärdemantal, bestående av $76 \frac{4}{5}$ mål eller, med beräkning av att av $4 \frac{4}{5}$ mål erlades i skatt 1 öre, 16 öresland. Detta nybildade gärdemantal, som efter halvsädesbruk synes ha motsvarat 6 tunnors utsäde, lades till grund för såväl hela den ständiga räntan som tillfälliga utskylder, varefter det äldre mantalet, som hade väsentligen personlig karaktär, efter hand förlorade all betydelse.

s. 142 I jordeböckerna infördes t.o.m. 1619 endast mål- och skölltalen. 1623 upptogs i stället för måltalet det

därefter bildade öreslandtalet. 1631 upptogs hemman, öres- och penningland så att öretalet fördes under hemmanskolumnen då det uppgick till 16, d.v.s. det för 1 gärdemantal erforderliga antalet, varvid alltså öresland kom att stå som underavdelning under hemman (mantal). Sedermera upptogs gärdemantalet och öreslandtalet var för sig, ehuru alltid proportionella mot varandra. Detta är fallet ännu i den senaste jordeboken. (1 mantal = 16 öresland = 384 penningland; 1 öresland = 24 penningland.)

s. 147 Vid införandet i jordeböckerna i dessa landskap (Hälsingland, Medelpad, Ångermanland och Västerbotten) av de särskilda enheterna följdes byindelningen ej helt, utan upptogs i allmänhet i jordeboken för var och en vad han ägde såväl i bolbyn som i andra byar uti s.k. utjordar, utgoods eller utbyskatter, vilka, i den mån de åsatts jordatal, med hänsyn till att detta var proportionellt mot mantalet, ej varit att räkna såsom lägenheter utan utgjort i mantal satt jord.

Då ovanberörda jordatal: öresland i Hälsingland, mål i Medelpad, seland i Ångermanland samt tunnor och skäl i Västerbotten, svarade mot mantalet och även räntan var proportionell mot dem, låg det nära till hands att i avsaknad av något egentligt byamål låta dessa jordatal, ehuru de nog endast undantagsvis grundade sig på någon noggrann jordrevning, även vid skifte vara uttryck för andel i by.

Kungl. resolution den 10 november 1767: Då uti förordningen den 14 november 1766 angående delningsgrund vid storskiftesdelningar i Malmöhus, Kristianstads och Kronobergs län förklarats, att delningar skulle ske efter vars och ens innehavande egendom till dess vidd och och

godhet, ansåg Kungl. Maj:t bäst och nyttigast att vid storskiftesdelningar i Gävleborgs län skulle förhållas i enlighet med berörda förordning. - Detta stadgande upphävdes redan år 1770.

- s. 148 Kungl. brev till kammarkollegiet den 5 april 1770 angående delningsgrunden till storskiftesdelningar i Gävleborgs län: Grunden till storskiftesdelningar i Gävleborgs län skulle vara den som före år 1767 varit bruklig, med jämföring efter det byamål som till varje landsort kunde prövas lämpligast.

Därefter har i Hälsingland öreslandtalet utgjort delningsgrund i såväl inägor som utägor.

- s. 152 Av senaste jordebok kan i regel upplysning hämtas om delningsgrunden i förevarande landskap (Hälsingland, Medelpad, Ångermanland och Västerbotten), antingen jorddatalet eller mantalet. Svårighet möter dock i de fall, då det i jordeboken införda jorda- eller mantalet innefattar andelar, ej endast i den by, som skall skiftas, utan även i andra byar för s.k. utjordar, utgods eller utbyskatter.

-
- s. 35 Sockenskiten
Kungl. brev den 13 juli 1836 och den 19 mars 1839. Se redogörelsen för Gästrikland.
- s. 66 Avvittringens inverkan på skifteslagsindelningen (s 66)
s. 159 och på delningsgrunden (s 159) i de norrländska landskapen. Se efter redogörelsen för Härjedalen.

11. Medelpad (s 143, 146-148, 152, 159)

s. 143 Vid en år 1540 påbjuden skattläggning lades ett jordatal uttryckt i mål till grund för skattens fördelning. För detta mål i Medelpad synes ha beräknats inte endast samma utsäde (1 spann eller 1/4 tunna) utan även lika ytvidd (3136 kvadratalnar) som för målet i Hälsingland.

I början av 1600-talet bildades, efter verkställd revning och rannsaking, ett mot det äldre jordatalet proportionellt mantal, ett gärdemantal, bestående av 48 mål. Detta nya mantal, som synes ha motsvarat 6 tunnors utsäde, lades till grund för såväl hela den ständiga räntan som tillfälliga utskylder, varefter det äldre mantalet efter hand helt trängdes undan.

I de jordeböcker, som upprättades efter det gärdemantallet bildats, upptogs den första tiden endast måltalet för byn i dess helhet och fr.o.m. år 1631 i stället på samma sätt gärdemantallet. Fr.om.m. år 1641 har emellertid såväl mantalet som måltalet varit införda i jordeböckerna för varje hemman.

s. 147 Vid införandet i jordeböckerna i dessa landskap (Hälsingland, Medelpad, Ångermanland och Västerbotten) av de särskilda enheterna följdes byindelningen ej helt, utan upptogs i allmänhet i jordeboken för var och en vad han ägde såväl i bolbyn som i andra byar uti s.k. utjordar, utgoods eller utbyskatter, vilka, i den mån de åsatts jordatal, med hänsyn till att detta var proportionellt mot mantalet, ej varit att räkna såsom lägenheter utan utgjort i mantal satt jord.

Då ovanberörda jordatal: öresland i Hälsingland, mål i Medelpad, seland i Ångermanland samt tunnor och skäl i Västerbotten, svarade mot mantalet och även räntan

var proportionell mot dem, låg det nära till hands att i avsaknad av något egentligt byamål låta dessa jordatal, ehuru de nog endast undantagsvis grundade sig på någon noggrann jordrevning, även vid skifte vara uttryck för andel i by.

- s. 152 Ehuru utan särskilt stadgande har i Medelpad och Ångermanland delningar i allmänhet skett efter jordatalen i mål och seland.

Av senaste jordebok kan i regel upplysning hämtas om delningsgrunden i förevarande landskap (Hälsingland, Medelpad, Ångermanland och Västerbotten), antingen jordatalet eller mantalet. Svårighet möter dock i de fall, då det i jordeboken införda jorda- eller mantalet innefattar andelar, ej endast i den by, som skall skiftas, utan även i andra byar för s.k. utjordar, utgods eller utbyskatter.

- s. 66 Avvittringens inverkan på skifteslagsindelningen (s 66)
s. 159 och på delningsgrunden (s 159) i de norrländska landskapen. Se efter redogörelsen för landskapet Härjedalen.

12. Ångermanland (s 144, 146-148, 152, 159)

- s. 144 Av landskapet Ångermanland överflyttades år 1810 Nordmalings tingslag (Nordmalings och Bjurholms socknar) till Västerbottens län.

Vid en år 1540 påbjuden skattläggning angavs jorddatalet i sädesland eller seland. Ett seland angavs utgöra 5 mark eller markland, varmed antagligen avsetts värdet. Vidare var det ett ytmått motsvarande efter olika uppgifter 9604 eller 9800 kvadratalnar. Företrädesvis angavs det motsvara ett visst utsäde, i det därpå kunde sås 1 upplandsspann eller 2 spann av sådan beskaffenhet att 4 därav gick på 1 tunna.

I början av 1600-talet bildades, efter verkställd revning och rannsaking, ett mot det äldre jorddatalet proportionellt mantal, ett gärdemantal, bestående av 24 seland. Detta nya mantal, som synes ha motsvarat 6 tunnors utsäde, lades till grund för såväl hela den ständiga räntan som tillfälliga utskylder, varefter det äldre mantalet, som hade väsentligen personlig karaktär, efter hand helt trängdes undan.

I jordeboken upptogs under den första tiden gärdemantallet endast för byn i dess helhet och fr.o.m. 1641 för varje bonde. Fr.o.m. 1650 har både mantalet och det till grund därför liggande selandtalet varit upptagna i jordeböckerna, dock att i Nordmalings tingslag i Västerbottens län selandtalet uteslutits ur den senaste jordeboken.

- s. 147 Härefter hänvisas till vad som upptagits under landska-
s. 152 pet Medelpad.

- s. 66 Avvittringens inverkan på skifteslagsindelningen (s 66)
s. 159 och på delningsgrunden (s 159) i de norrländska landska-
pen. Se efter redogörelsen för landskapet Härjedalen.

13. Västerbotten (s 145, 146, 148-152, 159)

s. 145 Landskapet Västerbotten omfattade i äldre tider nuvarande Västerbottens län utom Nordmalings tingslag (Nordmalings och Bjurholms socknar) av landskapet Ångermanland samt nuvarande Norrbottens län. Lappland, som ibland omnämnes såsom landskap, betecknades såsom Västerbottens lappmark.

I Västerbotten utgick t.o.m. 1606 en s.k. bågskatt, fördelad efter det s.k. bågamentalet, vari inräknades bonden själv och hemmavarande son eller måg, samt en jordskatt i penningar, vilken vid den nyare tidens början synes ha varit fördelad efter ett jordatal, ett ytmått uttryckt i pund- och spannländ. Jordskatten utgick ej med lika belopp av varje spannländ utan efter som jorden var korngill till; dessutom togs även hänsyn till äng, skog, fiskevatten etc.

Vid skattningsläggning 1543 angavs åkern i pund-, spannländ eller skälsland och sattes även äng och övriga förmåner särskilt i skatt efter deras värde i förhållande till ett spannländ i åker. 1 spannländ i åker, liksom 4 lass i äng, omnämndes någon gång såsom 1 skattningsmark med 16 penningar i skatt.

Vid ny skattningsläggning 1547 uppgavs jordatalet i mark- och öresland, varvid 2 förutvarande skattningsmarker synes ha förenats till 1 markländ med en ränta av 32 penningar. 1 markländ motsvarade således antingen 2 spannländ i åker eller 1 spannländ i åker och 4 lass i äng. Till övriga förmåner synes ta tagits endast mindre hänsyn. - Efter det i markländ uttryckta jordatalet, som i allmänhet upptogs endast för byn i dess helhet, och bågamentalet fördelades den årliga räntan, varemot tillfälliga gårdar utgick efter mantalet på besutna bönder.

År 1605 skedde en ny revning och rannsaking, varvid företrädesvis hänsyn togs till åkern, som angavs ej i markland eller ett ytmått utan efter utsädet i tunnor, spann och skäl (= 1/8 tunna). Efter detta bildades, liksom i det övriga Norrland, år 1607 ett nytt gärdemantal, varvid 8 tunnors utsäde (2 tunnor i linda räknade lika med 1 tunna eljest) sammanfördes till 1 mantal, utan att särskild hänsyn synes ha tagits till äng och övriga förmåner. I Torneå socken, där jorden ansågs vida bättre än i de andra socknarna och gott tillfälle till fiske fanns, räknades dock 4 tunnors utsäde till ett fullgärdshemman (1 gärdemantal) och togs tillika hänsyn till ängen så att, sedan 1 lass undanräknats för varje spans utsäde, av återstoden 2 lass sattes lika med 1 spans utsäde och jämte åkern lades till grund för det nya mantalet.

- s. 146 Detta nybildade mantal lades till grund för såväl hela den ständiga räntan som tillfälliga utskylder, varvid det äldre mantalet efter hand helt trängdes undan.

I jordeboken upptogs till en början (1607-1612) för varje bonde endast jordatalet men ej det därpå grundade mantalet. Från år 1613 har mantalet i regel varit infört i jordeböckerna, men jordatalet under 1600-talet endast sällan och från början av 1700-talet aldrig, sannolikt beroende på obenägenhet att i jordeboken inskriva jordatal av så allmän natur som tunnetalet.

- s. 147 Vid införandet i jordeböckerna i dessa landskap (Hälsingland, Medelpad, Ångermanland och Västerbotten) av de särskilda enheterna, följdes byindelningen ej helt, utan upptogs i allmänhet i jordeboken för var och en vad han ägde såväl i bolbyn som i andra byar uti s.k. utjordar, utgods eller utbyskatter, vilka, i den mån de åsatts jordatal, med hänsyn till att detta var proportionellt

mot mantalet, ej varit att räkna såsom lägenheter utan utgjort i mantal satt jord.

Då ovanberörda jordatal: öresland i Hälsingland, mål i Medelpad, seland i Ångermanland samt tunnor och skäl i Västerbotten, svarade mot mantalet och även räntan var proportionell mot dem, låg det nära till hands att i avsaknad av något egentligt byamål låta dessa jordatal, ehuru de nog endast undantagsvis grundade sig på någon noggrann jordrevning, även vid skifte vara uttryck för andel i by.

s. 149 Kungl. Maj:ts resolution och förklaring på allmogens allmänna besvär och ansökningar den 29 november 1756, 77 §:

- - - men emedan knektetaxeringen såsom ganska oviss - - - icke kan tagas till någon säker grund vid ägodelningar; den i Västerbotten, år 1667 upprättade ständiga jordeboken, vilken är grundad på tunneland och mantal varefter skatten för var och en proportionaliter är utsatt, jämväl skulle, tillika med indelningsverket, rubbas, samt åboerne, om de ägor, som de, efter hemmanets skatt i långliga tider nyttjat, göras osäkra, om knektetaxeringen även skulle vid ägodelningar anses och inblandas; ty finnes Kungl. Maj:t redigast vara, att ägodelningar i Västerbotten förrättas efter gammal vanlighet och jordeboksskatten, utan avseende på knektetaxeringen. - - - I övrigt anser Kungl. Maj:t för billigt, att, om vid delning i byalag någon olikhet i skatten emot ägorna finnes, skatten skulle då hellre än jorden jämkas, på det var och en må bibehållas vid sitt och sina förfäders arbete, och därjämte draga en med dess grannar jämlik skatt.

s. 150 Kungl. resolution på allmogens i Västerbotten besvär den 8 juli 1762:

Det föregående innehållet i berörda (77) § av 1756 års resolution utmärkte tydligt, att det senare tillägget om skattejämkning icke ändrade den grund och rättighet, som från urminnes tider varit i landet, utan fastmera stadfästade, att ägodelningar borde ske endast efter hemman och mantal, som grundade sig på tunnlanden. Den medgivna skattejämningen kunde därför icke avse andra än sådana nya hemman eller nybyggen, som från början upptagits på viss skatt efter 7 § i 1739 års förklaring (den 5 april 1739) över skogsordningen (av den 12 december 1734), men under frihetsåren blivit olika uppbukade till ägor, för vilka hemman skatten hellre än jorden borde jämkas, på det att var och en av hemmansåborna efter billighet skulle få njuta sin flit till godo utan andras förfång och skada. Skattejämningen hade däremot ej avseende på gamla hemman, vilka av ålder efter ägor, tunnland och storlek i varje by fått sin skatt, på vilken ej endast jordeboksräntan, indelningsverket och hemmanens rättigheter i skog och mark, fiskevatten m.fl. förmåner grundade sig utan ock arvskiften, köp, avhandlingar, domar samt skatte- och fastebrev upprättats.

s. 152 Så vitt framgår av skifteshandlingarna har i Västerbotten mantalet, som grundade sig på tunnetalet mot vilket räntan var proportionell, eller tunnetalet alltjämt tagits till delningsgrund vid skifte av såväl inägor som utägor.

Av senaste jordebok kan i regel upplysning hämtas om delningsgrunden i förevarande landskap (Hälsingland, Medelpad, Ångermanland och Västerbotten), antingen jorddatalet eller mantalet. Svårighet möter dock i de fall, då det i jordeboken införda jorda- eller mantalet innefattar andelar, ej endast i den by, som skall skiftas, utan även i andra byar för s.k. utjordar, utgods eller

utbyskatter.

- s. 159 Kungl. kungörelse den 5 juni 1909, innefattande ytterligare föreskrifter angående avvittningen inom Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker:
8 § 3 mom. Skall särskilt område i inägor utläggas åt envar av flera brukningsdelar av byalag, hemman eller nybygge, vare det vid avvittningen bestämda skattetal delningsgrund.
- s. 66 Avvittringens inverkan på skifteslags - indelningen
s. 159 (s 66) och på delningsgrunden (s 159) i de norrländska landskapen. Se efter redogörelsen för landskapet Härjedalen.

14. Jämtland (s. 153-155, 159)

- s. 153. De skattskyldiga i Jämtland fick även efter föreningen med Sverige (1645) efter samma grunder som förut utgöra de utlagor, vilka under den norska tiden efter gammal taxering årligen uppburits under benämningarna skinnskatt, avradspenningar o.d., liksom ett gårdatal fortfarande lades till grund vid fördelning av flera utlagor. Detta gårdatal återfinns redan i de första svenska jordeböckerna under namn av mantal (huvudmantal), men den vanligaste benämningen därpå blev snart jordeboks-rök, under vilket namn det upptogs ännu i 1825 års jordebok. Varje jordeboksenhet bildade i regel en rök; endast undantagsvis förekom halva rökar. Dessa jordeboks-rökar kunde ej gärna få samma betydelse som mantalet i det övriga Sverige; de överensstämde ej heller sinsemellan till storleken.

Under den norska tiden hade kronan kommit att av ett stort antal gårdar, särskilt sådana till vilka bönderna av olika anledningar mist odelsrätten, uppbära bl.a. landskyld, fördelad som det vill synas med hänsyn till utsädet. 1645 erbjöd sig de landskyldspliktiga bönderna att till Sveriges krona fortfarande betala en mindre summa i landskyld för varje tunnans utsäde, om de återfick odelsrätten till sina gårdar. Detta beviljades mot det att även de bönder, som förut ej utgjort någon landskyld, skulle erlägga samma belopp. Det blev nu nödvändigt att redovisa utsädet för egendomarna.

- s. 154 För angivande av utsädet, som vanligen uttrycktes i tunnor och fjärdingar, synes jorden i Jämtland tidigt ha beräknats i tunnland och mälingar, varje tunnland bestående av sex mälingar och med ungefär samma storlek som tunnlandet i Sverige. Detta utsädestal, i regel angivet i tunnland, har alltifrån år 1646 upptagits i jor-

deböckerna. Någon revning synes ej ha legat till grund därför.

Efter hand lades tunnetalet till grund för allt flera utskylder. Sålunda åtog sig jämtarna 1648 att såsom ständig skatt utgöra silverskatt efter tunnetalet i stället för efter jordeboksröken, och ännu större betydelse fick det sedan jämväl tillfälliga utskylder och bevillningar börjat fördelas därefter, varvid 6 tunnland, motsvarande som det synes 6 tunnors utsäde, kom att räknas till 1 gärdemantal.

På detta sätt hade i Jämtland liksom i det övriga Norrland uppkommit att mot jordatalet proportionellt gärdemantal. Då emellertid någon del av den ständiga räntan ej direkt beräknades därefter (utan efter jordeboksröken ~~eller~~ tunnlandtalet!), upptogs det i jordeböckerna för varje hemman först i 1742 (1741) års jordebok, där det liksom i följande jordeböcker infördes i särskild kolumn vid sidan om tunnlandtalet och jordeboksröken. Denna senare uteslöts ur den senaste jordeboken.

Då flertalet utskylder utgick efter tunnlandtalet eller det däremot proportionella mantalet (gärdemantalet) var det naturligt att man i avsaknad av något egentligt byamål ansåg att i tunnlandtalet låg det bästa uttrycket för fastigheternas storlek.

- s. 155 Av skifteshandlingarna framgår att jordebokens tunnlandtal i regel tagits till delningsgrund.
- s. 66 Avvittringens inverkan på skifteslagsindelningen (s 66)
- s. 159 och på delningsgrunden (§ 159) i de norrländska landskapen. Se efter redogörelsen för landskapet Härjedalen.

15. Härjedalen (s 155-159)

Landskapet Härjedalen ingick 1645-1654 i Hudiksvalls län, 1654-1762 i det äldre Västernorrlands eller Gävleborgs län och 1762-1810 i Gävleborgs län samt ingår sedan 1810 i Jämtlands län.

- s. 155 Före föreningen med Sverige år 1645 synes någon ränta i egentlig mening ej ha utgått direkt av jorden. Skinn- och bågskatten var en personell utskyld och ostskatten utgick efter antalet kreatur. För tillfälliga utskylder låg ett gårdatal till grund.

1648 ålades inbyggarna i Härjedalen att utgöra silver-skatt, den senare s.k. kungs- eller trögskatten, ej efter gårdatal utan efter utsädet. Med anledning därav upprättades längder över utsädet, som angavs i trög. Ingen revning synes ha legat till grund för dessa längder. Då inbyggarna i Härjedalen sedermera för att vinna frihet från utskrivning åtog sig att i rotefrihetspenningar årligen betala en viss summa i ett för allt, fördelades denna, efter repartition mellan socknarna, inom varje socken efter samma grund, d.v.s. efter trögtalet. Detta blev senare fallet även med ostskatten.

- s. 156 Inom Härjedalen upprättades ej några jordeböcker i egentlig mening, utan bilades endast vid räkenskaperna s.k. skattelängder upptagande bl.a. trögtalet för varje hemman. Dessa skattelängder sammanfördes fr.o.m. 1738 med jordeboken för länet (Gävleborgs län) i övrigt.

Trögtalet låg till grund ej endast för de förut omnämnda ständiga utskylderna utan även för tillfälliga bevillningar och utskylder. Därvid kom 6 tunnors utsäde eller, efter 6 trög på tunnan, 36 trög att utgöra 1 gärdemantal. Fr.o.m. 1805 upptogs i jordeboken, samtidigt som benäm-

ningen skattelängd upphörde, förutom trögtalet det mot detsamma proportionella gårdemantalet för varje hemman.

Trögtalet ökades efter hand genom uppodlingar på förut inte skattlagd mark. Det blev även brukligt att allmogem för att vinna ökad trygghet begärde och erhöll tillökning i sitt skattetal (trögtal) för sådan mark som uppodlats inom ett hemmans gränser eller på mark som förut varit skattad till visst trögtal. Då landshövdingen även ville påföra sådana odlingar roteskatt förklarade Kungl. Maj:t i resolution den 1 oktober 1754 (till krigs- och kammarkollegierna) att så ej borde ske, men skulle på utmarken upptagna nybyggen och uppodlingar på mark som ej av ålder lytt under något hemman påföras, förutom kungsskatt (silverskatt), 10 öre silvermynt i roteskatt (s.k. ny roteskatt) för varje sådant uppdlat trög, emedan de ej kunde inbegripas under de gamla hemmans ägor, för vilka den allmänna roteskatten blivit bestämd.

Då jordatalet (trögtalet), beräknat endast efter utsädet, lagts till grund för de på jorden vilande utskylterna, låg det nära till hands att, eftersom någon efter visst byamål ordnad byindelning här inte fanns, lägga trögtalet till grund även vid skifte. Fråga uppstod emellertid hur därvid skulle förfaras med ökeskatter för odlingar inom ett hemmans gränser eller på mark som förut varit skattad för visst trögtal.

- s. 157 Kungl. resolution den 10 november 1767: Då uti förordningen den 14 november 1766 angående delningsgrund vid storskiftesdelningar i Malmöhus, Kristianstads och Kronobergs län förklarats, att delningar skulle ske efter vars och ens innehavande egendom till dess vidd och godhet, ansåg Kungl. Maj:t bäst och nyttigast att vid storskiftesdelningar i Gävleborgs län (vartill Härjedalen

då hörde) skulle förhållas i enlighet med berörda förordning. - Detta stadgande upphävdes redan år 1770.

Kungl. brev till kammarkollegiet den 5 april 1770 angående delningsgrunden till storskiftesdelningar i Gävleborgs län: Grunden till storskiftesdelningar i Gävleborgs län skulle vara den som före år 1767 varit bruklig, med jämföring efter det byamål som till varje landsort kunde prövas lämpligast.

- s. 158 Ordföranden i avvittningsrätten i Jämtlands län P.N. Poignant föreslog, att en annan delningsgrund än den allmänna lagen föreskrev måtte bestämmas vid ägoskiften i Härjedalen, så att i likhet med vad som iaktogs i Kopparbergs län hävden i inägor måtte bli delningsgrunden samt hemmanens mantal och räntor rättas och jämkas efter den uppskattade ägovidd varje hemman efter denna grund erhållit vid skiftet.

Kungl. brev till kammarkollegiet den 2 maj 1826 angående delningsgrund vid ägoskiften i Härjedalen.

Det förordnades bl.a.

1:o. Att vid hädanefter skeende ägoskiften i Härjedalen, innehavet, eller den jord, som varje hemman, då skiftesker, äger i odal åker och äng, eller i sådana å utmark uppodlade slåttlägenheter och fäbodevallar, som i hemmanens mantal och räntor äro inbegripna, skall såsom laga delningsgrund anses, evad jorden under urminnes hävd innehaves, eller genom arv, köp eller på annat sätt åtkommen är.

2:o. Att sedan skifte, med iakttagande av den sålunda stadgade delningsgrunden, är fullbordat, skola de mantal och räntor, som gemensamt åligga hela skifteslaget,

hemmanen emellan fördelas i mån av den uppskattade ägo-
rymd, varje hemman vid skiftet erhållit, så att det hem-
man som äger mindre jord än därå jämförelsevis mot man-
tal och ränta belöper, i dessa delar erhåller en däremot
svarande minskning, vilken åter, efter enahanda grund på
föres de hemman, vilka innehava mera jord, än som mot
mantal och ränta svarar, varav således följer, att minsk-
ning i de skifteslaget förut gemensamt åliggande räntor
icke må äga rum; - - -

Avvittringens inverkan på skifteslagsindelningen och på
delningsgrunden i de norrländska landskapen

- s. 159 Av de norrländska landskapen är det endast Härjedalen
där innehavet tagits till delningsgrund. Men denna del-
ningsgrund har även eljest på visst sätt kommit till
tillämpning med anledning av avvittringen, då i stor ut-
sträckning ej endast provisionellt skattlagda utan även
andra hemman för avvittringen efter då innehavande ägor
undergått ny skattläggning och det därvid åsatta mantalen
sedan lagts till grund såväl för tilldelning av mark vid
avvittringen som vid skifte. - Det är ock detta som av-
ses, då t.ex. i 8 § 3 mom. av kungörelsen den 5 juni 1909
innefattande ytterligare föreskrifter angående avvitt-
ringen inom Västerbottens och Norrbottens läns lappmar-
ker, föreskrives, att där särskilt område i inägor i sam-
band med avvittringen utlägges åt envar av flera bruk-
ningsdelar av byalag, hemman eller nybygge, det vid av-
vittringen bestämda skattetalet skall vara delningsgrund.
- s. 66. I Norrland har i stor utsträckning skifteslagsindelningen
blivit bestämd i samband med avvittringarna, och har även
eljest i många fall såväl där som på andra orter, oberoende
av den kamerala indelningen, vid förekommande skiften
utan särskilt ingripande från K.M:ts sida en skifteslags-
indelning gjorts efter förhandenvarande förhållanden.
Stundom har därvid hela socknar eller större delar därav
räknats såsom ett skifteslag.

16. Dalarna (Kopparbergs län) (s 160-167)s. 160 Indelning

Övre Dalalaget

Österdalarna

Ovan Siljans fögderi

Nedan Siljans fögderi

Västerdalar¹⁸ = Västerdalarnas fögderi

Nedre Dalalaget

Näsårds läns, nu Hedemora, fögderi

Kopparbergs, nu Falu, fögderi

Västerbergslags fögderi

Sätters läns fögderi, nu uppdelat på Falu och Hedemora fögderier (utom Gagnefs socken som lagts till Nedan Siljans fögderi).

Särna pastorat, som år 1648 överflyttades från Norge, räknas till Ovan Siljans fögderi.

Hamra kapellag i Orsa socken av sistnämnda fögderi har överflyttats till Los socken i Gävleborgs län.

Fastigheternas storlek angavs tidigt efter skörden, uttryckt i det antal kärvar eller band, som kunde erhållas på en viss jordrymd (bandland, snesland, tegeland, hundratland) eller efter utsädet, vanligen i pund, tunnor eller spann. De från skörden hämtade beteckningarna har tidigt övergått till att motsvara bestämda ytmått. Efter ytmåtten spannland och tunnland beräknades utsädet.

Mantalet hade i Dalarna under 1500-talet till stor del en personlig karaktär. I Västerbergslags fögderi betecknade hemmanens i jordeboken av gammalt införda storlek deras gärdemantal. I det övriga Dalarna infördes år 1605 efter revning och rannsaking, vid sidan om det gamla mantalet, för gårderna ett nytt mot jordatalet propor-

tionellt mantal. Till 1 fullgårdshemman eller mantal räknades 8 tunnland, vart tunnland bestående i regel av 18 men i Österdalarna av 27 snesland. Det är sannolikt att med tunnland avsetts 1 tunnans eller 2 spansns utsäde. Vid gårdar och ovissa utlagor bildade i regel 8 tunnors utsäde eller 16 behållna spannländ 1 fullgårdsmantal. Men i Österdalarna Ovan Siljan kom fr.o.m. 1650 24 spannländ att räknas till 1 sådant mantal.

s. 161 Där trädesbruk förekom var det 16 spannländ i säde och 16 spannländ i träde som bildade 1 fullgårdsmantal. Enligt 1698 års skattläggningsinstruktion skulle härtill läggas 32 spannländ i äng. Där denna instruktion tillämpades var det således, om man ser till ytvidden, 64 spannländ i åker och äng som fordrades för 1 mantal. Detta avses, då i fråga om bergfrälsejorden, som först mot slutet av 1600-talet underkastades revning, säges, att 64 spannländ reducerad jord, s.k. durchtågsspannländ, skulle utgöra 1 mantal.

I Västerdalarna utgick av 1 fullgårdsmantal eller 16 spannländ i markgäldspenningar 8 öre. I denna trakt användes på den grund i flera fall 8 öresland såsom uttryck för gårdemantalet. I det övriga Dalarna utom Västerbergslags fögderi hade kommit att utgå av varje sålunda bildat mantal: i Rättviks socken $19 \frac{1}{2}$, i Österdalarna Ovan Siljan $25 \frac{1}{2}$ och i de övriga socknarna 26 stigar kol eller stavrum ved. Fr.o.m. 1724 års jordebok lades emellertid, oberoende av utsädet, 26 stigar kol till grund för mantalsberäkningen, vilket medförde att mantalssumman i Rättviks socken och socknarna Ovan Siljan blev lägre än förut.

Det nya mantalet upptogs i allmänhet inte i jordeböckerna för varje jordeboksenhet. Där en utskyld skulle utgå efter mantalet, hade man därför att beräkna mantalet ef-

ter det hemmanet i jordeboken påförda utsädet, öreslandtalet eller kolröntan. Det gamla mantalet (ej gärdemantalet), bar i allmänhet, där det upptogs i jordeböckerna, fortfarande namnet mantal (dalkarlsmantal i Västerdalarna) till skillnad från gärdemantalet (hemman, skattehemman).

s 162 De besutenheter, vilka en gång införts i de jordeböcker, som upprättats efter revningen och rannsakingen i början av 1600-talet, hade, sedan jorden fördelats på skilda håll, ej längre någon motsvarighet på marken eller i den jord var och en innehade. De upptogs fortfarande, ofta betecknade endast genom de en gång därå varande åbornas namn, oförändrade sedan gammalt och oberoende av sedermera timade åboombyten. Dessa besutenheter jämte det på dem införda jordatalet och röntan hade ej annan betydelse än att utvisa det länet eller socknen såsom helt åliggande gärdemantalet eller röntan. Uppböörden skedde ej härefter, utan hade i stället överenskommelse träffats, att jordägarna inom varje socken skulle deltaga i de utskylder, som åvilade socknen, i förhållande till den jord var och en innehade.

År 1682 gav K.M:t inbyggarna i Dalarna försäkran, att ingen revning skulle gå över deras jord, även om på densamma gjordes odlingar eller förbättringar. Förhöjning i skatten kunde därför inträda endast för odlingar verkställda på kronans allmänningar. Ingen ny revning var sålunda nödvändig från kronans sida för att öka skatten på förut bestående fastigheter.

År 1693 gav K.M:t sitt bifall till att ^{på} socknarnas egen bekostnad ägojämkning fick ske inom socknen, med förbehåll att skatten inte kom att minskas och ej heller någon ändring inträda i roteringen. Dessa jämningsrevar verkställdes av revkarlar ur allmogens egna led. Rev-

ningen skedde i snesland och bandland efter dalkarlar-
nas gamla mätningssätt. Det därvid åsatta jorddatalet
måste noga skiljas från det i jordeboken införda. Jorde-
bokens jordatal var oföränderligt. Jordatalet vid jämk-
ningsrevarna kunde däremot ständigt förändras.

- s. 163 Då vid roteringsprestationerna socknen och roten ansva-
rade för vad som brast hos en eller flera delägare, och
detta visat sig gynnsamt för staten, medgavs år 1693,
att även räntan fick uppbäras rotevis, och lades oftast
vid fördelningen av räntan till grund, ej jordatalet el-
ler mantalet utan den andel var och en efter sitt jorda-
tals storlek tog i de roten såsom helt åliggande årspen-
ningarna, utgörande 65 daler, eller i soldatens städja,
som uppgick till 6 daler, motsvarande 192 öre, s.k. skat-
teören.

1762 års storskiftesstadga gällde i allmänhet inte för
Bergslagerna och Kopparbergs län, men om något byalag
därstädes enhälligt åstundade storskifte, fick det dock
ske. Något sådant undantag stadgades ej i 1783 års lant-
måteriförordning. Särskilt mot slutet av 1700-talet
verkställdes av lantmätare storskiften i en del byalag.

- s 163, Till delningsgrund i Dalarna synes i allmänhet ha tagits
164 det i revboken vid den senast förrättade jämkningsreven
förekommande jordatalet i reducerade bandland och snes-
land eller däremot svarande från räntan eller rotering-
en hämtade beteckningar: kolräntan, andel i soldatens
årspenningar, skatteören. För en del fastigheter, som
ej varit underkastade roteringskyldighet, skedde dock
delningarna efter särskilda grunder: för bergfrälsejor-
den efter durchtågsspannland samt i Garpenbergs socken
efter dagsverken, utgörande allmogens prestationer till
Garpenbergs bruksägare, som åtagit sig att erlægga visst
belopp till kronan i stället för den rotering, som eljest

skulle ha utgått av socknen.

s. 66 Skifteslagsindelningen och byadelningar vid de allmänna
s. 164 storskiptena i Dalarna.

Kungl. brev till kammarkollegiet den 17 augusti 1804 angående storskipten och strömrrensningar i Stora Kopparbergs län:

Hänvisning till Kungl. brevet till kammarkollegiet och statskontoret den 9 februari 1802 angående föreslagna medel och utvägar att upphjälpa lantbruket och lanthus-hållningen i Dalarna, innehållande bl.a, att var samfällighet eller socken borde genom storskipten mellan jordägarna så fördelas, att de erhöill sina ägor på ett ställe, och denna delning även sträckas till skog, kärr och utmarker, på det en var måtte därefter äga tillfälle ~~att~~ genom uppodlingar göra sina erhållna besittningar brukbara och gagnande.

2:o För att kunna tilldela en var av byarna i socknen, som nu alla är i en gemensamhet, sitt vissa enskilda område, bör förut utrönas, huru många och vilka jordägare både kan och bör i varje by intagas, varvid, när ej anorlunda genom överenskommelse kan ske, den utväg bör följas, att var och en för sitt hela område lägges till den by, där han har bästa gården eller innehaft de mesta ägorna, allt efter varje händelses särskilda beskaffenhet.

Sedan en socken blivit storskiptad, skulle en ordentlig jordebok upprättas, där by, nummer, skatt, åbons namn och hemmanets ränta m.m. på vanligt sätt borde införas. Den 5 februari 1829 fastställde kammarkollegiet för dessa jordeböcker ett formulär, som skilde sig från det förut gällande endast i det avseendet, att särskild kolumn skulle finnas för hemmans och lägenheters subnummer samt

areala och reducerade (uppskattade) jordatal. Jordeböckerna skulle upptaga ägobesittningarna i överensstämmelse med och utgöra sammandrag ur storskifteshandlingarna.

- s. 164, 165 Sådana allmänna storskiften har övergått hela Ovan Siljans och Nedan Siljans fögderier (sålunda jämväl Särna pastorat och Hamra kapellag) samt Västerdalarnas fögderi, med undantag för den senare bildade Säfsnäs socken, ävensom Vika och Envikens socknar i Kopparbergs fögderi samt Sätters, Stora Tuna, Gustafs och Silvbergs socknar i Sätters läns fögderi. Efter det dessa skiften verkstälts, upprättades, i enlighet med vad därom föreskrivits, jordeböcker för åtskilliga socknar, men insändes dessa endast för Gagnef och Tuna ovan Bron till kammarkollegiet, som år 1834 fastställde jordeboken för Gagnef. - - - Då besutenhetsregleringen, med anledning varav förut berörda jordeböcker närmast bildades, ej kunde genomföras, har desamma efter hand förlorat all betydelse. - - - Några åtgärder för upprättande av jordeböcker enligt kammarkollegiets kungörelse den 28 januari 1870 har ej vidtagits i Kopparbergs län, med undantag för Västerbergslags fögderi för vilket ny jordebok faststälts år 1883. I övrigt gäller för detta län fortfarande 1825 års sedan gammalt oförändrade jordebok.

- s. 165 Jordeboken lämnar således ej mycken vägledning i fråga om det jordatal eller skattetal som åvilar fastigheterna. Endast för Västerbergslags fögderi upptages mantalet för varje hemmansnummer.

- s. 166 Kungl. brev till kammarkollegiet den 17 augusti 1804 angående storskiften och strömrrensningar i Stora Kopparbergs län.

Delningsgrunden:

1:o Att - - - den av var och en innehavande skatt, ut-

räknad efter dess reducerade och i socknens sista revbok uppförda jordatal, skall bliva delningsgrunden vid de i Dalarna nu förestående allmänna storskiften; likväl så, att de förändringar, vilka inom socknen skett genom köp, skifte, gåva, arv eller lagligen uppbuden och förstånden pant i jord, sedan den sista reven förrättades, böra på socknemännens bekostnad och på vanligt vis av dem, som reven verkställt eller pläga verkställa, förut och innan storskiftesdelningen fullbordas, på det sätt rättas, att den då varande rätte ägaren av jorden får den däremot svarande skatten sig i revboken ordentligen påförd.

Det var således jordatalet efter den sista jämningsreven, som skulle vara delningsgrund, endast med iakttagande av de förändringar som skett genom köp o.d. Där längre tid förlutit sedan den sista jämningsreven förrättats, uppstod svårigheter genom det större antalet förändringar. Man gick därför över till att före storskiftet verkställa en helt ny jämningsrev, varefter det därvid åsatta reducerade jordatalet i snesland och bandland lades till grund vid delningen. Härigenom kom, med bibehållande av den förutvarande delningsgrunden i utägorna, innehavet egentligen att utgöra delningsgrund i inägorna.

Vad angår de socknar, som ej undergått allmänna storskiften, synes vid förekommande skiften liknande förfaringsätt i en del fall ha iakttagits, så att jämväl där innehavet, i inägorna, utgjort delningsgrund. Eljest har delningar i inägorna i dessa socknar verkställts efter de förut berörda företrädesvis på utsädet grundade jordatal eller skattetal (se ^{Thulin} sid 164), någon gång efter mantalet, särskilt i Västerbergslags fögderi.

I Kopparbergs län har utan avseende på jordeböckerna

fastighetsböcker upplagts vid häradsrätterna med ledning av skifteshandlingarna eller där skiften ej ägt rum, såsom till stor del är fallet beträffande bergfrälsejorden, av den bestående fastighetsindelningen och detta även i Västerbergslags fögderi. Såsom skattetal på fastighet, som utbrutits vid allmänt storskifte, har därvid upptagits revboksinnehåll enligt delningsbeskrivningen vid skiftet (snesland, bandland), d.v.s. det skattetal, som legat till grund för skiftet, uppskattade innehållet av den inägojord, som vid skiftet tillagts fastigheten (tunnland, kappland), eller båda dessa reducerade jordatal, allt efter som för varje socken funnits lämpligt. För annan fastighet (än sådan som utbrutits vid allmänt storskifte) skulle antecknas "mantal, skatteören eller vad skattetal eljest i orten brukas". Mantalet återfinnes emellertid, med undantag för Västerbergs fögderi och Säfsnäs socken, huvudsakligen på nytillkomna hemman. I övrigt har Kopparbergs län, ehuru mantalssumman är bestämd såväl för länet såsom helt som för varje socken, hänförts till sådana orter, där mantalsindelning inte äger rum.

17. SkåneInägor (s 170-178)

Uppgifter om delningsgrund i skog och utmark (s 203-211).

(Här redovisas även uppgifter ur författningar om enskifte.)

- s. 170 Svenska jordeböcker finns fr.o.m. 1658 för Kristianstads län och fr.o.m. 1659 för hela Skåne. Fr.o.m. 1662 upptogs i jordeböckerna det danska gårddatalet såsom mantal samt såsom ordinarie ränta eller jordeboksränta ej endast det gamla rätta landgillet utan samtliga de ordinarie utskylder som efter olika grunder utgått under den danska tiden.

Den 1 maj 1670 utfärdades instruktion för skattnläggning med jordrevning, vilken instruktion följande år synes ha blivit förnyad. Enligt denna skulle såväl krono- och skatte- som utsockne frälsehemman skattnläggas efter åkerns och ängens storlek och godhet, under hänsynstagande därjämte till övriga förmåner. Jordrevningen tog sin början 1670 och synes de följande åren ha sträckt sig över hela Skåne. Under krigsoroligheterna har jordrevningsakterna för Torna och Vemmenhögs härad gått förlorade. Röntan och mantalet infördes i jordeböckerna, 1672 i Bjäre härad, 1680 i 4 härad och följande år för ytterligare några. Men ej endast i Torna och Vemmenhögs härad, där jordrevningsakterna förkommit, utan även i 6 andra härad, nämligen Oxie, Skytts, Bara, Ingelstads, Herrestads och Ljunits, upptogs fortfarande ränta och mantal från den danska tiden, ehuru jordrevning där skett.

- s. 171 Missnöje yppades mot 1671 års jordrevning. Man skulle of-

ta ha uraktlåtit att uppmäta jorden utan vid skattnägningen stött sig endast på åbornas berättelser och uppgifter. 1682 föreskrevs en omreglering av indelningsverket. De kommitterade som hade att verkställa denna omreglering ansåg sig inte kunna i allt följa 1671 års jordrevning. Jordrevningsakterna för 2 härad hade förkommit, i 6 andra härad hade vid jordrevningen åsatt ränta och mantal ej införts i jordeboken, ännu mindre kunde man lägga den danska jordeboken till grund. Kommitterade förför så, att de i militiejordeboken väl införde räntan efter gamla och nya jordeboken, men sedan vid indelningen konsiderade (fäste avseende vid, tog hänsyn till) hemmanen efter deras godhet och egendom. Kungl. Maj:t förordnade den 14 januari 1687 att någon ändring ej borde vidtagas med de (sådana) vid 1671 års jordrevning åsatta räntor och mantal, beträffande vilka 1682 års kommitterade ej ansett någon ändring vara erforderlig. Däremot skulle vid övriga egendomars undersökningar ske, huruvida deras räntor och mantal var för höga eller för låga, och skulle därvid i allmänhet följas 1671 års jordrevningsinstruktion med vissa förändringar.

Ränta och mantal efter denna nya skattnägning, vilken sträckte sig endast över hemman som underkastades indelning och allenast över en del av dem, infördes i 1688 års jordebok. För de egendomars, vilka inte blivit skattlagda för rusthåll 1688, är det således, där ej av annan anledning förändring ägt rum, ränta och mantal från 1671 års jordrevning eller, där dessa ej kommit till användning, ränta och mantal från den danska tiden som fortfarande gäller.

- s. 172 Röntan för egendomarna i Skåne hade såsom framgår av det förut anförda, och jämväl på grund av att stora skiljaktigheter fanns mellan de olika jordnaturerna, bestämts efter olika grunder. Detsamma gällde för mantalet.

Kungl. Maj:ts resolution den 28 mars 1757 på överdirektören Jacob Faggots memorial om nödvändigheten av en allmän storskiftesdelning i hertigdömet Skåne:

1:o - - - att varje gård i by, eller delägare av åker i städerna, i stället för sina många smala tegar och spridda jordstycken, undfår sin åker på ett ställe eller så få platser i vången, som lägenheten medgiver, samt i den proportion av tunnental och jord, som han haft förut;

3:o Där kartor äro till fångs, må de tagas till grund för delningarna, efter som av dem kan intagas, huru mycken jord vart hemman innehaft; - - -

4:o Men där ingen karta finnes, bör byn noga avmätas, och tunnetalet av varje gårds innehavande jord uträknas,

6:o På samma sätt hanteras delningarna på ängsmark,

7:o Skog och utmark bör även delas hemmanen emellan, så att var må sin lott veta och vårda.

s. 173 Enligt Kungl. förklaringen den 24 april 1760 skulle det i kungörelsen och förordningen den 5 april 1757 om hemmansägors läggande i storskiften givna löftet om särskilt förordnande angående storskiftesdelningen i Skåne anses ha blivit fullgjort redan genom resolutionen för Skåne av den 28 mars 1757 samt skulle för Skåne tillämpas dels denna resolution dels i allt övrigt nämnda kungörelse och förordning den 5 april 1757.

s. 177 Kungl. förordning den 14 november 1766 angående rätta grunden till storskiftesdelningar i Malmöhus, Kristianstads och Kronobergs län: Vars och ens innehavande egen-

dom till dess myckenhet och godhet skulle vara den mest naturliga, billiga och med ändamålet överensstämmande samt minsta olägenhet medförande grund, att i dessa tre län, där säkra byamål av ålder icke varit, iakttagas och följas vid alla de storskiftesdelningar i inägor, som därstädes därefter kom att för sig gå, men att gamla hemmantalet, efter förra stadgar, borde gälla i oskift skog och utmark.

17 Skåne

Särskilt om skog och utmark (s 203-211).

- s 203 Kungl. förordning den 14 november 1766 angående rätta grunden till storskiftesdelningar i Malmöhus, Kristianstads och Kronobergs län: Gamla hemmantalet borde, efter förra stadgar, gälla i skog och utmark.
- s 205 Kungl. brev till kammarkollegiet den 9 februari 1802 angående riksdagsfullmäktiges från Skåne, Hallands och och Bohus län vid sistlidne riksdag gjorda ansökningar om ändring uti den därstädes följda delningsgrund för skog och utmark:
- s 208 Skåne. De vid 1671 års jordrevning hemmanen åsatta mantal böra för de gamla mantalen anses, varefter delningar i skog och utmark böra verkställas.
- s 209 Vad angår Kristianstads län bekräftades nämnda stadgande genom Kungl. brev den 24 juli 1812.
- s 209 Efter denna tid har i Skåne i regel det vid 1671 års jordrevning åsatta mantalet utgjort delningsgrund i skog och utmark. För de härad, där detta mantal ej införts i jordeböckerna, har man måst gå till jordrevnings-

akterna. För Torna och Vemmenhögs härad har stadgandet ej kunnat tillämpas (jordrevningsakterna förkomna). I dessa härad, liksom också för sådana hemman vilka, ehuru av gammalt inräknade i gårddatalet, ej varit föremål för nämnda jordrevning, har gårddatalet från den danska tiden i regel ansetts såsom oförmedlat mantal. Vid undersökningar därom har man i de flesta fall måst stanna vid den efter föreningen med Sverige först upprättade jordeboken.

s. 210 Härigenom har inträffat, att i de fall då vid 1688 års skattnöjning mantalet blivit förhöjt över det som åsatts vid 1671 års jordrevning hemman vid skifte erhållit andel efter ett lägre mantal än det som varit uppfört i jordeboken.

Åtskilliga hemman, särskilt säterier och insockne frälsehemman samt vissa ecklesiastiska egendomar, var ej föremål för 1671 års jordrevning utan har först senare blivit satta i mantal, delvis med tillämpning av särskilda grunder.

Författningar om enskifte

Kungl. förordning den 31 mars 1803 angående ägors fördelning i enskiften och utflyttningar ifrån större byalag i hertigdömet Skåne:

§ 7. Härvid iakttages, att den delningsgrund, som vid förut förrättat och fastställt storskifte blivit antagen, ej må rubbas utan var och en av grannarna sin delaktighet i ägorna därefter åtnjuta; - - -

Kungl. Maj:ts förnyade förordning den 24 juli 1812 angående enskiftesdelningar i Skåne och Skaraborgs län:

10 §. - - - Delningsgrunden, som vid enskiftesdelningarna skall tjäna till efterrättelse eller måttstock, vare den, som vid förut fastställt storskifte, varit följd, eller om storskifte byalaget ej övergått den, som med lag och författningar är instämmande.

- - - - -
14 §. - - - Förenar sig byalaget därom, att skogen (där den förut blivit storskiftad) må i enskifte läggas, tjäna då därvid till efterrättelse den delningsgrund, som vid förut fastställt storskifte blivit följd; - - -. Ligger byalagets skog i samfällighet, äge då den vitsord som enskifta vill, varvid den delningsgrund bör iakttagas, som med lag och författningar är instämmande.

18. BlekingeInägor (s 178-181)

Uppgifter om delningsgrund i skog och utmark (s 210, 211).

- s. 178 I de första svenska jordeböckerna upptogs det danska gård-datalet såsom mantal samt såsom ordinarie ränta eller jordeboksränta ej endast det gamla rätta landgillet utan samtliga de ordinarie utskylder, som utgått under den danska tiden efter skilda grunder. I början av 1670-talet skedde jordrevning och skattnläggning, varefter mantal och ränta enligt denna jordrevning infördes i 1680 års jordebok för alla häradena. Under Karl XI:s tid skedde i Blekinge båtsmansindelning. Vid denna företogs ej, med undantag för fyra socknar i Listers härad, någon ny skattnläggning utan byggdes båtsmansindelningen på 1670-talets jordrevning. Där ej av särskilda anledningar ändring ägt rum vid ett eller annat hemman, är det således, bortsett från nämnda fyra socknar, ränta och mantal sådana de åsatts vid jordrevningen som upptagits i jordeböckerna.

Intill år 1762 synes det oförmedlade mantalet ha ansetts utgöra byamål.

- s. 179 Kungl. Maj:ts särskilda förordning den 14 december 1762 om storskiftesdelningar i Blekinge:

§ 24. Gamla hemmantalet vare delningsgrund eller byamål för hela Blekinge, så till dess in- som utägor samt skog och mark.

§ 25. Förmedlade hemman njuta sin lott och del efter deras gamla oförmedlade hemmantal, likmätigt Kungl. förordningen den 13 juli 1742.

§ 26. Avgärda by njute i skog och mark, efter sitt hemmantal, hälften mindre än bolby; men uti inägor efter sitt förut havde stångfall.

Såsom gammalt hemmantal räknades det som tillkommit vid 1670-talets jordrevning.

s. 179, 180 Kungl. brev till kammarkollegiet den 12 januari 1773 angående grunden till storskiftesdelningarna i Blekinge län:

(Hänvisning till undersökningar enligt Kungl. resolutionen på allmogens besvär den 9 december 1766, 89 §)
 - - - storskiftesdelningen i Blekinge må förrättas på ägorna efter som de förut av hemmansägarna innehavas;
 - - - .

Sedan missnöje yppats mot denna delningsgrund och sedan ytterligare undersökningar verkställs utfärdades, med utförlig motivering, vari anförts bl.a. att Blekinge inte ägde något erkänt gammalt byamål

s. 180, 181 Kungl. resolution den 24 april 1799 angående delnings-
 s. 210, 211 grunden vid storskiften i Blekinge:

Kungl. Maj:t har prövat skäligen, att den delningsgrund för Blekinge län uti storskiften på inägorna må bibehållas, som Kungl. brevet av den 12 januari 1773 fastställer, så att varje hemman vid sådan delning tillägges så mycket av dessa slags ägor, som det förut i godhet och vidd lagligen innehaft. - Beträffande åter den måttstock, som för delningar på skog och utmark bör vara gällande, så har Kungl. Maj:t för gott funnit förordna, att hemmantalet härvid bör tjäna till efterrättelse, och att, då frågor uppstå om vad för gamla hemmantalet må anses, något äldre uti Blekinge län icke bör antagas än det, som vid 1671 års jordrevning blivit varje hemman åsatt, - - - .

Denna författning innehöll således stadganden även om delningsgrunden i skog och utmark.

- s. 239 Kungl. brev till kammarkollegiet den 19 augusti 1802 angående Blekinge läns riksdagsfullmäktiges anhållan om stadgande av behörig delningsgrund vid ägoskiften emellan åbor å särskilda mantalsdelar av ett och samma hemman:

Var och en delägare må, vid skeende skifte, tilläggas sin del i hemmanets mark, så i ljuvt som lett, i grund av den lott uti samma hemmans mantal, vartill han lagligen är berättigad, - - -.

19. HallandInägor (s 181-183)

- s. 181 Den äldsta bevarade jordeboken efter svenskt mönster är av år 1646. År 1651 anställdes i Halland en jordrevning, vid vilken åtskilliga förmedlingar ägde rum. Sedermera företogs mer eller mindre omfattande skattlägningsrannsakningar i vissa orter, men någon sådan allmän jordrevning som den som enligt 1671 års jordrevningsinstruktion skedde i Skåne har ej ägt rum i Halland. Därför är det, där förändring av annan anledning ej ägt rum, det gamla danska gårddatalet som upptagits såsom mantal i jordeböckerna alltifrån år 1646, och det gamla rätta landgillet jämte övriga under den danska tiden efter olika grunder utgående ständiga utlagor som upptagits såsom jordboksränta. Nämnda mantal har legat till grund för mantalsräntan. Vid upprättandet av 1646 års jordebok synes till grund särskilt för mantalet på sina ställen huvudsakligen ha legat uppgifter av vederbörande pastorer och socknemän.
- s. 183 Kungl. brev till kammarkollegiet den 24 april 1767 angående delningsgrunden vid storskiftesdelningar i Halland:
- - - Vi finne bäst och nyttigast, att med grunden till storskiftesdelningar i Halland i allmänhet förhålles efter Vår den 14 november sistlidet år (1766) utgivna förordning om grunden till storskiftesdelningarna i Skåne och Kronobergs län, så att samma grund bliver vars och ens innehavande jordegendom till dess myckenhet, godhet och vidd, - - - .
- Stadgandet avsåg delningsgrunden i inägor och ej jämväl i skog och utmark.

Skog och utmark (s 211, 212).

- s. 211 Kungl. brev till kammarkollegiet den 9 februari 1802 angående riksdagsfullmäktiges från Skåne, Halland och Bohus län vid sistlidne riksdag gjorda ansökningar om ändring uti den därstädes följda delningsgrund för skog och utmark.

Halland län. De föreslagna utvägar till annan delningsgrund i skog och utmark än gamla hemmantalet för Hallands län, kunna icke gillas; ävensom då detta län någon allmän jordrevning icke undergått, icke heller något därpå grundat mantal, till efterföljd vid slika delningar, föreskrivas kan, eller något närmare förordnande över länets fullmäktiges ansökning nu meddelas.

- s. 212 I allmänhet torde det i 1646 års jordebok upptagna mantalet från den danska tiden ha ansetts såsom det gamla mantal som skulle tjäna till grund vid delning av skog och utmark.

Övrigt (s 239, 240)

- s. 239, 240 Kungl. brev till kammarkollegiet den 26 juni 1821 angående delningsgrunden vid ägodelningar hemman och byar emellan. (Efter riksdagsfullmäktiges från Hallands län anhållan.)

Referat.

Vad angår frågan om delningsgrunden vid inägoskiften byar och särskilda hemman emellan, bör vad Kungl. förordningen den 14 november 1766 och Kungl. brevet den 24 april 1767 (se ovan!) i allmänhet föreskriver än vidare inom länet gälla till efterlevnad. I avseende åter på delningsgrunden vid inägoskiften emellan delar av ett och samma hemman, bör hemmantalet vara den lämpligaste

delningsgrunden, på sätt för Blekinge län genom Kungl. brevet den 19 augusti 1802 blivit särskilt stadgat, och jämväl i allmänhet varit iakttaget i de övriga landsorter, där förenämnda 1766 års författning är gällande. - - - . Vad för Blekinge län, i avseende på delningsgrunden vid ägoskiften emellan delar av ett och samma hemman genom nyssnämnda (1802 års) brev blivit stadgat, skall härutinnan för Hallands län hädanefter tillämpas; dock, att där lagligt skifte hemmansdelar emellan skett och laga kraft vunnit, detta skifte då bör vid skeende delning ligga till grund.

20. Gottland (s 183-187)

Innehåller även uppgifter om skifteslagsindelningen (s 33-35, 66).

s. 183 Gottland förenades med Sverige 1645.

s. 184 1653 hölls jodrannsaktning. Därvid påfördes varje hemman en ständig ränta med fördelning i allmänhet av hälften på mantalet och hälften på marklejen. Samma år uppräta- des den första ständiga jordeboken. Jämte räntan inför- des däri tunnland åker, mansslätter äng och övriga för- måner samt i särskild kolumn mantal (hemman) och mark- lej. Såsom mantal upptogs det gamla danska gårddatalet, vilket emellertid efter uppgifter från den danska tiden skulle ha stått i visst förhållande till marklejtalet. Med marklejen kan ha avsetts jord, som gav en mark i lega eller avrad, eller detsamma som markland i svealandska- pen. Dock synes marklejen haft mera överensstämmelse med öreslandet än marklandet. All jord var ej åsatt mark- lejtal; ej heller var all marklejtal åsatt jord inräk- nad i gårddatalet, utan förekom obbyggda tomter och utjor- dar, av vilka endast utgjordes de efter marklejtalet be- stämde utskylderna.

År 1693 utfärdades instruktion för en ny skattläggning på Gottland. Denna sträckte sig endast över Fårön. Man gick här förbi marklejtalet. Mantal och ränta åsattes ef- ter åkerns och ängens storlek och godhet med hänsynsta- gande jämväl till övriga förmåner.

För Gottland i övrigt upptogs fortfarande marklejtalet i jordeböckerna. Med ett eller annat undantag försvann det även här, sedan enligt instruktion den 14 november 1740 en allmän skattläggning ägt rum år 1747 (på det öv-

riga Gottland) samt därvid åsatt ränta och mantal fr.o.m. 1748 införts i jordeböckerna.

- s. 185 Därefter synes det gamla jorddatalet marklej ej vidare ha tillagts betydelse vare sig vid skifte eller eljest. I ett förslag av Faggot 1752 upptogs såsom byamål den ränta som vid den senast avslutade allmänna jordrevningen påförts hemmanen. Denna delningsgrund synes även i allmänhet ha iakttagits vid det fåtal skiften som ägde rum under 1700-talet.

På Gottland förekom ej några större byalag. Med undantag för några smärre byar betraktades varje hemman såsom ett skifteslag för sig (enstaka hemman). Inte endast mellan dessa byar och hemman utan även mellan socknar, fjärdingar och tingslag rådde stark ägoblandning, vilken ökade med tiden. Talrika överflyttningar av jord hade ägt rum från det ena hemmanet till det andra. Vanligare var att där viss jord genom köp, gåva eller på annat sätt avskilts från en jordeboksenhet den upplåtna jorden, där den ej hade större omfattning, upplåtits fri från skatt, vilken fortfarande oavkortad utgjordes till kronan av stamhemmanets ägare. Sådana avskilda jordar, vilka ej var upptagna i jordeböckerna före 1653, benämndes vanligen frijordar eller flytande jordar.

- s. 186 Dessa frijordar och flytande jordar jämte andra småjordar hade vid skattnläggning, efter meddelad föreskrift, bort skattnläggas antingen under närmast belägna hemman eller under de hemman som mest behövde dem. Detta synes ha iakttagits vid 1693 års skattnläggning på Fårön, men vid 1747 års skattnläggning på det övriga Gottland skattnlades jordar av angivet slag ofta under de hemman på landet som då innehade dem. Den genom dessa jordar orsakade ägoblandningen blev härigenom mera stadfäst.

För att den skadliga ägoblandningen mera allmänt skulle kunna avhjälpas erfordrades en indelning i skifteslag. I slutet av 1700-talet framfördes flera förslag härom, men först genom Kungl. brevet den 20 december 1850 blev med ledning av de i lantmäterikontoret tillgängliga kartor och handlingar samt efter sammanträden i orten en sådan skifteslagsindelning verkställd. Sedermera synes det ej vidare ha ansetts, att inom de sålunda bildade skifteslagen röntan skulle utgöra delningsgrund i inägor, utan delningar ha skett efter innehavet.

Till skifteslagsindelningen på Gottland.

- s. 33 15.7.1747. K.M:t fastställde den allmänna revningen och skattnäggningen invånarna till stadga och säkerhet såväl om deras ägor som räntor med befallning, att jordeboken skulle inrättas efter skattnäggningsverket och hemmanens ägor rörläggas efter skattnäggningskommissionens kartor och beskrivningar.
- s. 34 24.8.1775. Kungl. brev. Till landshövdingen överlämnades att genom tjänliga föreställningar söka förmå länets innevånare att frivilligt samtycka till en ny revning och skattnäggning, varefter föreslagen storskiftesdelning skulle kunna företagas.

13.6.1789. K.M:ts försäkran, att hemmansägarna på Gottland ägde tillgodonjuta föreskrifterna i Kungl. breven 15.7.1747 och 24.8.1775, så att ingen av dem fick påtrugas något storskifte, utan skulle var och en vara tryggad vid de besittningar som tillkom hans hemman till följd av den förra revningen samt skiftes- och skattnäggningsförrättningen, därest han själv ej fann för gott att ingå i annan delning.

- s. 35 9.6.1832. Kungl. brev till landshövdingen på Gottland: Med åberopande av Kungl. brevet 13.6.1789 förklarades att, då det uppgivits och vitsordats att hemmanens ägor på denna ö var mer än vanligt blandade om varandra och kringspridda, förut verkställt storskifte där inte fick rubbas genom nytt laga skifte utan att delägarna enhälligt överenskommit därom. (Lilienberg II s 332)
- s. 66, 186 20.12.1850. Kungl. brev angående indelning av länets socknar i skifteslag: Med ledning av de i lantmäterikontoret tillgängliga kartor och handlingar samt efter sammanträden med delägarna och undersökning på stället skulle länets socknar av lantmätare indelas i vissa skifteslag på statens bekostnad. Besvär skulle prövas av KB och kunde fullföljas hos K.M:t. (Omnämnt i Kungl. kungörelse den 15 juli 1859 angående laga skiftens verkställande på Gottland; SFS 1859:40 s1, Lilienberg II s 332)

21. Bohuslän (Göteborgs och Bohus län)Inägor (s 187-191)

- s. 187 Landskapet Bohuslän samt, sedan 1680, Askims, Östra Hising och Sävedals härad av landskapet Västergötland bildar Göteborgs och Bohus län.

För att få utskylderna mera rättvist fördelade begagnade man sig tidigt av egendomarnas legovärde uttryckt i deras landskyld, som efter hand övergått i en i det hela fast avgift. Till landskylden togs hänsyn vid gårdindelningen.

Bebyggelsen synes företrädesvis ha skett i enstaka bosättningar varav åtskilliga förändrats till med byalag jämförliga bildningar. I norra Bohuslän var egendomarnas landskyld vanligen utsatt i tunnor malt eller korn eller pund smör. I södra Bohuslän synes landskylden ha angivits i penningar. Där uppkom en efter landskylden bestämd indelning av egendomarna i öresbol och penningbol. Till en hel gård synes ha hört en landskyld av ungefär 4 tunnor malt eller korn eller 4 pund smör samt, i de trakter där öresbolindelning förekom, 2⁴ öresbol jord. Detta var emellertid långt ifrån regel; landskylden samt antalet öresbol på hel gård uppgick stundom endast till hälften eller mindre av det angivna.

- s. 188 I den för Bohuslän år 1659 upprättade första svenska jordeboken upptogs utskylderna såsom de utgått under den norska tiden efter landskyld och gårdatal m.fl. särskilda grunder. Såsom mantal infördes det norska gårdatalet. Landskylden antecknades huvudsakligen där kronan eller kyrkan hade viss del i ett odels- eller skattehemman. Endast sällan förekom i jordeböckerna anteckningar om hela

hemmanets landskyld eller öresboltal. I de trakter där öresbolindelning förekom sökte man vid jordrannsakingar åren 1732 och 1733 ta reda på antalet öresbol på hemmanen. Där upplysningar härom kunde vinnas, vilket var fallet med endast ett fåtal hemman, upptogs anteckningar därom i jordeböckerna fr.o.m. 1736. Uppgifterna om öresbol har i allmänhet uteslutits ur den senaste jordeboken.

Någon allmän skattläggning i likhet med 1670-talets jordrevningar i Skåne och Blekinge har ej övergått Bohuslän. Jordeboksräntan har därför kommit att utgöras av räntan från den norska tiden, där ej ändring ägt rum av särskilda anledningar. Man kunde därför ha väntat att i fråga om delningsgrunden särskild hänsyn skulle ha tagits till landskylden och öresbolindelningen.

Under 1700-talets senare hälft förekom åtskilliga utredningar och överläggningar samt framlades flera förslag om den rättvisa och lämpliga delningsgrunden vid ägodelningar i Göteborgs och Bohus län. Följande uppgift från år 1761 om de olika delningsgrunder som dittills följts kan vara betecknande: öresbol, stångtal, smörränta, rusttjänst, jordeboksränta, hela räntan med eller utan tionden, mantal etc, varvid i fråga om mantal och ränta hänsyn till förmedling ibland tagits och ibland inte. Frågan avgjordes genom ett Kungl. brev den 24 april 1767.

s. 191 Kungl. brev till kammarkollegiet den 24 april 1767 angående grunden vid storskiftesdelningar i Göteborgs och Bohus län:

- - - Vi finne bäst vara, att delningsgrunden vid storskiften uti ovannämnda län i allmänhet bliver densamma som uti Vår förordning av den 14 november sistlidet år (1766) är utsatt för Skåne och Kronobergs län, nämligen vars och ens innehavande egendom till dess myckenhet,

godhet och vidd, - - -.

Stadgandet avsåg delningsgrunden i inägor och ej jämväl i skog och utmark.

21. Bohuslän (Göteborgs och Bohus län)

Skog och utmark (s 212, 213)

Kungl. brevet den 9 februari 1802 (se under Skåne och Halland) innehöll inte några bestämmelser om delningsgrund i Bohuslän.

- s. 213 Kungl. brev till kammarkollegiet den 25 augusti 1825 angående sökt förändring i delningsgrunden för skog och utmark i Göteborgs och Bohus län:

Skäl fanns inte att bifalla förslag till ändring i den för skog och utmark i Göteborgs och Bohus län före detta antagna och hittills följda delningsgrund, eller det gamla oförmedlade hemmantalet, vilken delningsgrund således för skog och utmark därstädes än vidare kommer att förbliva gällande; och beträffande åter riksdagsfullmäktiges anhållan, att det mantal för det gamla och rätta härvid borde anses, som genom jordrevningen tillkommit, och icke det, som hemmanen under danska tiden dragit; så, enär - - - detta län, lika med Halland, någon sådan jordrevning som Skåne icke undergått, have Vi, i likhet med vad i Kungl. brevet den 9 februari 1802 för Halland härom blivit förklarat, ansett något på jordrevningen grundat mantal, till efterföljd vid delningar i skog och utmark inom Göteborgs och Bohus län icke kunna föreskrivas, eller att något vidare förordnande härutinnan - - - nu kan meddelas.

Det är därför gårddatalet från den norska tiden, som i Bohuslän utgör delningsgrund i skog och utmark, ehuru man i allmänhet vid undersökningar därom ej kunnat gå längre tillbaka i tiden än till den efter övergången till Sverige först upprättade jordeboken, av år 1659, och det fastän denna i flera fall innehöll upplysningar om förmedlingar, som skett under den danska (norska) tiden.

s. 214 I Askims, Östra Hisings och Sävedals härad, som tillhört Västergötland och först år 1680 förenats med Göteborgs och Bohus län, är mantalet till alla delar av samma ursprung som i det övriga Sverige (Västergötland).

Ab. Delningsgrund i utägor1. I skog och utmarkInom by (s 197, 198)

- s. 197 Enligt upprepade författningar under 1600- och 1700-talen skulle, där ett verkligt byamål förekom, samma delningsgrund tillämpas som gällde för åker och äng. Skifteshandlingar, särskilt från svealandskapen, utvisar att detta iaktogs även efter storskiftets inrättande. En sådan anordning innebar den fördelen att en och samma delningsgrund gällde för alla ägor inom en by. Även i de orter, där man inte hade annat byamål än räntan, framträdde en benägenhet att få en sådan gemensam delningsgrund, varför räntan, där den utgjorde delningsgrund i inägor, ofta lades till grund för delning även i skog och utmark. Särskilt sedan för flera av de orter, där ett byamål ej förekom, innehavet fastställdes till delningsgrund i inägor, synes man alltmer ha lagt mantalet till grund vid delning inom by av skog och utmark, varom för flera län utfärdades uttryckliga föreskrifter, Anledningen härtill kan ha varit att mantal fanns på de flesta hemman, även där de inte utgjorde någon ränta.
- s. 198 Sedan mantalet alltmer tagits till delningsgrund i skog och utmark i de orter där något verkligt byamål ej förekom, särskilt där innehavet utgjorde delningsgrund i inägor, började denna grund (mantalet) så småningom vinna tillämpning även i orter, där ett byamål förekom.

Mellan byar eller enstaka bosättningar (hemman) (s 198, 199)

- s. 198 I 12 kap 6 § jordabalken i 1734 års lag stadgades, att där i skog eller löt och öppen betesmark byar emellan ej

fanns rå och rör eller annan skillnad, en var (by) ägde del däri efter öre och örtug, liksom där flera byar låg inom en rågång. Efter hand hade i byamålen byar emellan inträtt stor olikhet, så att t.ex. 1 öresland i en by hade helt annan betydelse än i en annan by. I mantalet däremot hade man fått en norm, som var mera tilltalande. Vid delning av skog och utmark mellan byar och enstaka hemman synes därför mantalet tidigt ha tagits till allmän delningsgrund, om än avvikelser därifrån skedde och detta även i orter där något verkligt byamål ej förekom, så att den för inägor gällande delningsgrunden, t.ex. räntan, tillämpades även i skog och utmark mellan byar och enstaka hemman.

Mantalet allmännaste delningsgrunder i skog och utmark
(s 201-203)

- s. 201 "Det föregående utvisar, att såväl mellan byar och enstaka hemman som i trakter, där ett egentligt byamål ej förekommit, jämväl inom by mantalet i allmänhet utgjort delningsgrund i skog och utmark samt att detta kommit att i stor utsträckning gälla inom by även i sådana trakter, där ett byamål förefunnits." Vad som sålunda anförts om mantalet gäller i de orter där mantalsräkning ej är i bruk, såsom i större delen av Dalarna, annat däremot svarende skattetal.
- s. 202 Det erinras om att vid avvittring skogsanslaget i allmänhet bestämts efter mantalet, i det att ett visst tunnlandtal i inägor, skog och utmark, varierande mellan ett fixerat maximum och minimum, tillagts ett helt mantal.

Förmedlat eller oförmedlat mantal (s 203-206)

s. 203 Med hänvisning till ett Kungl. brev till Göta hovrätt den 2 september 1689 stadgades i Kungl. förordningen den 13 juli 1742 angående förmedlade hemmans lott vid skogsdelningar, att nämnda Kungl. brev borde efterlevas, så att förmedlade hemman borde vid skogsdelningar tilläggas den del och lott som de hade ägt i skog och mark innan förmedlingen skedde.

Skälen härför angavs i huvudsak vara att de förmedlade hemmanen genom förmedlingen endast gjorts något mindre till skatte- och hemmantalet men att de därigenom inte skulle vara "stängda ifrån deras gamla hävd och rättighet i byallmanningen" samt att de eljest skulle ha mera olägenhet än hugnad och understöd av förmedlingen och övriga hemman en alltför stor nytta och fördel.

s. 203-206. Att mantalet före förmedling skulle tagas till delningsgrund stadgades uttryckligen för vissa orter, nämligen Blekinge, Skåne, Halland, Kronobergs län samt Göteborgs och Bohus län. Härför redogöres under dessa landskap eller län.

s. 206 Man bör utgå ifrån att liksom verkställd förmedling ej inverkar där byamålet utgjorde delningsgrund, även det mantal som i skog och utmark skulle vara delningsgrund borde utgöras av det oförmedlade mantalet.

s. 206-214 För några landskap, nämligen Blekinge, Skåne, Halland och Bohuslän, har frågan om det mantal som skall anses som det oförmedlade varit föremål för särskild utredning. Härom redogöres under dessa landskap.

s. 214 För övriga län (landskap) bör frågan vad som rätteligen skall räknas för gammalt eller oförmedlat mantal avgöras efter varje ords särskilda förhållanden.

För lägenhet, som saknar mantal eller annan däremot svarande jämförelsegrund (§ 214-216)

- s. 214 Sådan lägenhet, som uppkommit genom att ett hemman förmedlats till lägenhet, har kvar sitt oförmedade mantal, efter vilket den kan tilläggas andel i skog och utmark.

Där i by finns ett byamål, som i fråga om hemman tages till grund vid skifte av skog och utmark, äger den lägenhet, som har ett sådant byamål och är berättigad till andel i skog och utmark, rätt att få sådan andel utbruten efter sitt byamål. - Härvid syftas närmast på de egentliga utjordarna, som, ehuru ej satta i mantal, efter ett byamål ägde rätt till tomt samt andel i byalagets övriga ägor, men däremot ej på urfjällar även om de, såsom i många fall skett, blivit satta i öretal.

- s. 215 Då mantalet i orter med ett byamål tagits till delningsgrund i skog och utmark, har i flera fall försök gjorts att utestänga utjordar från andel i sådan mark, men givetvis kan en utjord, som tidigare haft skogsrätt, ej av denna grund berövas sagda rätt. Där fråga är om skogstildelning för sådan utjord eller för lägenhet å landet som eljest är berättigad till lott i skog och utmark och saknar visst mantal eller däremot svarande jämförelsegrund, skall enligt 71 § skiftesstadgan (1866 års) ägodelningsrätten, om man ej kan sämjas, sätta ut delningsgrund efter som skäligen prövas och kan svara mot den rätt lägenheten i samfälligheten ägt i jämförelse med de hemmantal å landet, som ingår i delningen. Är därvid fråga om utjord med visst byamål, är det givet, att för bestämmandet av dess andel en jämförelse mellan utjordens och byalagets byamål utgör den viktigaste jämförelsegrunden, liksom ock räntan, särskilt där den åsatts efter skattningsmetodernas tillkomst, kan lämna vägledning.

s. 216 Även om en utjord eller annan lägenhet är skogsberättigad inom by, följer ej därav, att den jämväl äger skogsrätt i sådan större samfällighet, t.ex. häradsallmanning, däri delaktigheten efter uttrycklig föreskrift i lag eller förbehåll vid dess bildande bestämts efter mantalet.

Vad ovan anförts avser allenast lägenhet som är andelsberättigad i by, men ej den som endast är servitutsberättigad.

För avgärda by (§ 218 - 222)

s. 218 19 kap. 1 § byggningsbalken i 1734 års lag: Bolby är gammal by, och avgärda by den, som på bolbys mark byggd är, och har sina ägor inom hank och stör av bolbyn.

För att en bosättning skall utgöra en avgärda by efter lagens mening fordras:

1) Att den mark, på vilken bosättningen upptagits, legat inom förut bestående bosättningsars med rå och rör lagligen bestämda område i skog och utmark.

2) Att avgärda byn ej fått bolbys rätt. Ett sådant fall är då avgärda by i stället för sin nyttjanderätt på bolbys skog och utmark fått viss del av densamma utbruten (19 kap. 4§ byggningsbalken i 1734 års lag: "och äge sedan bolbys rätt därå").

3) Att avgärda by blivit såsom för sig bestående fastighet skattlagd till visst öretal eller mantal.

s. 220 Enligt 19 kap 2 § byggningsbalken i 1734 års lag hade avgärda by, med bolbyn, till sin nödtorft, rätt på bol-

byns utmark till timmer, gärdsel och vedbrand, näverflät, torvskyrd, sand- och lertäkt, mulbete och hjordavall, så ock kärreslåttar. Avgärda by ägde ock fiske och notvarp vid den strand, som låg i dess rätta intagor och hägnader; dock fick bolbyn ej hindras att fiska "där utanföre i sjön".

- s. 221 Enligt 19 kap. 4 § byggningsbalken i 1734 års lag skulle vid skifte mellan bolby och avgärda by av skog och utmark avgärda by, efter sitt öre- eller hemmantal, ha hälften mindre än bolbyn.

Delningsgrunden utgör för avgärda by det oförmedlade mantalet. där den ej har sådant jorda- eller skattetal, som inom by tjänar till grund vid delning av skog och utmark.

- s. 222 I det hela kan man säga, att avgärda byns rätt, som till sin uppkomst egentligen utgjorde en servitutsrätt på bolbyns utmark, alltmer fått karaktären av en samäganderätt med bolbyn. Detta har även medfört att, ehuru avgärda by ligger inom samma rågång med bolbyn, avgärda by och bolby, då de ha sina inägor var för sig, betraktats såsom skilda skifteslag med gemensamhet i utägor.

Mellan servitutsberättigade och servitutsförpliktade fastigheter(s 222-226)

Här avses endast servitutsrätt för by eller hemman på annan bys eller annat hemmans mark.

- s. 223 76 § i 1866 års skiftesstadga (8 kap 7 § i 1827 års skiftesstadga):
 Äger hemman eller by rätt till skogsfång eller mulbete på annat hemmans eller annan bys mark, och vill hemmanet eller byn, på vars mark den last ligger, samma mark skifta: har andra byn eller hemmanet oinskränkt rätt att för sitt fulla hemmantal både skogsfång och mulbete begagna; njute då lika lott i marken, som avgärda by eller hemman tillkommer. Har byn eller hemmanet rättighet att begagna blott ettdera, antingen skogsfång eller mulbete, men ej båda tillika, eller är sådan rättighet inskränkt till visst belopp eller slag av skogsfång, eller till bete på viss tid eller för vissa kreatur, och kan man ej om delningsgrunden sämjas; då sätte ägodelningsrätten den ut, efter ty, som skäligen prövas.
- s. 225 Ett sådant andelsförhållande (som i lag stadgats för avgärda by) har väl bestämts, där servitutet avser både skogsfång och mulbete för hemmanets fulla mantal, men så mycket hellre kan det sättas i fråga, om tillräcklig anledning därtill förefunnits, som mellan avgärda bys rätt och dylikt servitut förekommer den skillnad, att den förra är bestämd i lag, under det att ifrågavarande servitut vanligen grundats på hävd eller avtal och dessutom i allmänhet ej omfattar samtliga de rättigheter, som i lag tillagts avgärda by.
- s. 225 77 § i 1866 års skiftesstadga (8 kap. 9 § i 1827 års
 s. 226 skiftesstadga):

Har hemman eller by rätt att taga sten, grus, ler, torv eller dylikt på annat hemmans eller annan bys mark, eller att i dess vatten fiska, och kan lägenheten (nyttigheten), som på detta sätt begagnas, utan förfång skiftas; pröve då ägodelningsrätten, hur stor lott främmande hemmanet eller byn njuta må.

2. I vattenområde samt fiske

Inom by (s 226 - 232)

s. 227 17 kap 1 § byggningsbalken i 1734 års lag: Oskift fiskevatten må de, som äga del däri, bruka med not och nät, var till nödtröft sin. Vill någon fiskeverk bygga; göra det efter sin ägolott i by; allt efter som lägenhet där till är. - - -

s. 229 Kungl. Maj:ts förnyade stadga den 17 augusti 1762 om storskiftesdelning och vad därvid i akt tagas bör:

§ 6. Med vattuverk, strömfall, fiske, samt därtill höriga hus och byggnader, sjöfoder samt mulbete på utmarken förhållas efter lag, utan att någons rätt däruti må igenom storskifte kränkas. - - -

Kungl. förordning den 12 augusti 1783 om lantmäteriet i riket:

§ 77. - - - Fiske bör under samfällt nyttjande förbliva.

Kungl. förklaring den 23 mars 1807 över allmänna lagens stadganden i åtskilliga rum:

6:te. Att betaga all anledning till det tvivelsmål, som uppstått om tillämpningen av vad som är sagt uti 77 § av Kungl. förordningen den 12 augusti 1783 nämligen: "att fiske bör under samfällt nyttjande förbliva," varder förklarad: att meningen av oförmälda stadgande icke är, som skulle all delning av fiskevatten vara därigenom förbjuden, utan utmärkes därmed, att frågor därom, såsom varande av annan beskaffenhet än de, vilka angå skifte av ägor och mark, ej böra inblandas med dessa senare, samt att, ehuru själva jorden lägges i storskifte, efter

vad därom är stadgat, fiske, sådant oaktat, och utan avseende på ägoskiftens förändrade läge, förbliver i samma skick det var tillföre, så att, vad angår fiskevattnets nyttjande och delning, därvid bör iakttagas och efterlevas, vad allmänna lagen och särskilda författningar i den delen föreskriva.

Kungl. stadga och ordning den 14 november 1766 för rikets havs-, skärs-, ström- och insjöfiske (*Årstrycket* ; Modée VIII s 7344)

3 kap. Om ström- och insjöfisket. § 12: Till insjö- och strömfiskets desto bättre vård, åligger befallningshavande och domare, var uti sin ort, att igenom tjänliga föreställningar förmå strand- och delägare av samfällt fiske, där det sig göra låter, fiskevattnen sins emellan skifta.

4 § i 1866 års skiftesstadga (1 kap. 4§ i 1827 års skiftesstadga): Vill delägare i samfällt fiske eller annan oskiftad lägenhet (nyttighet), det fiske eller den lägenhet skifta; have ock där vitsord till, där skifte utan övriga delägares förfång ske kan. Ej skall dock skifte av jord för delning av fiske eller annan slik lägenhet uppehållas, utan må den, som sådan delning åstundar, den särskilt söka, där ej samtliga delägarna annorlunda åsamjas.

73 § i 1866 års skiftesstadga (8 kap 5 § i 1827 års skiftesstadga med hänvisning till 1 och 3 §§):

Skall fiske eller annan lägenhet, som gemensam är, i skifte gå, då gälle om delningsgrund vad i 69 och 71 §§ sagt är.

s. 230 Fiske kunde alltså delas särskilt utan avseende på grunden.

84 § i 1866 års skiftesstadga (12 kap 7 § i 1827 års skiftesstadga): Är fiske delat och sker sedan skifte på stranden, varvid det ligger; då må jämkning eller utbyte av lotterna i fisket göras, så att var delägare sitt fiske intill sin lott i stranden bekommer, där det utan förfång ske kan.

Den i fråga om fiske eller annan särskild lägenhet i skiftesstadgan (73 § i 1866 års skiftesstadga) föreskrivna delningsgrunden innebär, att vid delning därav skall tillämpas samma delningsgrund som i fråga om skog och utmark, d.v.s. så vitt ej i by finns ett byamål etc, som anses lämpligt vid delning av skog och utmark, det oförmedlade mantalet eller annan däremot svarande jämförelsegrund. Detta gäller även vid delning av samfällt vattenområde i övrigt.

Mellan byar eller enstaka bosättningar (s 232 - 238)

- s. 237 Om ett vattenområde är en samfällighet för de kringliggande skifteslagen (byar eller enstaka hemman), är det givet, att vid delning därav bör tillämpas samma delningsgrund som i fråga om skog och utmark mellan byar eller enstaka bosättningar, d.v.s. det oförmedlade mantalet eller annan däremot svarande jämförelsegrund.

B. Inom en jordeboksenhet i inägor och utägor

Här avses endast delning av ett hemman genom hemmansklyvning

- s. 239 Om hemman förut delats genom laglig delning, var innehavet enligt denna delning delningsgrund.

För det fall att hemman förut inte delats genom lagadelning gavs i författning särskilda regler endast för Blekinge län genom Kungl. brev den 19 augusti 1802 och för Hallands län genom Kungl. brev den 26 juni 1821, enligt vilka varje delägares andel i hemmanets mantal borde vara delningsgrund. Härför redogöres under dessa län.

C. Fall då någon utöver sitt ordinarie byamål får behålla särskild lägenhet eller visst område.

a) Uppodlingar på oskift mark i vissa fall (s 243-252)

s 249, 74 § i 1866 års skiftesstadga (8 kap. 6 § i 1827 års
251 skiftesstadga):

- - - . Har någon av oskifto, efter erhållet lov, upptagit och förbättrat kärr, mosse eller annan alldeles oländig mark till åker eller äng; då äge han samma mark utöver det ägobelopp, honom efter delningsgrunden tillfalla bör, behålla, eller fullt vederlag i lika väl hävdad jord därför undfå, evad lika oländig mark till fullt belopp för övriga delägare finnes eller icke. Finnes den; njute var sin lott däri, så långt den räcker. Lag samma vare, där någon, efter erhållet lov, vatten ur sjö avtappat, med villkor, att den mark, som därav odlingsbar blivit, honom enskilt tillhöra skall.

b) Enskild odaläga (s 252, 253)

s.252 75 § i 1866 års skiftesstadga (8 kap. 7 § i 1827 års skiftesstadga):

Vad i nästföregående § stadgat är om odling, som med vederligt lov skett, gälle ock, om odlingen så gammal är, att underrättelse saknas, huru den tillkommit, men innehavaren dock ej den jord, såsom enskild odaläga hävdad.

124 § 3:o i 1866 års skiftesstadga (18 kap 8 § 4:o i 1827 års skiftesstadga enligt kungörelse den 9 juni 1832):
Till ägodelningsrättens upptagande och avgörande höra:

3:o Fråga emellan delägare inom ett och samma skifteslag, huruvida äga skall såsom odaläga anses och således, såsom särskild lägenhet, hemman, utöver dess ägolott efter delningsgrunden, tillhöra.

För att bedöma vad som förstås med enskild odaläga har man närmast att hämta ledning ur lagkommitténs förslag till byggningabalk ur vilket uttrycket är hämtat. I motsats mot odlingar på oskift mark betecknade kommittén med odalägor sådana ägor vari hemmanen av ålder haft sina ägor åtskilda. Med enskild odaläga torde därför ha avsetts en dylik äga, som enligt det år 1832 gjorda ovanberörda tillägget till 18 kap. 8 § skiftesstadgan såsom särskild lägenhet tillhörde ett hemman utöver dess ägolott efter delningsgrunden, i motsats mot å ena sidan till odling på oskift mark samt å andra sidan till en med rå och rör eller gård och vård avgränsad urfjäll, även där den såsom ej sällan var fallet tillhörde ett hemman inom skifteslaget. Vid sådant förhållande är det givet att man ej gärna kan tala om en enskild odaläga där innehavet är delningsgrund, emedan man då kan säga att varje särskild till skifteslaget hörande äga egentligen är att betrakta såsom enskild odaläga. Där ränta eller mantal är delningsgrund kan man ej heller tala om enskild odaläga för annat fall än då ett hemman har en äga inom ett skifteslag som ej är inbegripen under dess ränta eller mantal. Begreppet enskild odaläga har därför sin huvudsakliga betydelse i sådana orter där inom byalagen förefunnits en efter visst byamål ordnad byindelning som utgjort delningsgrund i inägor. Efter vad skifteshandlingarna utvisar var det i dessa orter ofta fallet att hemman i vissa gården hade del efter byamålet, i andra åter ägorna var för sig. Sådana särskilda ett hemman utöver byamålet tillkommande enskilda

odalägor har vanligen, i likhet ^{med} urfjällar, med innehavet som delningsgrund ingått i skifte.

Även om begreppet enskild odaläga begränsas på sätt ovan skett är det emellertid ej alltid lätt att avgöra om i visst fall en dylik odaläga eller en urfjäll etc. föreligger, särskilt där den senare tillhör hemman i skifteslaget. Det torde ock mången gång vara svårt att skilja sådan enskild odaläga från odling som är så gammal att man ej vet hur den tillkommit.

c) Särskild lägenhet, såsom stenbrott, kvarn, fiske, torvmosse eller dylikt (s 253, 254)

s. 253 Kungl. Maj:ts förnyade stadga den 17 april 1762 om storskiftesdelning och vad därvid i akt tagas bör:

6 §. Med vattuverk, strömfäll, fiske, samt därtill höriga hus och byggnader, sjöfoder samt mulbete på utmarken förhållas efter lag, utan att någons rätt däruti må igenom storskifte kränkas. - - -

8 §. Finnes till något hemman i byn särskilda lägenheter (nyttigheter), såsom mineralier, kalkstensbrott, kvarnar, holmar eller dylikt, som av ålder tillytt en eller annan gård i byn enskilt, det bör efter lag därvid odelt förbliva.

Kungl. förordning den 12 augusti 1783 om lantmäteriet i riket:

§ 77. Finnes till något hemman i byn särskilda lägenheter, såsom mineralier, kalkstensbrott, kvarnar, holmar eller dylikt, som av ålder tillytt en eller annan gård i byn enskilt, eller därunder skattlagda äro, bör sådant därunder vid storskiftet även förbliva. Fiske bör under

samfällt nyttjande förbliva.

68 § i 1866 års skiftesstadga (9 kap. 3 § i 1827 års skiftesstadga):

Innehaver någon delägare sten- eller malmbrott, kvarn, vattenverk, fiske eller annan lägenhet, däri de övriga ingen lott äga; vare han berättigad, att, emot avräkning å sin ägolott, behöfligt utmål av mark därtill erhålla.

82 § i 1866 års skiftesstadga (12 kap 5 § i 1827 års skiftesstadga):

Har något hemman inom skifteslaget rätt till särskild lägenhet, såsom stenbrott, kvarn, fiske, torvmosse eller dylikt; den lägenhet skall under samma hemman förbliva, där den ej mot annan jämgod lägenhet av samma slag, till beredande av ett redigare skifte, utbytas kan, eller ägaren medgiver, att den annorledes må i delningen ingå.

s. 254 I många fall har dylika lägenheter intagit en ställning närmast motsvarande den, som tillagts enskilda odalägor eller odlingar på oskift mark, och således vid skifte tillfallit hemman utöver delningsgrunden, vare sig desamma ingått i hemmanets skattnläggning eller ej. Särskilt gäller detta kvarnar och fisken. Ofta har dylika lägenheter tillkommit på det sätt att mark, fiske etc förenats med hemmanet mot viss ränta. Se t.ex. Kungl. brevet till kammarkollegiet den 22 mars 1850 angående dispositionen av kronofiskena i riket.

D. Delningsgrund vid utflyttning av vissa ^{smärre,} jordpossitioner.

1. Sådana inom skifteslaget belägna utjordar eller urfjällar, vilka tillhör hemman i annat skifteslag och ej kan utbytas enligt reglerna för ägoutbyte (§ 254 - 256)

- s. 254 Med utjordar, särskilt i sådana trakter där efter ett visst byamål ordnad byindelning förekom, har ofta betecknats sådana lägenheter, som efter byamål haft del i byns alla tillhörigheter. - - - Där utjord användes i denna betydelse, ställdes vanligen såsom motsättning därtill urfjäll såsom beteckning för ett visst inom skifteslaget beläget område, vilket var begränsat inom rå och rör eller gård och vård. Denna skillnad iaktogs dock sällan, utan användes utjord oftast i samma betydelse som urfjäll.
- s. 255 Kungl. förordning den 12 augusti 1783 om lantmäteriet i riket:
§ 76: Utjordar och urfjällar, som till särskild ränta äro uppförda, dem ett hemman utom byamålet av ålder med laglig rätt innehaft, må vid storskiftesdelningen jämväl ombytas och flyttas, ändskönt de voro rörlagda, till vinnande av ett redigare storskifte; Dock att de bliva av samma godhet, som förut; - - -
- s. 256 83 § i 1866 års skiftesstadga (12 kap 6 § i 1827 års skiftesstadga): Hindras ordentlig och formlig skiftesläggning av anlagda ryttare-, soldat- eller båtmanstorp, eller av sådana till hemman hörande lägenheter, som lagligen därifrån upplåtna blivit, eller av sådana inom skifteslaget belägna utjordar eller urfjällar, vilka tillhöra hemman i annat skifteslag och ej kunna efter stadgandet i 56 § (om ägoutbyte) utbytas; då skola dessa lägenheter i skiftet ingå och, efter delningsgrund

och gradering, jämgoda utstakas på de ställen, där det till beredande av ett redigt skifte lämpligen ske kan;

- - -.

Då såväl i 1783 års lantmäteriförordning som i 83 § skiftesstadgan talas om utjordar, avses givetvis ej sådana utjordar som var andelsberättigade i skifteslaget, utan torde man genom tillägget av utjord ha velat beteckna, att stadgandet gällde varje inom skifteslagets område liggande äga, som tillhörde annat skifteslag, även om den ej var en verklig urfjäll. - - - Någon särskild bestämmelse om urfjällar, tillhörande hemman inom skifteslaget, innehåller ej skiftesstadgan, utan synes den ha utgått från att på dem skulle tillämpas reglerna för enskilda odalägor, vare sig de var särskilt skattlagda eller inte.

Ur Thulin 1911, Historisk utveckling av den svenska skifteslagstiftningen m.m. Bilaga till kommittébetänkande angående ny skifteslagstiftning.

- A - D. Sammanfattning beträffande de för skifte å landet (numera) gällande delningsgrunder (s 256-259).
(Stavningen har moderniserats, en del understrykningar har skett)

I fråga om delningsgrunden vid skifte å landet har man huvudsakligen att skilja mellan de fall, då jord etc. samfällt innehaves av flera delägare, samt då särskilda ägor lagligen hävdas av delägarna i skifteslaget.

Är den jord, som skall skiftas, samfälld för flera hemman å landet, utgör i regel det oförmedlade mantalet eller i de orter, där mantalsräkning ej är i bruk, annat däremot svarande skattetal delningsgrund. Undantag härifrån utgör endast de fall, då jord är samfälld för flera hemman å landet, som tillhör en by, inom vilken för inägornas fördelning gäller visst jorda- eller skattetal (byamål). För sådant fall synes lagens mening ha varit, att ifrågavarande byamål eller skattetal skulle tillämpas jämväl vid delning av samfälld mark, men har även därvid i stor utsträckning det oförmedlade mantalet kommit att utgöra delningsgrund, liksom ock, även där ett verkligt byamål ej förekommit, den för inägorna gällande delningsgrund tillämpats jämväl i samfälld mark.

För flera län har särskilt bestämts vad som vid skifte skall anses såsom oförmedlat mantal.

I huvudsaklig överensstämmelse med vad lagberedningen föreslagit torde därför delningsgrunden vid fördelning av jord, samfälld för flera hemman, kunna sägas vara:

"det mantal, som för gammalt eller oförmedlat i orten gäller, eller vad som för viss ort utgör, i stället för mantal, gällande jämförelsegrund vid skifte av samfällighet", varvid under sistberörda uttryck inbegripes såväl det fall, att mantalsräkning i viss ort ej är i bruk, som ock de fall, då för inägors fördelning gällande jorda- eller skattetal (byamål) skall tillämpas även i samfällighet.

Är lägenhet, som i jordeboken upptagits såsom särskild enhet, berättigad till andel i samfälld jord, och saknar den sådan jämförelsegrund ovan angivits, har i skiftesstadgan särskilt angivits, hur delningsgrunden skall bestämmas, efter vad som kan prövas motsvara den rätt lägenheten tillkommer i den samfällda jorden.

Vid klyvning av odelat hemman utgör det nuvarande mantalet eller i de orter, där mantalsräkning ej är i bruk, annat däremot svarande skattetal delningsgrund, och gäller detta även vid delning av jord samfälld för flera hemmansdelar, som i övrigt hävdats särskilda ägor. Härvid bör emellertid erinras, att för hemmansdelar det nuvarande och oförmedlade mantalet alltid är proportionella mot varandra.

Vad som anförts beträffande klyvning av hemman äger vid klyvning av lägenhet motsvarande tillämpning på det andelstal, vari de särskilda delarnas förhållande till hela lägenheten blivit uttryckt.

Är jordeljest samfälld för flera delägare, skall fördelningen äga rum efter det andelstal, som kan utrönas tillkomma en var av dem.

För vattenområde, fiske eller annan samfälld lägenhet

gäller vid skifte samma delningsgrund som för jord.

Jord, som sämjevis delats, anses ifråga om delningsgrunden såsom samfälld, där ej undantagsvis det genom sämjedelningen uppkomna innehavet kan tjäna till delningsgrund.

Är det åter fråga om omdelning mellan jordeboksenheter av ägor, som lagligen hävdats av delägarna, utgör enligt lag innehavet efter skiftet delningsgrund, där ägorna innehaves av delägarna på grund av stor-, en- eller laga skifte, hemmansklyvning eller ägostyckning, som fastställt eller vunnit laga kraft. Detsamma torde gälla, där sådant skifte skett i samband med fastställd avvittning, liksom ock då innehavet eljest stöddes på avvittning eller på laga kraftvunnen dom.

Enligt särskilda bestämmelser har innehavet dessutom tagits till allmän delningsgrund (i inägor) mellan jordeboksenheter i Kronobergs, Blekinge, Kristianstads, Malmöhus, Hallands, Göteborgs och Bohus samt Skaraborgs län ävensom i Härjedalen av Jämtlands län och de socknar i Kopparbergs län, som underkastats allmänna storskiften.

I följande trakter utgöres delningsgrunden i inägor i allmänhet av ett jorda- eller skattetal (byamål):
Stockholms, Uppsala, Södermanlands, Östergötlands, Kalmar, Örebro, Västmandland, Gävleborgs län (utom Gästrikland), Västernorrlands, Jämtlands (utom Härjedalen), Västerbottens och Norrbottens län, äfvensom den till Östgöta lagsaga hörande delen av Jönköpings län och flertalet av de socknar i Kopparbergs län, som ej undergått allmänna storskiften. I Gästriklandsdelen av Gävleborgs län är räntan delningsgrund. I övriga trakter utgjorde väl tidigare räntan den allmännaste delningsgrunden, men har den alltmera efterträtts av innehavet, och gäller detta

även sådana skifteslag i först angivna trakter, där i orten eljest brukligt jorda- eller skattetal (byamål) ej varit att tillgå.

Även om annan delningsgrund eljest tillämpas i ett skifteslag, skall en del lägenheter eller områden ingå i skifte med innehavet till delningsgrund.

Hit hör nedannämnda fall, då någon utöver sitt ordinarie byamål får behålla särskild lägenhet eller visst område:

- 1) Då någon efter "erhållet lof" af oskifto upptagit och förbättrat kärr, mosse eller annan alldeles oländig mark till åker eller äng eller avtappat vatten ur sjö under villkor att mark, som därav ble_v odlingsbar, skulle tillhöra honom enskilt. Med odling efter "erhållet lof" har därvid likställt odling, som är så gammal, att man ej vet, när den tillkommit.
- 2) Då delägare innehar enskild odaläga eller
- 3) särskild lägenhet, såsom stenbrott, kvarn, fiske, torvmosse eller dylikt.

Innehavet utgör tillika delningsgrund vid utflyttning av vissa smärre jordpossessioner, som inom skifteslagets mark ligger till hinder för en ordentlig och formlig skiftesläggning. Utom beträffande uppodlingar, enskilda odalägor eller särskilda lägenheter i vissa fall, gäller detta: 1) sådana inom skifteslaget belägna utjordar eller urfjällar, vilka tillhör hemman i annat skifteslag och ej kan utbytas enligt reglerna för ägoutbyte; 2) anlagda ryttare-, soldat- och båtsmanstorp eller sådana till hemman hörande lägenheter, som lagligen blivit däri-från upplåtna.

Är fråga om omdelning inom hemman av sådana ägor, som förut hävdats av delägarna för deras andelar i mantalet, och föreligger ej skifte, hemmansklyvning, avvitrning eller dom, som vid skifte mellan jordeboksenheter föranleder, att innehavet blir delningsgrund, torde huvudregeln få anses vara, att delningen skall ske efter mantalet eller däremot svarande skattetal. För två län, där innehavet är delningsgrunden i inägor mellan jordeboksenheter, har detta uttryckligen stadgats. Härifrån utgör det egentligen ej något undantag, då innehavet godtagits såsom delningsgrund, där i upplåtelsebrev angivits både mantal och ägor samt de senare ansetts vara huvudsaken. Till stöd därför måste nämligen hava legat den uppfattning, att i sådant fall en av hemmansdelarna varit att betrakta såsom stamfastighet samt de övriga såsom därifrån avsondrade lägenheter, å vilka, där upplåtelsen skett före den 1 januari 1897, mantalssättning kunnat äga rum. Lagskipningen tyckes emellertid ej beträffande delningsgrund inom hemman hava intagit en fast ståndpunkt, och synes den i varje fall, även där ovanberörda förhållande ej ägt tillämpning, ha godkänt förening om innehavet som delningsgrund jämväl i orter, där särskild bestämmelse om innehavet såsom delningsgrund mellan hemman ej meddelats.

Vad ovan anförts om omdelning inom hemman av sådana ägor, som förut hävdats av delägarna, äger motsvarande tillämpning på lägenhet och det andelstal, vari de särskilda delarnas förhållande till hela lägenheten blivit uttryckta.

Ur Thulin 1911, Historisk utveckling av den svenska skifteslagstiftningen m.m. Bilaga till kommittébetänkande angående ny skifteslagstiftning.

E. De särskilda delningsgrundernas uppkomst och betydelse
(sid 259-307).
(Stavningen har moderniserats, en del understrykningar har skett)

s. 259 De delningsgrunder, som kan förekomma vid skifte, är att hänföra till följande huvudgrupper:

- 1) mantal,
- 2) övriga jorda- eller skattetal (byamål),
- 3) ränta, samt
- 4) innehav.

De under 1-3 upptagna delningsgrunderna torde först böra tagas till behandling och därvid, för bedömning av deras innebörd och förhållande till innehavet, till en början lämnas en kort redogörelse för jordbeskattnings utveckling i Sverige.

s. 260 Före Gustaf I.

s. 262 Efter Gustaf I.

I regel fördelades utskylderna på jorden, liksom under medeltiden, företrädesvis efter jorda- eller skattetal samt bondatal.

Vad jorda- eller skattetalen angår lades de vid de skattläggningar som ägde rum, särskilt från slutet av 1530-talet och början av 1540-talet, i allt större utsträckning till grund vid jordskattens fördelning. Därvid framkom dock ej något nytt för hela riket gemensamt jorda- eller

skattetal, utan hade jorda- eller skattetalen liksom förut olika namn och ursprung i skilda trakter. En del av dessa var nybildade och synes vid deras tillkomst företrädesvis utsädet, med eller utan hänsynstagande till övriga vid egendomarna befintliga förmåner, ha lagts till grund. De flesta av jorda- eller skattetalen kan dock ledas tillbaka till medeltiden. Särskilt är detta fallet med attung- och öresindelningarna. Inom by var attung- och öresindelningarna väl fortfarande uttryck för byamännens andelsförhållanden, men efter nyare tidens början utgick endast i ett fåtal härad inom östgötalagens område någon del av räntan efter attungen, och det gamla öretalet i Svealandskapen lades ofta till grund för skattefördelningen ej direkt utan efter dess uppskattade värde, som växlade betydligt.

- s. 263 Många prestationer var emellertid av den natur, att de ej lämpligen kunde fördelas efter ett noggrant jordatal, och utgick även eljest många ständiga och framför allt tillfälliga utskylder fortfarande efter bondatalet.

Sedan från nyare tidens ingång förteckningar över årliga räntan (jordeböcker) börjat upprättas, hade bondatalet blivit mera bundet vid viss jord. Man började urskilja två klasser: helbönder och halvbönder, vartill efter hand kom även andra klasser, såsom tvåtredjedels- och fjärdingsbönder etc. I samma betydelse användes uttrycken hela, halva etc. gårdar och hemman, sedan hela, halva etc. mantal, vilket senare uttryck efter hand blev den allmännaste beteckningen för bonda- eller hemmantalet.

- s. 264 Vid den förändring som jordeböckerna undergick i början av 1630-talet sammanfördes de efter olika grunder utgående utskylder, som då var ständiga, för varje jordeboksenhet under benämningen jordeboksränta.

Redan under 1500-talet och förra hälften av 1600-talet hade mer eller mindre omfattande skattläggningar ägt rum över de flesta landskap, härad eller socknar. Någon allmän skattläggning har sedermera ej övergått Sveriges jord. Bortsett från de skattläggningar som i samband med avvitrtingarna skett på flertalet hemman i Norrland har allmänna skattläggningar egentligen endast företagits i Skåne och Blekinge samt på Gottland. Talrika enskilda skattläggningar har dock ägt rum. De grundsatser, som borde följas vid såväl räntans som mantalets bestämmande, fick sin skriftliga form i de huvudsakligen mot slutet av 1600-talet tillkomna skattläggningsmetoderna.

Till en början åsattes vid skattläggningar jordeboksränta och mantal var för sig. Under tiden hade emellertid åtskilliga tillfälliga utskylder övergått till ständiga och - då de samtliga i motsats mot vad som endast delvis var fallet med jordeboksräntan utgick efter mantalet - efter hand sammanförts under benämningen mantalsränta. Frånsett ett par undantag var skattläggningsmetoderna byggda på den grundsatsen, att en gemensam ränta skulle åsättas, som sedan där så ifrågakom fördelades i jordeboksränta och mantalsränta.

s. 265 Vid skattläggning skulle tillgå så, att staten i ränta tillerkändes en viss del av jordens avkastning. Den på så sätt uträknade räntan var avsedd att utgöra ett så noggrannt uttryck som möjligt för fastighetens skattekraft. Mantalet skulle därefter bestämmas antingen efter räntan eller efter utsädet etc.

Skattläggningsmetoderna skulle tillämpas ej endast vid ny skattläggning utan även där förhöjning eller ned-sättning i förut skattlagt hemmans mantal eller ränta ifrågakom.

s. 266 Förhöjningar, "förökningar", i mantal och ränta efter föregående skattläggning har oftast ägt rum på grund av förbättringar eller uppodlingar på förut skattlagd mark, innan skattefrihet för sådana beviljades.

Oftare än förhöjning ifrågakom nedsättning (förmedling) i ränta eller mantal. Till en början fördes sådan nedsättning under förminskning och uteslöts helt från beräkning. Minnet av hemmanets förra mantal trädde i glömska, då mantalet efter nedsättningen kom att ligga till grund för alla efter mantalet utgående utskylder, såväl ständiga som tillfälliga. Företrädesvis ägde nedsättning i mantalet tidigare rum just för de delar av den ständiga räntan, som var bestämda efter mantalet. Ganska snart blev det emellertid regel att, i avvaktan på en allmän jordasyn och skattejämkning, låta nedsättning i mantalet ej medföra ändring i den ständiga räntan, där det ej uttryckligen angavs. Hemmanet stod därför kvar med sitt gamla mantal, som i andra avseenden bibehöll betydelse, och antecknades endast i jordeboken, att för tillfälliga utskylder en förmedling ägt rum. Härigenom uppkom skillnad mellan förmedlat och oförmedlat mantal.

Sedan flera av dessa tillfälliga utskylder övergått till ständiga, ehuru fortfarande fördelade efter mantalet, kom förmedling i mantalet företrädesvis att avse mantalsräntan, ehuru det förmedlade mantalet även lades till grund för ett stort antal hemmanen åliggande extra onera, under det andra utgjordes efter mantalet före förmedlingen.

Stundom inbegreps fortfarande under förmedling i mantalet även en och annan av de i jordeboksräntan ingående persedlarna. Man skilde mellan förmedling i det vissa eller jordeboksräntan ^{och} i det ovissa eller mantalet.

s. 267 Jämte förmedling kunde även förekomma inläggning och avhysning. Inläggning var till ändamålet lika med förmedling och skilde sig från denna däri, att ett inlagt hemman upphörde att vara till såsom bruksenhet, under det att ett hemman, som fått förmedling, fortfor att äga bestånd såsom sådant, ehuru med minskad ränta eller mantal. Från avhysning skilde sig inläggning därigenom att, ehuru ett avhyst hemman försvann såsom bruksenhet, det fortfarande fick utgöra sina utskylder. Avhysning hade sålunda egentligen ej någon inverkan på mantal och ränta.

Från förmedling får man skilja den ändring, som ägt rum, då för två eller flera hemman inom en socken, ett skifteslag eller eljest mantal och ränta jämkats efter den jord hvar och en innehaft. Vid sådana jämkningar har nämligen den minskning, som ägt rum för ett hemman, uppvägs av motsvarande ökning för ett annat.

Det var givet att mantalen liksom jordatalen skulle komma att förete stora olikheter i skilda trakter, där naturförhållandena var högst skiljaktiga och skatteväsendet utbildats efter delvis olika grundsatser. Skarpast framträdde dessa olikheter i det sent uppodlade Norrland och Dalarna samt i de forna danska och norska provinserna. Efter hand bildades emellertid i Norrland och Dalarna, efter jämförelse med mantalet i övriga Sverige, ett nytt, mot jordatalet proportionellt gårdemantal. Detta gällde jämväl Jämtland och Härjedalen, och vad angår övriga forna danska och norska provinser, i vilka ett gårdatal av i det väsentliga samma natur som mantalet före föreningen med Sverige utbildat sig, sökte man även tid efter annan undanröja de mest framträdande skiljaktigheterna.

s. 268 Kronohemmanen fick efter hand deltaga i skattläggningarna

i det hela efter samma grunder som skattehemmanen. Med ett par undantag var också skattläggningsmetoderna byggda på den grundsats, att ränta på skatteegendomar och kronoegendomar skulle åsättas efter samma regler.

- s. 269 Räntan har numera i jordeboken sammanförts med kronotionden under benämningen grundskatt samt därefter i huvudsak avskrivits, men detta utgör ej hinder att den kan, där så finnes föreskrivet, ligga till grund vid skifte.

Efter denna redogörelse för jordbeskattnings utveckling återstår att med ledning därav lämna en närmare redogörelse för de särskilda delningsgrunderna.

Mantalet.

- s. 269 Vid skifte har mantalet i senare tid huvudsakligen haft betydelse för samfälld mark. Även i fråga om inägor togs det tidigare ofta till delningsgrund i sådana orter, där annat jorda- eller skattetal ej förekom, och var det oförmedlade mantalet åren 1762-1773 lagbestämd delningsgrund för alla ägor i Blekinge, men synes - bortsett från de trakter af landet, där mantalet är proportionellt mot ett jordatal, som legat till grund vid skifte jämväl av inägor - ändring häri tidigt hava ägt rum, så att för sådana fall i stället räntan, senare innehavet, alltmera tagits till delningsgrund.

- s. 270 Då mantalet lagts till grund för skifte av samfälld mark mellan och huvudsakligen även inom byar, har anledningen därtill företrädesvis varit, att man ej hade något annat mått, som var gemensamt för alla hemman, även där de ej utgjorde någon ränta, samt att flertalet utskylder och besvär utgjordes efter denna grund. Att det oförmedlade

mantalet och ej mantalet efter förmedling därvid lagts till grund, har väl huvudsakligen berott därpå, att på den tid, då ifrågavarande praxis utbildades, i jordeböckerna detta mantal upptogs såsom det normala, varemot det förmedlade mantalet, som då hade mindre betydelse, endast anteckningsvis där förekom. Då sedan lagstiftningen år 1689 upptog frågan till behandling, ansågs den hävd delägarna redan vunnit, vara av den art, att den ej borde genom lagstiftningen rubbas. Man ansåg, att det skulle lända delägarna "til praejudice och affsaknad", om de i anseende till förmedlingen skulle vara stängda "ifrån deras gamla hävd och rättighet i byallmänningen", ävensom att ett förmedlat hemman icke borde genom förmedling förlora någon därtill hörande rätt och förmån samt följaktligen ej heller den utmarksrätt detsamma förut ägt och av ålder innehaft. I viss mån invercade härvid, att förmedling under vissa omständigheter kunde återgå.

Övriga jorda- eller skattetal. Verkliga byamål.

- s. 271 I fråga om de jorda- eller skattetal, vilka i övrigt tagits till delningsgrund vid skifte, får man göra skillnad, allt efter som de utgjort uttryck för ett verkligt byamål (en efter tomter ordnad indelning af byns samtliga ägor) eller icke. Det förra har varit fallet med aln- och stångtalet, attungindelningen (resp. spansns avgäld) inom Östgöotalagens område samt öresindelningen i Svealandskapen.

Aln- och stångtalet.

Där en efter tomter ordnad byindelning förekom, angavs fastigheters byamål ofta genom tomtens längd utmed gatan i stänger och alnar. Då för en fastighet detta aln- och stångtal upptogs, betecknades därmed, att densamma efter detta byamål hade andel ej endast i tomten utan även i

övriga byalagets tillhörigheter. Aln- och stångtalet utgjorde sålunda ett verkligt jordatal. Stundom angavs byamålet i stället t.ex. i alnar bred åker.

Detta aln- och stångtal var emellertid i och för sig endast ett uttryck för fastighetens på annat sätt bestämda andelsförhållande inom byalaget, och användes för byamålet, även sedan en efter tomter ordnad byindelning tillkommit, andra äldre eller senare bildade beteckningar, särskildt attung (spanns avgäld) och öretal.

Attungindelningen (spanns avgäld).

I flera av landskapslagarna omnämndes en indelning av byarna i halva, fjärdingar, någon gång attungar, men endast inom östgöotalagens område har en sådan indelning bibehållit sig såsom byamål i attungen, som ursprungligen måste anses ha stått i direkt förhållande till by och utgjort 1/8-del därav. - - - Ehuru ännu efter nyare tidens början i en del trakter vissa smärre utskylder fortfarande voro bestämda efter attungtalet, hade detta tidigt i skattehänseende förlorat sin huvudsakliga betydelse. Sin betydelse såsom byamål bibehöll det däremot alltjämt, men sedan starkare delning inträtt inom byalagen och därigenom svårighet ofta uppstått att i attungar beteckna andelar i by, begagnade man sig i allt större utsträckning vid angivande av byamålet dels av det i tomtens längd utmed gatan nedlagda aln- och stångtalet, som i de flesta ^{fall} synes hava hållit sig vid det i lagen bestämda (2 stänger på attungen och 5 alnar på var stång), dels av den lagbestämda avraden, vanligen uttryckt i spanns avgäld, efter beräkning av 4 tunnor eller 24 spann såsom laga avrad på en attung. På grund därav har i flertalet fall vid förekommande skiften i Östergötland det attungen sålunda motsvarande aln- och stångtalet, med

växlande alntal på stången, utgjort delningsgrund i in-
ägor, men hardock i ej få fall även vid senare skiften
attungtalet eller detta jämte aln- och stångtalet (nå-
gon gång spans avgäld) där tagits till delningsgrund så-
väl för hemman som för utjordar.

Jämväl i övriga delar av Östgöotalagens område synes ti-
digare en attungindelning hava förekommit, särskilt i
Kalmar län med Öland. Den hade dock ej där bibehållit
sig, utan har i dessa trakter byamålet, där sådant före-
kom, vanligen angivits i aln- och stångtal.

Öresindelningen.

- s. 272 Öresindelningen i Svealandskapen synes ha haft sin grund
i en uppskattning av jorden, varvid den norm följts, att
en jordegendom, som ansågs vara värd en mark, gav $1/24$ -
del eller en örtug i avrad och kallades 1 örtugland (1
mark = 8 öre; 1 öre = 3 örtugar; 1 örtug = 8 penningar).
Med hänsyn till den likhet, som tidigare torde ha före-
funnits mellan särskilda bosättningar, lärer någon speci-
ell uppskattning av varje fastighet därför ej från början
ha förekommit, utan sattes nog varje besutenhet, vare sig
den låg i by eller icke, till samma öretal. Efter det del-
ning inom byalagen inträtt, betecknades de särskilda fas-
tigheternas storlek fortfarande med detta öretal, som ti-
digt lagts till grund för allmänna utskylder och, i mot-
sats mot vad fallet var med attungen, därutinnan i stor
utsträckning bibehöll sin betydelse.

Efter hand uppkom stor skillnad mellan öretalen inom
skilda byar, men bibehöll öretalet fortfarande betydelse
såsom byamål inom by. Inom upplandslagens och västmannala-
gens område ävensom i Närrike synes öretalet ock före-
trädesvis ha lagts till grund vid skifte. Dock har särskilt

i Uppland många fall förekommit, där byamålet vid skifte i stället uttryckts i aln- och stångtal, utan att likväl därvid såsom i Östergötland någon viss proportion mellan detta och öretalet i allmänhet torde hafva förefunnits. Inom södermannalagens område har byamålet i allmänhet angivits i aln- och stångtal.

Inom Svealandskapen har öretalet eller aln- och stångtalet utgjort delningsgrund även i de orter, där sedermera efter skattläggning tillkommit skattetal, delvis med samma namn, grundade på utsäde etc., och detta jämväl där efter tillkomsten av sådant skattetal det gamla öretalet uteslutits ur jordeböckerna.

s. 273 Jorda- eller skattetal, som åtminstone från början ej utgjort uttryck för ett verkligt byamål.

I 1734 års lag upptogs ej - utom pund- och tunneränta samt mantalet - andra byamål än öresindelningen samt aln- och stångtalet. Jämte dessa indelningar samt attungtalet påträffas väl i medeltidsurkunder i olika landsdelar en mångfald andra jorda- eller skattetal, och tillkom nya sådana vid skatteväsendets vidare utveckling. Av dessa jorda- eller skattetal synes emellertid endast de i Norrland och Dalarne bildade ha fått betydelse vid skifte. Denna jordatalets betydelse upphörde snart i Härjedalen, där innehavet i stället togs till delningsgrund, och hade detsamma även efter hand blivit fallet i vissa delar af Kopparbergs län, särskilt i de socknar som underkastats allmänna storskiften. Av de jorda- eller skattetal, som ej utgjort uttryck för ett verkligt byamål, är det sålunda endast följande, som bibehållit betydelse såsom delningsgrund vid skifte: öresland i Hälsingland, mål i Medelpad, seland i Ångermanland, tunnors utsäde och det däremot proportionella mantalet i Västerbotten, tunnland i Jämtland samt de olika jorda- eller skattetal, som

kommit i bruk i de socknar av Kopparbergs län, vilka ej underkastats allmänna storskiften. Samtliga dessa jorda- eller skattetal utgjorde för beskattningen tillkomna jordatal, som företrädesvis grundats på utsädet i de vid tiden för dess tillkomst oftast oredigt om varandra liggande tegarna. Endast undantagsvis torde dessa jorda- eller skattetal, där de ej åsatts i senare tid, ha grundats på någon noggrann jordrevning, och då de det oaktat tagits till delningsgrund vid skifte, har det väl, även bortsett från de förhållanden som stått i samband med avvitrningen, huvudsakligen berott därpå, att mantalet mot dem var proportionellt samt att i allmänhet såväl hela räntan som ock andra utskylder därefter fördelades. Det kunde väl oftast varit likgiltigt, om man i dessa landskap tagit mantalet, jordatalet eller räntan till delningsgrund, då de merendels voro proportionella mot varandra (tidigare ej i Jämtland), men var jordatalen givetvis fördelaktigare, enär de vanligen var uttryckta i jämnare tal.

Räntan.

- s. 274 Ett värde bör tidigt ha tagits till grund vid bestämmande av huvudräntan på skattehemman. I räntan ingick säkerligen en efter egendomarnas beskaffenhet på detta sätt eller efter utsädet etc. bestämd huvudränta, utsatt vanligen i spannmål eller smör. Det låg då nära till hands att i huvudräntan se ett uttryck för fastighetens storlek och lägga denna ränta till grund vid skifte. Det var härpå 1734 års lag syftade, då såsom delningsgrund bl.a. upptogs pund- och tunneränta. Med pundränta avsågs därvid smörränta och med tunneränta spannmålsränta, men även där huvudräntan sedermera förvandlats i penningar, torde lagens mening ha varit, att denna oaktat omsättningen skulle tagas till grund vid skifte.

I flera trakter, särskilt i Småland och Västergötland, synes man ock till en början ha tagit denna huvudränta till delningsgrund oberoende av den persedel, vari den bestämts, samt även om den förvandlats i penningar. På sina ställen hade denna huvudränta på sätt och vis övergått till ett jorda- eller skattetal, så att hemman och delar därav betecknades därmed (se t.ex. pund och marker smör i Västergötland).

Med denna huvudränta i huvudsak likställd var det rätta gamla landgillet och landskylden i vissa av de forna danska och norska provinserna, vilka utskylder jämväl givit anledning till uppkomst av särskilda jorda- eller skattetal (t.ex. öresbol i Bohuslän).

Sådan huvudränta (landgille, landskyld) förekom dock ej i alla de trakter, där ett verkligt byamål saknades, ej heller å alla hemman. Man hade då, om man ville hämta ledning av räntan, ej annan utväg än att i stället taga till grund hela jordeboksräntan. Sedan emellertid mantalsräntan blivit i jordeboken införd, synes man ha blivit allt mindre böjd jämväl för en sådan delningsgrund utan i stället, även där räntan ej tillkommit efter skattläggningsmetodernas tillkomst, lagt till grund hela räntan med eller utan tillägg av kronotionde och rote-ring.

- s. 275 Då i 1734 års lag pund- och tunneränta upptogs såsom delningsgrund i by, låg därför den uppfattning till grund, att den var ett uttryck för fastigheternas storlek och godhet i åker, äng och övriga förmåner.
- s. 276 Väl är ännu i Gästrikland räntan delningsgrund i inägor, och det ehuru räntan där utgått i olika persedlar, bestämda efter skilda grunder, men eljest gick utvecklingen tidigt i den riktning, att där något jorda- eller skatte-

tal ej förekom, som kunde läggas till grund vid delningen, i stället för räntan innehavet alltmera togs till delningsgrund.

- s. 276 Källor eller hjälpmedel vid bestämmande av delningsgrunden, där den ej utgöres av innehavet.

Jordeböcker.

Mantalet.

- s. 276 Under 1600-talet upptogs i jordeboken det oförmedlade mantalet med anteckning i förekommande fall om verkställd förmedling.
- s. 277 Sedan förmedlingarna ökat och det oförmedlade mantalet efter hand fått minskad betydelse upptogs i de jordeböcker som upprättades efter 1718 och 1724 årens jordeboksmetoder i allmänhet det förmedlade mantalet såsom det huvudsakliga med anteckning i förekommande fall om det oförmedlade.
- s. 278 I flera avseenden var det av vikt att ha kännedom om det oförmedlade mantalet. På vissa ställen upptogs detta ock fortfarande, ehuru i strid med lämnade föreskrifter, i den för nuvarande mantalet avsedda kolumnen. På andra ställen åter hade man i särskild kolumn infört, jämte mantalet efter förmedlingen, jämväl det oförmedlade mantalet, ehuru man därvid i saknad av allmän föreskrift i skilda trakter förfarit på olika sätt och ofta infört ett oriktigt mantal, men i regel var man för det oförmedlade mantalet hänvisad till de i marginalen införda anteckningarna om förmedlingar, vilka dock stundom uteslutits och, där de kommit att kvarstå, ej sällan var ofullständiga eller osäkra.

Vid upprättandet av nya jordeböcker enligt 1856 och 1870 årens jordeboksmetoder var till en början avsett att ett flertal uppgifter av kameral natur skulle införas efter noggrann undersökning. Man fann emellertid snart att arbetet då skulle ta alltför lång tid. Flera uppgifter, vilka det förut ansetts vara av största vikt att få införda i jordeboken, nödgades man utesluta ur densamma och andra uppgifter, som man före införandet önskat få underkastade noggrann undersökning och fastställelse, upptogs efter samma otillförlitliga anteckningar som i tidigare jordeböcker. - Det sistnämnda gällde särskilt det oförmedlade mantalet.

s. 279 Efter förslag av kammarkollegiet bl.a. den 20 oktober 1869 och beslut av K.M:t den 17 december samma år skulle det oförmedlade mantalet utan förändring få införas ur den senaste jordebok vari det förekom. Hänsyn skulle dock tas till sedermera givna beslut, och om vid undersökning angående andra förhållanden det visade sig, att anteckningen om ett oförmedlat mantal var oriktig, skulle rättelse ske.

s. 280 Vid de nya jordeböckernas upprättande har det nuvarande mantalet efter granskning fastställts. Det oförmedlade mantalet har i allmänhet utan särskild granskning införts sådant det stod antecknat i senaste jordebok där det förekom. Beträffande åtskilliga hemman har dock i samband med jordeböckernas upprättande eller eljest av särskilda anledningar närmare undersökningar ägt rum om sistnämnda mantal.

I fråga om övriga i jordeboken intagna uppgifter skulle jämlikt kungörelsen den 23 maj 1857 jämförelsen ej sträcka sig längre tillbaka än till de jordeböcker, som upprättats 1793 i Östergötlands, 1797 i Stockholms samt 1795 i rikets övriga län. Endast om skiljaktigheter visade

sig mellan anteckningarna i förenämnda jordeböcker, som i allmänhet utgjorde 4 för varje län, skulle undersökningen gå längre tillbaka i tiden. Beträffande det oförmedlade mantalet innehöll, såsom redan av det föregående framgår, dessa jordeböcker i flera fall alls ingen eller endast ofullständig vägledning, varför man ofta, redan för att i de nya jordeböckerna kunna införa nämnda mantal, var nödsakad gå till äldre jordeböcker; och blev detta ännu mera nödvändigt, då det i händelse av tvist eller av annan anledning gällde att med laga verkan utreda det oförmedlade mantalets rätta storlek på ett hemman. Vad som vid dylika undersökningar städse vållat största svårigheten har varit frågan, hur långt tillbaka i tiden man varit berättigad eller skyldig att gå, men även i andra avseenden har begreppet oförmedlat mantal ej varit klart.

För Skåne och Blekinge skall jämlikt meddelad föreskrift vid delning av skog och utmark det vid 1671 års jordrevning åsatta mantalet anses såsom det gamla och oförmedlade, och synes detta mantal jämväl i övrigt inom dessa landsdelar ha kommit att betraktas såsom oförmedlat, varför det ock såsom sådant upptagits i de nya jordeböckerna för Kristianstads och Blekinge län. Vad beträffar Malmöhus län, i vars nya jordebok det oförmedlade mantalet ej blivit infört, har emellertid för två härad (Torna och Wemmenhög) 1671 års jordrevningsakter förkommit. För dessa härad ävensom för Halland, Bohuslän och, som det vill synas, jämväl för Gottland är det gårdantalet före föreningen med Sverige, som anses för oförmedlat mantal, men kan man, i brist på handlingar i inhemska arkiv, vid undersökningar om det oförmedlade mantalet i nämnda landsdelar naturligen i allmänhet ej gå längre tillbaka än till den efter övergången till Sverige först upprättade jordeboken, även om denna, såsom någon gång är fallet, innehåller upplysning jämväl om tidigare vunnen förmedling.

s. 281 För Norrland och Dalarna har det nuvarande mantalet, vari någon förmedling egentligen ej kan sägas ha förekommit (förmedling i Jämtlands och Västerbottens län jämlikt Kungl. breven den 14 juni 1826 och den 13 januari 1860 är att betrakta som förminskning), blivit åsatt efter helt nya grunder först under förra hälften av 1600-talet. Det kan därför ej bli tal om att såsom oförmedlat mantal räkna det förutvarande efter helt andra grunder tillkomna mantalet, även där det såsom i Dalarna, Jämtland och Gästrikland i vissa avseenden fortfarande bibehållit sin betydelse. Detsamma borde ock gälla, där i en landsort eljest en allmän skattläggning ägt rum eller mantalsjämkning inom en by skett, men synes dock t.ex. på Gottland även efter den allmänna skattläggningen gårddatalet från danska tiden ha åtminstone i vissa avseenden räknats såsom gammalt mantal. I övrigt har man för det oförmedlade mantalets bestämmande, där ej mantalsjämkning ägt rum, icke någon given tidsgräns att utgå ifrån. Naturligen måste man vara berättigad sträcka undersökningarna till början af 1630-talet, då mantalet och förmedlingarna först mera noggrant infördes i jordeböckerna, men även dessförinnan hade talrika förmedlingar förekommit. Av dessa hade en del förts under förminskning, så att senare jordeböcker ej om dem lämnade någon upplysning, andra däremot och särskilt en del av dem, som ägt rum efter 1580-talet, antecknades fortfarande i jordeböckerna. Till de senare måste man vid bestämmande av det oförmedlade mantalet taga hänsyn. Men då det ofta berodde på en tillfällighet, om en äldre förmedling förts under förminskning eller icke, synes det åtminstone ej för alla fall vara uteslutet, att där tillförlitlig utredning om en dylik förminskning kan erhållas, den bör inräknas i det oförmedlade mantalet, ehuru så ej skett i jordeböckerna, där dylika hemman i regel upptagits såsom oförmedlade.

s. 282 I hemmanens mantal har förekommit ej endast nedsättningar utan även, ehuru mera sällan, förhöjningar, Att dylika förhöjningar, där de blivit bestående och t.ex. ej tillkommit allenast för möjliggörande av klyvning, för undvikande av torps rivning etc., måste inräknas i det oförmedlade mantalet, vare sig de skett på grund därav att nya förmåner tillagts ett hemman, såsom ökeskatterna vid avvitrting, eller av andra anledningar, synes givet. Detta har också i regel iakttagits i jordeböckerna, Dock finns vissa orter, där för särskilda hemman det oförmedlade mantalet i jordeboken upptages med lägre belopp än det nuvarande, men detta oegentliga förhållande, som företrädesvis synes förekomma i Kristianstads län och på Gottland, beror av särskilda förhållanden därstädes, som ej äger tillämpning på det övriga Sverige.

Vad inläggning angår måste den i avseende på det oförmedlade hemmanet i allmänhet betraktas lika med förmedling.

s. 282 Det oförmedlade mantalet har emellertid icke blivit infört i de nya jordeböckerna för alla län, utan har den därför avsedda kolumnen lämnats tom ej allenast, såsom ovan anförts, i Malmöhus utan även i Gävleborgs och Västernorrlands län. För de båda senare länen synes det ha berott därpå, att på grund av sättet för mantalets tillkomst, det nuvarande och oförmedlade mantalet i desamma kommit att sammanfalla. Men denna förklaringsgrund kan ej tillämpas i fråga om Malmöhus län. Ej blott vid skifte av utmark utan även i andra fall har där såsom oförmedlat mantal ansetts det vid 1671 års jordrevning åsatta, som betydligt skiljer sig från det nuvarande. Orsaken till att rubriken för det oförmedlade mantalet lämnats tom i detta län torde väl ha legat i svårigheten att, då sagda mantal ej såsom i Kristianstads län varit i 1825 års jordebok särskilt infört, avgöra, vilket mantal skulle anses för det gamla i de härad, där mantalet

aldrig upptagits i jordeboken efter 1671 års jordrevning eller jordrevningsakterna förkommit, vartill måhända kommit en önskan att undvika den i Kristianstads län framträdande oegentligheten, att det oförmedlade mantalet stundom blev lägre än det nuvarande.

Övriga jorda- eller skattetal (byamål).

- s. 282 Övriga jorda- eller skattetal (byamål) upptogs, i den mån de låg till grund för skattefördelningen, från början i stor utsträckning i jordeböckerna. I instruktioner nämnes öretal, spannländ, alntal, stänger, markland, tunnland m.m.
- s. 283 Vid upprättandet av nya jordeböcker enligt 1856 och 1870 årens jordeboksmetoder var först meningen att dessa byamål skulle underkastas granskning och fastställelse. I utlåtande den 20 oktober 1869 föreslog emellertid kammarkollegiet, att egendomarnas byamål i öresland, stångfall m.m. - där det icke såsom i de norra länen utgjorde grunden för beräkningen av det nuvarande mantalet utan endast, utan viss proportion till detta mantal, utmärkte bygrannarnas innehav - måtte utan förändring och utan särskild granskning få införas ur den senaste jordebok vari det förekom. Hänsyn skulle dock tas till sedermera givna beslut, och om vid undersökning angående andra förhållanden det visade sig, att anteckningen om byamålet var oriktig, skulle rättelse ske. K.M:t beslutade i enlighet härmed den 17 december 1869.
- s. 284. Av de jorda- och skattetal, som är proportionella mot mantalet och sålunda blivit fastställda, har samtliga upptagits i jordeböckerna med undantag för tunnors utsäde i Väster- och Norrbottens län samt selandtalet i de delar av Ångermanland, vilka lagts till Västerbottens län. Av övriga jorda- eller skattetal, som för skifte har betydelse, har öresindelningen i Svealandskapen upptagits någor-

lunda fullständigt i Uppsala, Stockholms och Västmanlands län. I Södermanlands län har förfarits olika, i det öretalet än helt saknas, än upptagits mer eller mindre bristfälligt. I Oppunda härad är det ej det gamla byamålet utan ett nytt, företrädesvis efter utsädet beräknadt öretal, som antecknats. I Örebro län däremot har öresindelningen helt uteslutits, och är det även fallet såväl med de gamla jordeboksöreslanden i Gästrikland som ock med attungindelningen i Östergötlands län, vilken redan förut endast sparsamt förekom i jordeböckerna, samt skattetalen i Göteborgs och Bohus län. I allmänhet kan man i fråga om jorda- eller skattetalen erhålla bättre upplysningar ur äldre jordeböcker än ur sista jordeboken.

Även där jorda- eller skattetal upptagits i jordeboken, har svårighet uppstått vid skifte, då de ofta bildats genom sammanslagning av jorda- eller skattetalen för stamhemmanet och därunder lagda utjordar, utan att alltid av jordeböckerna kunnat erhållas upplysning om deras rätta fördelning.

Ränta och kronotionde m.m.

Under det anteckningarna om oförmedlat mantal samt sådana jorda- eller skattetal, som ej är proportionella mot mantalet, i allmänhet införts i den sista jordeboken utan granskning eller fastställelse, har däremot ej endast det nuvarande mantalet samt jorda- eller skattetal, proportionella mot mantalet, utan även ränta och kronotionde blivit fastställda, så att jordeboken därutinnan har vitsord, och gäller detta jämväl namn, nummer och jordnatur. För Kopparbergs län, med undantag för Västerbergs-lagen, har ny jordebok emellertid ej upprättats.

Ur Thulin 1911, Historisk utveckling av den svenska skifteslagstiftningen m.m. Bilaga till kommittébetänkande angående ny skifteslagstiftning.

XV. Särskilda bestämmelser för stad (s. 315-321).

Utdrag och referat. Stavningen moderniserad.

s. 315 Städernas jordar.

Bortsett från tomtplatserna i en del av våra äldsta städer, utgöres städernas områden till större delen av jordar, som tid efter annan av kronan eller konungarna under ägande- eller nyttjanderätt upplåtits till städernas nytta eller förkovran (s.k. donationsjord), eller i varje fall av jordar, som med eller utan kronans medverkan förvärvats för stadsinvånarnas gemensamma räkning. Utom dessa områden, vilka är att hänföra under begreppet stadsjord i egentlig mening, har tillika särskilt i senare tid, utan att någon jordupplåtelse avsetts, till äldre eller nybildade städer efter Kungl. Maj:ts beslut lagts ett stort antal fastigheter på landet eller delar därav, i flera fall hela socknar.

s. 315 Ej upptagna i landets jordebok.

Av de under städerna lagda jordar återfinns de, vilka redan i äldre tid kommit att hänföras till städernas områden, i allmänhet ej i jordeböckerna för landet, och har även de jordar, som efter det jordeboksväsendet vunnit mera stadga lagts under städerna, efter hand uteslutits ur landets jordeböcker. Sådan uteslutning äger numera alltid rum, där en fastighet eller del därav införlivas med stad. I detta sammanhang bör erinras därom, att ehuru städernas jordar till övervägande del utgöres av förutvarande hemman, hemmansdelar eller självständiga lägenheter, desamma dock till ej ringa del är att härleda ur t.ex. avsöndringar från fastigheter å landet eller från ersättningar för skogs- och mulbetesrättigheter eller

andra servitut, som tillkommit städerna på kringliggande byars eller hemmans område.

s. 316 Den kamerala indelningen i allmänhet ej bibehållen.

Vad angår de fastigheter, som lagts under städerna före de nya fastighetsböckernas upprättande, synes med få undantag den äldre kamerala indelningen ej hava bibehållits, och även där sedermera fastigheter lagts under stad, har detta, om man än till en början sökt bibehålla den kamerala indelningen, i regel snart medfört en rubbning i denna, åtminstone så till vida att mantalsräkning ej vidare användes. Väl har efter hand i flertalet städer mantal åsatts stadens jord i dess helhet, utan avseende på det sätt varpå den bildats av särskilda fastigheter, men får detta mantal skiljas från det mantal, som tidigare kan hava varit åsatt berörda fastigheter, och har det i varje fall ej för dessa någon egentlig betydelse vid skifte. Man torde därför kunna utgå från att vid skifte för städernas jordar endast undantagsvis den äldre kamerala indelningen kan komma i betraktande, utan att man därvid har att räkna med de fastigheter, som bildats enligt de för städerna tillämpade särskilda delningsinstitut.

s. 316 Delningsinstitut i stad.

Inom städerna har man att skilja mellan det planlagda, i tomter indelade området samt området därutanför. I fråga om tomtindelning och det sätt, varpå därvid fastighetsbildning äger rum, har efter hand noggranna bestämmelser meddelats, men torde det vid behandling av frågan om skifte i stad vara lämpligast att först redogöra för de delningsinstitut, som gällt för det ej i tomter indelade området, samt därefter något vidröra dessa instituts förhållande till tomtindelningen.

För det ej i tomter indelade området.

s. 316 Äldre delningsinstitut.

Vad dispositionen av ^{den} egentliga stadsjorden angår, har den i en del fall skett genom dess utarrenderande för samhällets gemensamma räkning. Den vanligaste dispositionsformen, särskilt av åker och äng, har dock varit dess fördelning mellan tomterna eller borge^rskapet. Fördelningen på tomterna har varit den allmännaste, liksom den ock bäst överensstämde med den för byalag å landet gällande regeln om tomt såsom åkers moder. I allmänhet synes - om än såväl enligt donationsurkunderna som eljest avvikelser därifrån skett - vid sådan fördelning huvudgrundtanken ha varit, att varje lottägare skulle ha lika rätt.

Enligt landshövdingeinstruktionerna samt särskilda resolutioner av den 25 september 1745, den 7 juli 1752 och den 20 december 1773 skulle den egentliga stadsjordens disposition i enlighet med donationsurkundernas bestämmelser ankomma på landshövdingen gemensamt med magistraten. Detta avsåg dock företrädesvis grunderna för stadsjordens disposition. I avseende på förfarandet vid förekommande delningar av den egentliga stadsjorden tillämpades, efter vad landtmäterihandlingarna utvisar, under stor- och enskiftets dagar de för landsbygden meddelade bestämmelser i erforderliga delar. Ännu mera gällde detta sådan jord, som ej var att hänföra till den egentliga stadsjorden, och särskildt där för densamma den kamerala indelningen bibehållits. Anmärkningsvärt är dock, att i fråga om den egentliga stadsjorden gradering mången gång ej förekom, samt att vid skiftesläggningen tomternas läge efter solskifte ofta var bestämmande.

s. 317 Laga skifte.

I stor- och enskiftesförfattningarna berördes endast undantagsvis städernas jordar (jämför Kungl. resolutionen den 28 mars 1757 på Faggots memorial om nödvändigheten av en allmän storskiftesdelning i Skåne), men har i författningarna om laga skifte en del bestämmelser därom meddelats.

s. 317 Skiftesvitsord.

I fråga om vitsord till skifte intogs i 1 kap. 10 § av 1827 års skiftesstadga följande föreskrift: "Huruvida jord skiftas må, som till stad hör och samfällig är, därom gäll-e vad särskilt för varje stad kan vara stadgat, eller, då fråga om skifte av sådan jord väckes, varder förordnat." Denna paragraf, som motsvarar 10 § första stycket i 1866 års skiftesstadga, var hämtad ur lagkommitténs år 1826 avgivna förslag till byggningsbalk (BB 4:2).

Fråga uppstod sedan, om innehavare av stadsjord även ägde vitsord till vinnande av laga skifte på redan efter förra författningar delad sådan jord. Denna fråga överlämnades till de kommitterade, som utarbetade förslag till bestämmelserna i kungörelsen den 9 juni 1832. Genom denna kungörelse gjordes ett tillägg till 1 kap. 10 § i 1827 års skiftesstadga av följande innehåll: "Har stadsjord blivit genom teg- eller storskifte i flera skiften lagd och vill delägare däri laga skifte erhålla; då bör, såframt ej alla delägarna därom åsämjas, på prövning i varje fall ankomma, huruvida sådant skifte, till än större nytta och ^{be}kvämlighet för delägarna, må tillåtas." Detta stadgande har sedermera införts i 1866 års skiftesstadga såsom ett andra stycke i 10 §.

s. 318 Delningsgrund vid skifte.

I fråga om delningsgrund i stad lämnade 1827 års skiftesstadga i 8 kap. 2 § endast följande bestämmelse: "Skola ägor till stad skiftas, då gälla den delningsgrund, som för sådant skifte redan är stadgad, eller, vid uppkommande fråga därom, kan bli förordnad." Detta stadgande har sedermera införts i 1866 års skiftesstadga såsom 70 §.

Vid avfattande av dessa bestämmelser synes man, efter vad såväl ordalagen som motiven angiva, huvudsakligen ha avsett den egentliga stadsjorden. Med hänsyn till de för dess disposition meddelade föreskrifter kunde för dess skiftande skiftesstadgans allmänna föreskrifter om vitsord och delningsgrund ej tillämpas, utan skulle därvid gälla vad för viss stad i nämnda ordning redan vore stadgat eller vid uppkommande fråga kunde bli förordnat. I fråga om omdelning av redan skiftad sådan jord skulle likaledes beslut meddelas i berörda ordning.

s. 319 Skiftesmåls handläggning.

I fråga om skiftesmåls handläggning föreskrevs i 18 kap. 7 § av 1827 års skiftesstadga: "Skiftesmål, rörande städernas jord, innevånarna emellan, handläggas, på sätt därom hittills är stadgat, eller framdeles kan bli förordnat." (= 123 § 1866 års skiftesstadga) Härmed torde närmast ha avsetts, att det i fråga om den egentliga stadsjorden skulle, i enlighet med de för dess disposition meddelade bestämmelser, ankomma på magistraten att med Kbfde pröva, på vad villkor sådan jord finge skiftas, samt att avgöra övriga i samband med dylikt skifte uppkommande frågor. Men har detta fått tillämpning även på annan jord i stad. I Kungl. brevet den 6 maj 1830 föreskrevs sålunda uttryckligen, att frågor om laga skifte på stadsjord borde, på sätt hittills varit stadgat, av magistraten i första rummet upptagas. Samma föreskrift

finnes i ett Kungl. brev till landshövdingen i Södermanlands län av den 21 juni 1831. I det hela torde man kunna säga, att vid skifte av jord i stad magistrat, där sådan finnes, har samma uppgift, som eljest tillkommer ägodelningsrätt, med iakttagande av den befogenhet, som i fråga om disposition av egentlig stadsjord är lagd i Kbfdes hand.

Skiftesstadgans tillämpning i övrigt vid laga skifte i stad.

Särskilda bestämmelser för laga skifte i stad har i skiftesstadgan ytterligare meddelats endast beträffande sättet för gode mäns utväljande. Dock torde man kunna gå ut från att - liksom tidigare vid sidan av de för disposition av den egentliga stadsjorden meddelade bestämmelser de om stor- och enskiften utfärdade författningar tillämpades vid delning av sådan jord - även skiftesstadgan vid dylik delning skall äga motsvarande tillämpning, där ej annorlunda uttryckligen stadgats. Ännu mera gäller detta sådan jord i stad, som ej är att hänföra till den egentliga stadsjorden. Vad delningsgrunden angår, innebär detta att i stad, framförallt där den kamerala indelningen bibehållits, kan vara att tillämpa de delningsgrunder, som gäller för den ort staden tillhör. Särskilt kan detta bli händelsen, då stadsjord ingår i skifteslag på landet.

Förekommer fall, då stad inom sådant skifteslag har t.ex. skogs- eller mulbetesrätt, och är det ej bestämt, för vilket mantal sådan servitutsrätt gäller, har man att tillämpa samma regel, som gäller för lägenhet på landet, vilken saknar mantal eller annan däremot svarande jämförelsegrund. Stundom synes man emellertid därvid ha lagt till grund det mantal, som för särskilda utskylder åsatts stadens jord i dess helhet, utan avseende på det

sätt varpå den bildats av särskilda fastigheter.

s. 320 Ägoutbyte.

Beträffande ägoutbyte stadgas uttryckligen i 59 § i 1866 års skiftesstadga, att vad om sådan förrättning i skiftesstadgan föreskrivits även gäller, då stadsjord möter ägor på landet, eller fråga eljest uppstår om utbyte av stadsjord mot äga å landet. Vid ägoutbyte i övrigt synes i olika städer skiljaktigt förfarande ha iakttagits, i det sådant utbyte verkstälts än i den ordning skiftesstadgan föreskriver, än efter friare former.

Ägostyckning och jordavsöndring.

Vad ägostyckning och jordavsöndring angår, synes vad därom stadgats i 1896 års lag ej egentligen ha avsett städerna. I fråga om ägostyckning stadgas, att den får ske å hemman eller lägenhet, som i jordeboken upptages under särskildt nummer. Detsamma gäller jordavsöndring, och skall avsöndrad lägenhet antecknas i jordebok eller jordregister, vilket ej för närvarande kan iakttagas i stad. I åtskilliga fall har väl i stad ägostyckningar verkstälts av lantmätare enligt nämnda lag, liksom ock avsöndringar faststälts af Kbfde, men i allmänhet har i städerna utvecklats sig ett friare avstyckningsförfarande, med eller utan prövning av administrativ myndighet samt med eller utan upprättande av karta över det avstyckade området. 1) - Detta sammanhänger i viss mån med det förfarande, som iakttagits beträffande det i tomter indelade området.

1) Att fastställelse ej erfordras å jordavsöndring i stad, se K.M:ts utslag den 30 mars 1909 (NJA 1909 s. 178).

Bilaga Äldre författningar

Stadganden huvudsakligen om delningsgrund vid skifte och om fiske

<u>Innehåll</u>	Sid
1734. Byggningsbalken	1
10.4.1810. Förordning angående avgärda bys rätt att erhålla skifte i skog och utmark.	2
1734. Jordabalken	2
1. 12.7.1731. Skaraborgs län. Res ^{ol} ution och förklaring på ridderskapets och adelns allmänna besvär. XV.	3
2. 17.12.1734. Västerbotten. Resolution och förklaring på allmogens allmänna besvär. § 95.	3
3. 13.7.1742. Förordning angående förmedlade hemmans lott vid skogsdelningar.	4
4. 1.3.1749. Förordning angående lantmätare och deras förordnande.	4
5. 29.6.1752. Resolution och förklaring på allmogens allmänna besvär. 35 §.	4
6. 29.11.1756. Västerbotten. Resolution och förklaring på allmogens allmänna besvär och ansökningar. 77 §.	5
7. 12.1.1757. Skara stift. Resolution och förklaring på prästerskapets allmänna besvär och ansökningar. § 6.	5
8. 28.3.1757. Skåne. Resolution på Jacob Faggots memorial om nödvändigheten av en allmän storskiftesdelning i hertigdömet Skåne.	6
9. 5.4.1757. Kungörelse och förordning om hemmansägors läggande i storskiften.	7
10. 24.4.1760. Skåne. Förklaring att kungörelsen och förordningen den 5.4.1757 skulle gälla även för Skåne.	7
11. 8.7.1762. Västerbotten. Resolution på allmogens i Västerbotten besvär.	8
12. 17.8.1762. Förnyad stadga om storskiftesdelning.	9

Innehåll (forts)	Sid
13. 14.12.1762. Blekinge. Särskild förordning om storskiftesdelningar i Blekinge.	11
14. 14.12.1762. Skaraborgs län. Stadfästelse på förening angående sättet och grunden varefter storskiften i berörda län må verkställas.	11
15. 17.4.1764. Brev angående rätta förståndet av 1762 års förordning om storskiftesdelningar.	12
16. 10.9.1766. Skaraborgs län. Brev angående delnings ^{grunden} vid inägors skiftande i Skaraborgs län.	12
17. 14.11.1766. Malmöhus, Kristianstads och Kronobergs län. Förordning angående rätta grunden till storskiftesdelningar i Malmöhus, Kristianstads och Kronobergs län.	13
18. 24.4.1767. Halland. Brev angående delningsgrunden vid storskiftesdelningar i Halland.	13
19. 24.4.1767. Göteborgs och Bohus län. Brev angående grunden vid storskiftesdelningar i Göteborgs och Bohus län.	14
20. 5.4.1770. Gävleborgs län. Brev angående delningsgrunden till storskiftesdelningar i Gävleborgs län (Tidigare förordnande 10.11.1767 omnämnt).	14
21. 12.1.1773. Blekinge. Brev angående grunden till storskiftesdelningarna i Blekinge län.	15
22. 12.8.1783. Förordning om lantmäteriet i riket.	15
23. 24.4.1799. Blekinge. Resolution angående delningsgrunden vid storskiften i Blekinge.	16
24. 9.2.1802. Skåne samt Hallands län. Brev angående gjorda ansökningar om ändring i den därstädes följda delningsgrunden för skog och utmark.	16
25. 19.8.1802. Blekinge län. Brev angående behörig delningsgrund vid ägoskiften emellan åbor på särskilda mantalsdelar av ett och samma hemman.	17
26. 31.3.1803. Skåne. Förordning angående ägors för-	17

	delande i enskiften i hertigdömet Skåne.	
27.	25.7.1804. Skaraborgs län. Förordning angående enskiften i Skaraborgs län.	17
28.	17.8.1804. Kopparbergs län. Brev angående stor-skiften och strömrrensningar i Stora Kopparbergs län (Hänvisning till ett tidigare brev 9.2.1802).	18
29.	2.2.1807. Förordning om enskiften.	19
30.	23.3.1807. Förklaring över allmänna lagens stadganden i åtskilliga rum.	20
31.	24.7.1812. Skåne samt Skaraborgs län. Förnyad förordning angående enskiftesdelningar i Skåne och Skaraborgs län.	21
32.	20.2.1821. Förordning om ändring uti vissa delar av enskiftesförfattningarna 2.2.1807 och 24.7.1812.	22
33.	26.6.1821. Hallands län. Brev angående delningsgrunden vid ägodelningar hemman och byar emellan.	22
34.	25.8.1825. Göteborgs och Bohus län. Brev angående sökt förändring i delningsgrunden för skog och utmark i Göteborgs och Bohus län.	23
35.	2.5.1826. Härjedalen. Brev angående delningsgrund vid ägoskiften i Härjedalen.	24
36.	14.6.1826. Jämtland. Brev angående bl.a. nedsättning eller minskning i vissa hemmans mantal och ränta.	25
37.	13.1.1860. Västerbottens län. Brev angående förmedling å vissa hemman inom länet.	25
38.	5.6.1909. Västerbottens och Norrbottens län. Kungörelse innefattande ytterligare föreskrifter angående avvittningen inom Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker (SFS 1909:4).	25

Bilaga Äldre författningar

Stadganden huvudsakligen om delningsgrund och fiske.

1734 års lag.

Byggningsbalken

1 kap. 1 §:

Tomt skall delas till varje gård i byn, efter öre och örtag, pund och tunne ränta, eller hemmantal, allt som varje landsorts gamle sed är att mäta och räkna, eller framdeles stadgas kan.

17 kap 1 §:

Oskift fiskevatten må de, som äga del däri, bruka med not och nät, var till nödtorft sin. Vill någon fiskeverk bygga; göre det efter sin ägolott i by; allt efter som lägenhet där till är. - - -

19 kap. 1 §:

Bolby är gammal by, och avgärda by den, som å bolbys mark byggd är, och haver sina ägor, inom hank och stör, av bolbyn.

19 kap. 2 §:

Avgärda by njuter med bolby, till sin nödtorft, å dess utmark, timmer, gårdsel och vedbrand, näverflät, torvskyrd, sand och lertäkt, mulbete och hjordavall för sina kreatur, så många, som vid dess loge och lada födas, så ock kärreslåttar, som ej instängda äro, så länge bolby ej själv vill eller kan dem hävda. Han äger ock fiske och notvarp vid den strand, som ligger i hans rätta intagor och hägnader; dock må bolby ej hindras, att fiska där utanföre i sjön. Ej må avgärda by av dessa rättigheter något till annan upplåta, eller av bolbys skog och mark mer intaga, än det han inom gård och vård, eller vissa råmärken, av ålder haft; ej eller (heller) av bolbys skog och mark, eller egna hägnader avsalu göra. - - -

19 kap. 4 §:

Nu vilja byamän i odalby skog och utmark skifta; då njute avgärda by, efter sitt öre eller hemmantal, hälften mindre, än bolby, och äge sedan bolbys rätt där å: men ej må avgärda by sådant skifte söka.

10.4.1810. Kungl. förordning angående avgärda bys rätt att erhålla skifte i skog och utmark.

- - - ägare utav avgärda hemman må med lika rätt som bolby söka och erhålla skifte i skog och utmark, med såväl bolbyn som andra hemman, med vilka avgärda hemmanet innehar gemensam mark; och njute därvid avgärda hemman efter sitt öre- eller hemmantal hälften mindre än bolby, samt äge sedan bolbys rätt därå.

(Lilienberg II s 587)

Jordabalken

12 kap. 6 §:

Nu finnas i skog eller löt, och öppen betesmark byar emellan, inge rå och rör, eller annan skillnad; då äger var sin del däri, efter öre och örtug. Ligga flere byar inom en rågång, och äro de ej sig emellan åtskilde; vare lag samma.

15 kap. 2 §:

Sådan hävd (urminnes hävd) gäller ej i en by och tegskifte, eller i dess åker, äng, sjö, skog och mark, skift eller oskift, utan njute var sin del efter öre och örtug, aln och stångtal, eller som det i varje landsort brukligt är.

Skaraborgs län

1. 12.7.1731. Kungl. resolution och förklaring på ridderskaps och adelns allmänna besvär.

XV. Som Kungl. Maj:ts nådiga vilja är, att skogarna i riket på allt sätt vårdas och Kungl. Maj:t även förmodar vederbörande därom mera sorgfälliga vara, enär (när) var och en får sin avskilda del att hävda, bruka och försvara; Alltså tillåter Kungl. Maj:t, det alla sockenallmänningar i Skaraborgs län må bliva emellan interessenterna, som det åstunda, därest inga bruk eller bergverk äro, proportionaliter efter hemmantalen fördelte, varefter jägeribetjänterna med slika avdelta skogstrakter sig icke befatta, synnerligen i bemälda län, därest skogarna, sedan de blivit för allmänningar förklarade finnas mycket fördärvade, utan står det var och en ägare fritt att vårda och hävda sin skogsandel till hemmanets nytta och skogens konserverande; men om någon krono- eller skatteåbo skulle en sådan förmån missbruka, och sin avdelta skogstrakt oförsvarligen hantera eller utöda, bör han därför av vederbörande häradsfogde lagligen tilltalas, och efter förordningarna plikta; - - -
(A. A. Stierman 1733, Alla riksdagars och mötens beslut III s 2738; Modée II s 891)

Västerbotten

2. 17.12.1734. Kungl. resolution och förklaring på allmogens allmänna besvär.

§ 95. Kungl. Maj:t finner skäligen, att i nåder bifalla allmogens uti Västerbotten underdåniga ansökning, att de krono- eller kronoskattehemmans åbor, som till landets uppodling något nybruk av den till en stor myckenhet där befintliga oskifte utmarker upptaga vilja, må, enär (när) tillräckligt utrymme för de övriga grannarna även därtill finnes, okvalt få själva nyttja vad de således med egen

möda allena uppodlat, till dess grannarna jämväl dylik uppbruk upptagit och så hävdad, att slikt emot de förras svara kan, då laga delning uti den av bägge lika uppbrukade utmarken hemmanen emellan ske bör.

(Årstrycket; Modée II s 1159)

3. 13.7.1742. Kungl. Maj:ts förordning angående förmedlade hemmans lott vid skogsdelningar.

Det Kungl. brevet av den 2 september 1689 bör härutinnan efterlevas, så att förmedlade hemman bör vid skogsdelningar tilläggas den del och lott, som de, förr än förmedlingen skedde, i skog och mark ägt hava.

(Årstrycket; Lilienberg II s. 346; Björck)

4. 1.3.1749. Kungl. Maj:ts förordning angående lantmätare och deras förrättningar.

Vidkommande därefter det hinder, som för lantmäternas därav förorsakas, att grannarna vid ägodelningar icke åsämjas om rätta öre- och örtugatalet, aln- och stångtalet, eller som det i varje landsort brukligt är, att mäta och räkna,

- - - .

(Årstrycket; Lilienberg II s. 346; Modée IV s. 2851)

5. 29.6.1752. Kungl. Maj:ts resolution och förklaring på allmogens allmänna besvär, 35§.

(Allmogen hade med hänvisning till 1 kap byggningsbalken hemställt, om inte nödigt vore, att en viss delningsgrund för varje landsort, lämpad efter ortens beskaffenhet, utfanns och fastställdes. Kungl. Maj:t efter omnämnande av ett åt kammarkollegiet i denna fråga givet uppdrag:)

- - - kommandes emellertid de grannar emellan sig yppande tvister om ägodelning att hanteras, och utan hinder och uppehåll avgöras, uppå de i varje ort förr vanliga grunder.

(Årstrycket; Lilienberg II s. 347; Modée V s. 3211)

Västerbotten

6. 29.11.1756. Kungl. Maj:ts resolution och förklaring på allmogens allmänna besvär och ansökningar, 77 §.

- - - men emedan knektetaxeringen såsom ganska oviss
 - - - icke kan tagas till någon säker grund vid ägodelningar; den i Västerbotten, år 1667 upprättade ständiga jordeboken, vilken är grundad på tunneland och mantal varefter skatten för var och en proportionaliter är utsatt, jämväl skulle, tillika med indelningsverket, rubbas, samt åboerne, om de ägor, som de, efter hemmanets skatt i långliga tider nyttjat, göras osäkra, om knektetaxeringen även skulle vid ägodelningar anses och inblandas; ty finner Kungl. Maj:t redigast vara, att ägodelningar i Västerbotten förrättas efter gammal vanlighet och jordeboksskatten, utan avseende på knektetaxeringen.

 I övrigt anser Kungl. Maj:t för billigt, att, om vid delning i byalag någon olikhet i skatten emot ägorna finnes, skatten då hellre än jorden jämkas, på det var och en må bibehållas vid sitt och sina förfäders arbete, och därjämte draga en med dess grannar jämlik skatt.

(Årstrycket; Lilienberg II s. 347; Modée VI s. 4122)

Skara stift

7. 12.1.1757. Kungl. Maj:ts resolution och förklaring på prästerskapets allmänna besvär och ansökningar, § 6.
 I anledning av prästerskapets ifrån Skara stift, nu förnyade underdåniga ansökning, att räntan måtte fastställas till viss delningsgrund samgärda hemman emellan på den orten, emedan prästgårdar med andra hemman blivit skatt-

lagda till en sådan metod år 1696, och detta uti Skara stift varit landssed, vilken enligt Kungl. brevet av den 11 januari 1689 för lag anses bör, haver Kungl. Maj:t tagit samma mål i ett närmare övervägande. Och som härutinnan af hemmantal, tomte- eller tegemål, samt proportion i hägn och stängsel, ingen säker grund kan tagas, sedan hemmanen, dels igenom hemmantalens förmedling, dels ock igenom flyttning, samt tomternas utvidgande på många ställen, fått helt annat skick, än de tillförene haft, lika som ock ägostängslen merendels rättar sig efter hemmantalet, nemligen vid odalägor efter förmedlat, men vid intäkter och uppodlingar, efter oförmedlat; så finner Kungl. Maj:t ingen säkrare jämningsgrund, än den gamla räntan, varmed förstås såväl jordeboks och mantals räntan, som kronotionden: varandes lätt att avhjälpa de små olägenheter, som därvid kunna förekomma, när man allenast i akt tager, att de hemman, som för kronotionde äro frie, sättas i lika jämförelse emot något av de andra i byn, som, efter ägornas godhet, med ty mest överenskomma, och att räntan på frälse- säteri och frälse - hemman, när den av jordeböckerna ej kan erhållas, uppå samma grunder varder tagen.

(Årstrycket; Modée VI s. 4615)

Skåne

8. 28.3.1757. Kungl. Maj:ts resolution uppå dess trotjänarens, överdirektörens Jacob Faggots, underdåniga memorial om nödvändigheten av en allmän storskiftesdelning i hertigdömet Skåne, till upphjälpande av åkerbruket därstädes.

1:o - - - att varje gård i by, eller delägare av åker i städerna, i stället för sina många smala tegar och spridda jordstycken, undfår sin åker å ett ställe eller så få platser i vången, som lägenheten medgiver, samt i den proportion av tunnetal och jord, som han haft förut,

 3:o Där kartor äro till fångs, måge de tagas till grund för delningarna, efter som av dem kan intagas, huru mycken jord vart hemman innehaft; - - - .

4:o Men där ingen karta finnes, bör byn noga avmätas, och tunnetalet av varje gårds innehavande jord uträknas,
 - - - .

 6:o På samma sätt hanteras delningarna på ängsmark,
 - - - .

7:o Skog och utmark bör även delas hemmanen emellan, så att var må sin lott veta och vårda.

(Årstrycket; Modée VI s. 4598)

9. 5.4.1757. Kungl. Maj:ts kungörelse och förordning om hemmansägors läggande i storskiften.

Och när samtliga grannarna äro ense, att alltså förhåller sig, som lantmätarna, i deras när- och övervaro, det för hela byn samfällt prövat, avtagit och uträknat, då göres uträkning för var och en av grannarna särskilt, efter varderas förut innehavda öretal och stångfall, tillika med uträkning och jämkning för den ene och andre, i anseende till bättre och sämre jordmån, och därefter sker sedermera delningen grannarna emellan. - - - kommandes, vad Skåne angår, särskilt i Nåder att förordnas, huru samma ändamål även därstädes må kunna vinnas.

(Årstrycket; Modée VI s. 4601; Lilienberg II s. 347, omnämnd)

Skåne

10. 24.4.1760. Kungl. Maj:ts förklaring angående det uti förordningen av den 5 april 1757, angående hemmansägors läggande i storskiften, givna löfte om något särskilt för-

ordnande, huru samma ändamål även i Skåne må kunna vinnas.

(Erinran om resolutionen för Skåne den 28 mars 1757)

- - - men att många ibland ortens invånare, av antingen okunnighet eller ock mindre benägenhet, sig företagit, att uti en för landet så angelägen sak då hindra verkställigheten - - - , och sådant allt i synnerhet under det förebärande, att de sig delningen ej underkasta vilja, innan det särskilda förordnande, vad Skåne angår, utfärdat varder, som Vi uti Vår kungörelse av den 5 april 1757 utlovat.

- - - äro Vi fördenskull föranlåtne härmedelst allmänligen tillkännagiva och förklara, att ovannämnda uti förordningen av den 5 april 1757 givna löfte om något särskilt förordnande angående storskiftesdelningen i Skåne redan blivit fullgjort igenom de i ovannämnde måtto till den ändan samma år av Oss fogade anstalter, - - - : Och alldenstund således icke något vidare eller särskilt förordnande i denna delen, vad Skåne angår, är att förvänta; ty kommer i allt övrigt det, som om storskiftesdelningen i allmänhet uti Vår under den 5 april 1757 utfärdade kungörelse förordnat och stadgat blivit, ävenväl uti hertigdömet Skåne till behörig efterlevnad att i akt tagas.

(Årstrycket; Modée VII s 4956)

Västerbotten

11. 8.7.1762. Kungl. resolution på allmogens i Västerbotten besvär;

Det föregående innehållet i berörda (77) § av 1756 års resolution utmärkte tydligt, att det senare tillägget om skattejämkning icke ändrade den grund och rättighet, som från urminnes tid varit i landet, utan fastmera stadfästade, att ägodelningar borde ske endast efter hemman och

mantal, som grundade sig på tunnlandens. Den medgivna skattejämkningen kunde därför icke avse andra än sådana nya hemman eller nybyggen, som från början upptagits på viss skatt efter 7 § i 1739 års förklaring (den 5 april 1739) över skogsordningen (av den 12 december 1734), men under frihetsåren blivit olika uppbrukade till ägor, för vilka hemman skatten hellre än jorden borde jämkas, på det att var och en av hemmansåborna efter billighet skulle få njuta sin flit till godo utan andras förfång och skada. Skattejämkningen hade däremot ej avseende på gamla hemman, vilka av ålder efter ägor, tunnland och storlek i varje by fått sin skatt, på vilken ej endast jordeboksräntan, indelningsverket och hemmanens rättigheter i skog och mark, fiskevatten m.fl. förmåner grundade sig utan ock arvskiften, köp, avhandlingar, domar samt skatte- och fastebrev upprättats.

(Ej tryckt; Thulin 1911, Historisk utveckling av den svenska skifteslagstiftningen, s. 150-152)

12. 17.8.1762. Kungl. Maj:ts förnyade stadga om storskiftesdelning och vad därvid i akt tagas bör.

§6. Med vattuverk, strömfall, fiske, samt därtill höriga hus och byggnader, sjöfoder samt mulbete på utmarken förhållas efter lag, utan att någons rätt däruti må igenom storskifte kränkas. Vad åter skogen samt utmarken angår; Så bör, varest den förut är lagligen deld, ej något vidare skifte därå ske. Men, där marken är förut odeld, må den skiftas i så stora tegar, som lägenheten medgiver, så att en var får därav så god och stor lott, som emot hans ägande del i byn rätteligen svarar.

§8. Finnes till något hemman i byn särskilda lägenheter, såsom mineralier, kalkstensbrott, kvarnar, holmar eller dylikt, som av ålder tillytt en eller annan gård i byn enskilt, det bör efter lag därvid odelt förbliva.

§9. Där utjord, som haver sitt vissa öretal eller byamål, i by ligger, må ägaren därav ej avhindra storskiftesdelningen, utan bör utjorden på lika sätt, som de andra hemmanen i byn, däruti läggas, efter samma rättigheter och storlek, som den förut haft. Men urfjäll, vilken allenast består av ett visst stycke inom sina gamla råmärken, må, efter lag och de upptedda bevis, förbliva, som den av forno varit, utan så är, att urfjällsägaren för delningens desto bekvämare verkställande i byn, kan förmås, att på annat ställe, helst vid någondera ändan av byns ägor, taga fullt genfullo.

§14. Vad delningsgrunderna i by vidkommer; så, ehuru väl Vi icke ännu kunnat igenom allmän förordning något visst och till varje ords beskaffenhet lämpeligt däruti stadga; dock, som näppeligen något län eller by, där flera jordägare bo tillsammans, i Riket gives, varest icke något visst byamål ifrån äldre tider varit; Alltså hava vederbörande domare, när tvister därom vid storskiftesdelningar uppkomma, efter lag och 35§ av Vår nådiga resolution på allmogens besvär år 1752, nu emellertid och till dess något ytterligare stadgande i detta mål kan utfärdas, att följa den delningsgrund, som vanlig varit i den ort, där tvisten förefaller, eller sedermera överenskommen är, jämväl ock, i fall av jordeböckerna ej någon rättelse fås kan, då igenom en noga jämförelse utröna, huru ett hemmans förra skifte i åker och äng emot de andra grannarnas lotter däruti sig förhållit, så ock pröva tomter och gamla gärdesgårdsstoder, med mera, varav tillförlitligast inhämtas kan, huru det tvistiga byamálet emot det ostridiga sig förhåller, antingen till öretal, stångfall eller annat i orten vanligt sätt att räkna och mäta, samt därefter tillägga det under tvist varande hemmanet, dess del emot de övriga hemman i byn. Men varest grannarna icke veta något annat byamål sig emellan till rättelse, än det, som en var förr innehafte, låte då domaren tilldela var jordägare uti större skiften lika innehåll av ägor, som

han i jämförelse emot dess grannar ifrån äldre tider oklandrat innehåft. Och vad i synnerhet Skaraborgs län angår, så har väl igenom 6§ uti resolutionen på prästerskapets besvär av den 12 januari 1757, gamla räntan blivit till delningsgrund i samma län tagen; Dock finne Vi, i anseende till förekomna skäl och omständigheter, i nåder för gott, att denna resolution må till sin verkan vilja samt att den, till vidare förordnande, icke må ligga domare och lantmätare, vid det rätta och gamla byamålets utrönande, i vägen, utan, när sådana tvister yppas, kommer därmed efter denna stadga att förfaras.

(Årstrycket; Lilienberg II s. 348; Modée VII s. 5378)

13. Blekinge

14.12.1762. Kungl. Maj:ts särskilda förordning om stor-skiftesdelningar i Blekinge och vad därvid i akt tagas bör.

§ 24. Gamla hemmantalet vare delningsgrund eller byamål för hela Blekinge, så till dess in- som utägor samt skog och mark.

§ 25. Förmedlade hemman njuta sin lott och del efter deras gamla oförmedlade hemmantal, likmätigt Kungl. förordningen av den 13 juli 1742.

§ 26. Avgärda by njute i skog och mark, efter sitt hemmantal, hälften mindre än bolby; men uti inägor efter sitt förut havde stångfall.

(Årstrycket; Modée VII s. 5428; Lilienberg II s. 350, omnämnd)

Skaraborgs län

14. 14.12.1762. Kungl. Maj:ts stadfästelse å den förening,

som vid sist överståndne riksdag av ståndens deputerade i Skaraborgs län blivit upprättad, angående sättet och grunden, varefter storskiften i berörda län må verkställas.

- - - emedan Kungl. Maj:t i bemälde förordning (kungörelsen och förordningen om hemmansägors läggande i storskiften den 5 april 1757) försäkrat sina undersåtar i gemen därom, att de, vid storskiftesdelning, skola i öre och öretal, stång och stångfall undfå så mycken jord vid storskiftet, som de tillföre i tegaskifte haft, så hava vi undertecknade oss därom förenat, att klanderlös besittning av den jord, som vart och ett hemman i åker och äng okvalt innehaver, då skiftas skall, bör vara Skaraborgs läns delningsgrund. - - -

- - - Fördenskull varder denna förening härigenom av Oss i nåder förklarad för ständig lag att i den landsorten, vid storskiftesdelningars verksställande, i akt tagas.

(Årstrycket; Lilienberg II s. 350; Modée VII s. 5439)

15. 17.4.1764. Kungl. brev till landshövdingen i Malmöhus län angående rätta förståndet av 1762 års förordning om storskiftesdelningar.

- - - kunnandes delningsgrunden, som samtliga vederbörande kunnat bliva ense om, icke för giltig anses, innan domaren dess laglighet prövat.

(Enagrius I s. 4; Lilienberg II s. 348, omnämnt)

Skaraborgs län

16. 10.9.1766. Kungl. brev till krigs- och kammarkollegierna angående delningsgrunden vid inägors skiftande i Skaraborgs län.

Den förening som stadfästs den 14 december 1762 borde tjäna till efterrättelse, och således klanderlös besitt-

ning av den jord, som vart och ett hemman i åker och äng okvalt innehaver, då skiftas skall, bliva delningsgrunden i berörda län.

(Lilienberg II s. 350; Enagrius I s. 9)

Malmöhus. Kristianstads och Kronobergs län

17. 14.11.1766. Kungl. förordning angående rätta grunden till storskiftesdelningar i Malmöhus, Kristianstads och Kronobergs län.

- - - finne Vi vars och ens innehavande egendom till dess myckenhet och godhet, vara den mest naturliga, billiga, och med ändamålet överensstämmande, samt minsta olägenhet medförande grund, att i ovannämnda 3:ne län, varest säkra byamål av ålder icke varit, i akt tagas och följas vid alla de storskiftesdelningar uti inägor, som där hädanefter komma att för sig gå, men att gamla hemmantalet, efter förra stadgar, bör i oskift skog och utmark gälla;

- - - .
(Årstrycket; Lilienberg II s. 351; Modée VIII s. 7343; Enagrius I s. 11)

Halland

18. 24.4.1767. Kungl. brev till kammarkollegiet angående delningsgrunden vid storskiftesdelningar i Halland.

- - - Vi finne bäst och nyttigast, att med grunden till storskiftesdelningar i Halland i allmänhet förhållas efter Vår den 14 november sistlidet år utgivna förordning, om grunden till storskiftesdelningarna i Skåne och Kronobergs län, så att samma grund bliver vars och ens innehavande jordegendom till dess myckenhet, godhet och vidd,

- - - .
(Lilienberg II s. 352; Enagrius I s. 63)

Göteborgs och Bohus län

19. 24.4.1767. Kungl. brev till kammarkollegiet angående grunden vid storskiftesdelningar i Göteborgs och Bohus län.

- - - Vi finne bäst vara, att delningsgrunden vid storskiften uti ovannämnda län i allmänhet bliver densamma som uti Vår nådiga förordning av den 14 november sistlidet år är utsatt för Skåne och Kronobergs län, nämligen vars och ens innehavande egendom till dess myckenhet, godhet och vidd, - - - .

(Lilienberg II s. 352; Enagrius I s. 63)

Gävleborgs län

20. 5.4.1770. Kungl. brev till kammarkollegiet angående delningsgrunden till storskiftesdelningar i Gävleborgs län.

Omnämnes tidigare förordnande av den 10 november 1767, varigenom för Gävleborgs län blivit utsatt samma delningsgrund vid storskiften, som förut är fastställd för Skåne och Kronobergs län genom Kungl. förordningen av den 14 november 1766, nämligen efter vars och ens innehavande vidd och godhet av ägor.

Och som det synes billigare, det var och en må äga jord efter dess skattläggning, vilket vinnes, då jämföring nyttjas till grund för storskiftesdelningar; så föreslås, om icke grunden till storskiftesdelningar hädanefter måtte bliva densamma som den förr varit, innan berörda förordnande av år 1767 utkom, - - - .

Nu stadgas, att grunden till storskiftesdelningar i Gävleborgs län hädanefter må bliva densamma, som före detta förordnande av år 1767 därstädes varit bruklig, med jämföring efter det byamål, som till varje landsort kan prövas lämpligast.

(Lilienberg II s. 352; Enagrius I s 68)

Blekinge

21. 12.1.1773. Kungl. brev till kammarkollegiet angående grunden till storskiftesdelningarna i Blekinge län.

Hänvisning till undersökningar enligt Kungl. resolutionen på allmogens allmänna besvär den 9 december 1766, 89§.

- - - storskiftesdelningen i Blekinge må förrättas på ägorna efter som de förut av hemmansägarna innehavas;

- - -

(Lilienberg II s. 352; Enagrius I s. 87)

22. 12.8.1783. Kungl. förordning om lantmäteriet i riket.

§ 70. Med delningsgrunden eller måttet, varefter hemman och mantal i ett och samma byalag eller samfällighet skola sina ägor vid storskifte bekomma, förhållas, som därom särskilt stadgat är eller vidare förordnas kan.

§ 76. Utjordar och urfjällar, som till särskild ränta äro uppförda, dem ett hemman, utom byamålet av ålder med laglig rätt innehaft, må vid storskiftesdelningen jämväl ombytas och flyttas, änskönt de voro rörlagda, till vinnande av ett redigare storskifte; Dock att de bliva av samma godhet, som förut; - - -

§ 77. Finnes till något hemman i byn särskilda lägenheter, såsom mineralier, kalkstensbrott, kvarnar, holmar eller dylikt, som av ålder tillytt en eller annan gård i byn enskilt, eller därunder skattlagda äro, bör sådant därunder vid storskiftet även förbliva. Fiske bör under samfällt nyttjande förbliva.

(Lilienberg II s. 354; Modée XII s. 672; Enagrius s. 195)

Blekinge

23. 24.4.1799. Kungl. resolution angående delningsgrunden vid storskiften i Blekinge.

Kungl. Maj:t har prövat skäligen, att den delningsgrund för Blekinge län uti storskiften på inägorna må bibehållas, som Kungl. brevet av den 12 januari 1773 fastställer, så att varje hemman vid sådan delning tillägges så mycket av dessa slags ägor, som det förut i godhet och vidd lagligen innehafte. - Beträffande åter den måttstock, som för delningar på skog och utmark bör vara gällande, så har Kungl. Maj:t för gott funnit förordna, att hemmantalet härvid bör tjäna till efterrättelse, och att, då frågor uppstå om vad för gamla hemmantalet må anses, något äldre uti Blekinge län icke bör antagas, än det, som vid 1671 års jordrevning blivit varje hemman åsatt, - - - .
(Lilienberg II s 357; Enagrius I s. 312)

Skåne samt Hallands län.

24. 9.2.1802. Kungl. brev till kammarkollegiet angående riksdagsfullmäktiges från Skåne, Halland och Bohus län vid sistlidne riksdag gjorda ansökningar om ändring uti den därstädes följda delningsgrund för skog och utmark.

Skåne. De vid 1671 års jordrevning hemmanen åsatta mantal böra för de gamla mantalen anses, varefter delningar i skog och utmark böra verkställas.

Hallands län. De föreslagna utvägar till annan delningsgrund i skog och utmark än gamla hemmantalet för Hallands län, kunna icke gillas; ävensom då detta län någon allmän jordrevning icke undergått, icke heller något därpå grundat mantal, till efterföljd vid slika delningar, föreskrivas kan, eller något närmare förordnande över länets

fullmäktiges ansökning nu meddelas.

Bohus län. Kammarkollegiet skulle avge yttrande, sedan KB i länet dit inkommit med infordrat utlåtande.

(Lilienberg II s. 358; Enagrius I s. 325)

Blekinge län

25. 19.8.1802. Kungl. brev till kammarkollegiet angående Blekinge läns riksdagsfullmäktiges anhållan om stadgande av behörig delningsgrund vid ägoskiften emellan åbor å särskilda mantalsdelar av ett och samma hemman. Var och en delägare må, vid skeende skifte, tilläggas sin del i hemmanets mark, så i ljuvt som lett, i grund av den lott uti samma hemmans mantal, vartill han lagligen är berättigad, - - - .

(Lilienberg II s. 358; Enagrius s. 330)

Skåne

26. 31.3.1803. Kungl. förordning angående ägors fördelande i enskiften och utflyttningar ifrån större byalag i hertigdömet Skåne.

§ 7. Härvid iakttages, att den delningsgrund, som vid förut förrättat och fastställt storskifte blivit antagen, ej må rubbas, utan var och en av grannarna sin delaktighet i ägorna därefter åtnjuta; - - -

(Årstrycket; Lilienberg II s. 359; Enagrius I s. 335)

Skaraborgs län

27. 25.7.1804. Kungl. förordning angående enskiften i Skaraborgs län.

§ 6. Delningsgrunden, som vid enskiftesutbrytningarna skall tjäna till efterrättelse eller måttstock, vare den, som vid förut fastställt storskifte varit följd, eller om

något sådant byalaget icke övergått, den, som med lag och författningar samt landets bruk är instämmande.

(Enagrius I s. 373; Lilienberg II s. 360, omnämnd)

Kopparbergs län

28. 17.8.1804. Kungl. brev till kammarkollegiet angående storskiften och strörensningar i Stora Kopparbergs län.

Hänvisning till Kungl. brevet till kammarkollegiet och statskontoret den 9 februari 1802 angående föreslagna medel och utvägar att upphjälpa lantbruket och lantushållningen i Dalarna, innehållande bl.a, att var samfällighet eller socken borde genom storskiften emellan jordägarna så fördelas, att de erhöillo sina ägor på ett ställe, och denna delning även sträckas till skog, kärr och utmarker, på det en var måtte därefter äga tillfälle, att genom uppodlingar göra sina erhållna besittningar brukbara och och gagnande (Lilienberg II s 334; Ekström s. 112).

1:o Att - - - den av var och en innehavande skatt, uträknad efter dess reducerade och i socknens sista revbok uppförda jordatal, skall bliva delningsgrunden vid de i Dalarna nu förestående allmänna storskiften; likväl så, att de förändringar, vilka inom socknen skett genom köp, skifte, gåva, arv eller lagligen uppbuden och förstånden pant i jord, sedan sista reven förrättades, böra på socknemännens bekostnad och på vanligt vis av dem, som reven verkställt eller pläga verkställa, förut och innan storskiftesdelningen fullbordas, på det sätt rättas, att den då varande rätte ägaren av jorden, får den däremot svarande skatten sig i revboken ordentligen påförd.

2:o För att kunna tilldela en var av byarna i socknen, som nu alla äro i en gemensamhet, sitt vissa enskilda område, bör förut utrönas, huru många och vilka jordägare både kunna och böra i varje by intagas, varvid, enär (när)

ej annorlunda genom överenskommelse ske kan, den utväg bör följas, att var och en för sitt hela område lägges till den by, där han har bästa gården eller innehaft de mesta ägorna, allt efter varje händelses särskilda beskaffenhet.

 9:o Att ehuru skog och utmark, enär (när) den förut ej varit delad, enligt 79§ uti 1783 års lantmäteriförordning, icke får i annat än storskifte läggas, skall likväl densamma i Dalarna få läggas uti 3:ne skiften, nämligen hemskog, fäbodeskog och utskog, där det sig ej annorlunda med jordägarnas bekvämlighet göra låter.

(Lilienberg II s. 337; Enagrius I s. 385; Ekström s. 115)

29. 2.2.1807. Kungl. förordning om enskiften.

Jämte bibehållande av det som för Skåne och Skaraborgs län särskilt var förordnat, samt de storskiftes- och avvitringsförfattningar, vilka för Finland samt Västerbottens, Västernorrlands, Gävleborgs och Stora Kopparbergs län redan var eller framdeles bleve utgivna, förordnades om enskiftesdelningar uti de övriga länen i riket.

5§. - - - Delningsgrunden, som vid enskiftesdelningarna skall tjäna till efterrättelse, vare den, som vid förut fastställt storskifte blivit följd, eller om något sådant byalaget icke övergått, den, som med lag och författningar, samt landets bruk är instämmande.

15 § (Stadgande om jordavsöndring).

Skulle en hemmansägare, som enskiftesdelning och utbrytning erhållit, finna förmånligt, att av sin erhållna ouppodlade jordarymd avlåta till och med tiondedelen av hela sin ägolott till främmande personer att bebygga, uppodla

och med full äganderätt besitta, skall han därtill äga rättighet; dock att ingen lägenhet må göras mindre än fyra tunneland, samt att därå lägges en årlig avgäld i spannmål, som i jämförelse till hemmanets hela ägorymd och godhet, därå belöper, så att stamhemmanet härigenom icke sättes utur stånd att ränta och andra därå liggande skyldigheter fullgöra, vilket på Vår Befallningshavandes prövning och stadfästelse ankommer, och i Kronans jordeböcker till beständig efterrättelse antecknas skall.

Så länge hemmansägaren ränta och andra skyldigheter riktigt fullgör, må han sin betingade avgäld själv uppbära; men brister kan däruti, äga Kronans uppbördmän, att den ifrån lägenheterna utgående avgäld med kvarstad belägga och till den bristande räntans eller andra hemmansskyldigheters fullgörande framför andra fordringsägare uppbära.

Å ägor, som tillhöra kronohemman eller boställen, äro sådana avsöndringar icke tillåtna, utan att Vi på vederbörandes underdåniga anmälan därtill lämna nådigt tillstånd.

Skulle ägare till enskiftat hemman, som mer än vanlig ägorymd tillfallit, anse större avsöndring än en tiondedel nyttig, må han sådant hos Vår Befallningshavande anmäla, som det till Vårt och Rikets Kammarkollegium hemställer, vilket äger så förordna, att å ena sidan säkerheten för hemmansräntans och övriga skyldigheters evärliga utgörande må vara förvarad, och å andra sidan jordägornas uppodling och förmånliga hävd befordras.

(Årstrycket; Lilienberg II s. 360, 5 §; Lilienberg I s. 115, 15 §; Enagrius I s. 400)

30. 23.3.1807. Kungl. förklaring över allmänna lagens stadganden i åtskilliga rum.

6:te. Att betaga all anledning till det tvivelsmål, som uppstått om tillämpningen av vad som är sagt uti 77. §. av Kungl. förordningen den 12 augusti 1783 nämligen: "att fiske bör under samfällt nyttjande förbliva," varder förklarad: att meningen av oförmälta stadgande icke är, som skulle all delning av fiskevatten vara därigenom förbjuden, utan utmärkes därmed, att frågor därom, såsom varande av annan beskaffenhet, än de, vilka angå skifte av ägor och mark, ej böra inblandas med dessa senare, samt att, ehuru själva jorden lägges i storskifte, efter vad därom är stadgat, fiske, sådant oaktat, och utan avseende å ägoskiftens förändrade läge, förbliver i samma skick det var tillföre, så att, vad angår fiskevattnets nyttjande och delning, därvid bör iakttagas och efterlevas, vad allmänna lagen och särskilda författningar i den delen föreskriva.

(Årstrycket)

Skåne samt Skaraborgs län

31. 24.7.1812. Kungl. Maj:ts förnyade förordning angående enskiftesdelningar i Skåne och Skaraborgs län.

10 §. - - - Delningsgrunden, som vid enskiftesutbrytningarna skall tjäna till efterrättelse eller måttstock, varen den, som vid förut fastställt storskifte varit följd, eller om storskifte byalaget ej övergått, den, som med lag och författningar är instämmande.

 14 §. - - - Förenar sig byalaget därom, att skogen (där den förut blivit storskiftad) må i enskifte läggas, tjäna då därvid till efterrättelse den delningsgrund, som vid förut fastställt storskifte blivit följd; - - - Ligger byalagets skog i samfällighet, äge då den vitsord, som enskifta vill, varvid den delningsgrund bör iakttagas, som med lag och författningar är instämmande.

(Årstrycket; Enagrius II s. 240; Lilienberg II s 361, ej 10§)

32. 20.2.1821. Kungl. förordning om ändring uti vissa delar av enskiftesförfattningarna den 2 februari 1807 och den 24 juli 1812.

- - - Och har Våre Befallningshavande, med anledning därav, på sätt och i den ordning 2 § av 1807 års och 3 § av 1812 års författningar föreskriva, förklarat, att enskifte icke kan inom samfälligheten verkställas, - - -(så) skall delägare vara berättigad, att, utan hinder av lagligen fastställt storskifte, efter de grunder enskiftesförfattningarna i övrigt stadga, få ägorna till en sådan samfällighet fördelade uti flera skiften, efter markens särskilda beskaffenhet; med iakttagande likväl därav, att skiftenas antal för var och en hemmansdel, under eget bruk, icke i något fall må överstiga tre, inberäknat avrösningsjorden och utmarksloten; dock så, att därest skogsskiftet, som, efter enskiftesförfattningarna, utan delägarnas begivande, icke får rubbas, skulle vara och bibehållas tilldelat i flera skiften, sådant likväl ej må vara hinderligt för övriga ägornas delande i tvänne: Och skall ett sådant skifte både av lantmätaren och i anseende till rättegångssättet, behandlas lika med vanliga enskiften, och, behörigen fastställt, med dem äga enahanda helgd.

(Årstrycket; Lilienberg II s 362)

Hallands län

33. 26.6.1821. Kungl. brev till kammarkollegiet angående delningsgrunden vid ägodelningar hemman och byar emellan. (Efter riksdagsfullmäktiges från Hallands län anhållan.)

Referat.

Vad angår frågan om delningsgrunden vid inägoskiften byar

och särskilda hemman emellan, bör vad Kungl. förordningen den 14 november 1766 och Kungl. brevet den 24 april 1767 i allmänhet föreskriver än vidare inom länet gälla till efterlevnad. I avseende åter på delningsgrunden vid inägoskiften emellan delar av ett och samma hemman, bör hemmantalet vara den lämpligaste delningsgrunden, på sätt för Blekinge län genom Kungl. brevet den 19 augusti 1802 blivit särskilt stadgat, och jämväl i allmänhet varit iakttaget i de övriga landsorter, där förenämnda 1766 års författning är gälland. - - - Vad för Blekinge län, i avseende på delningsgrunden vid ägoskiften emellan delar av ett och samma hemman genom nyssnämnda (1802 års) brev blivit stadgat, skall härutinnan för Hallands län hädanefter tillämpas; dock, att där lagligt skifte hemmansdelar emellan skett och laga kraft vunnit, detta skifte då bör vid skeende delning ligga till grund. (Lilienberg II s. 362)

Göteborgs och Bohus län

34. 25.8.1825. Kungl. brev till kammarkollegiet angående sökt förändring i delningsgrunden för skog och utmark i Göteborgs och Bohus län.

Skäl fanns inte att bifalla förslag till ändring i den för skog och utmark i Göteborgs och Bohus län före detta antagna och hittills följda delningsgrund, eller det gamla oförmedlade hemmantalet, vilken delningsgrund således för skog och utmark därstädes än vidare kommer att förbliva gällande; Och beträffande åter riksdagsfullmäktiges anhållan, att det mantal för det gamla och rätta härvid borde anses, som genom jordrevningen tillkommit, och icke det, som hemmanen under danska tiden dragit; så, enär - - - detta län, lika med Halland, någon sådan jordrevning, som Skåne, icke undergått, have Vi, i likhet med vad i Kungl. brevet den 9 februari 1802 för Halland härom blivit förklarad, ansett något på jordrevningen grundat

mantal, till efterföljd vid delningar i skog och utmark inom Göteborgs och Bohus län icke kunna föreskrivas, eller att något vidare förordnande härutinnan - - - nu kan meddelas.

(Lilienberg II s 363)

Härjedalen

35. 2.5.1826. Kungl. brev till kammarkollegiet angående delningsgrund vid ägoskiften i Härjedalen.

Det förordnades bl.a.

1:o. Att vid hädanefter skeende ägoskiften i Härjedalen, innehavet, eller den jord, som varje hemman, då skifte sker, äger i odal åker och äng, eller i sådana å utmark uppodlade slåttlägenheter och fäbodevallar, som i hemmannens mantal och räntor äro inbegripna, skall såsom laga delningsgrund anses, evad jorden under urminnes hävd innehaves, eller genom arv, köp eller på annat sätt åtkommen är.

2:o. Att sedan skifte, med iakttagande av den sålunda stadgade delningsgrunden, är fullbordat, skola de mantal och räntor, som gemensamt åligga hela skifteslaget, hemmanen emellan fördelas i mån av den uppskattade ägorymd, varje hemman vid skiftet erhållit, så att det hemman som äger mindre jord än därå jämförelsevis mot mantal och ränta belöper, i dessa delar erhåller en däremot svarande minskning, vilken åter, efter enahanda grund påføres de hemman, vilka innehava mera jord, än som mot mantal och ränta svarar, varav således följer, att minskning i de skifteslaget förut gemensamt åliggande räntor icke må äga rum; - - - .

(Lilienberg II s 363; Ekström s. 37)

Jämtland

36. 14.6.1826. Kungl. brev till kammarkollegiet angående åtskilliga förändrade stadganden vid delningen av de avvitrade socknarna i Jämtland.

5:o. Kan hemman, som jämförelsevis emot skattetalet funnits i ägor brista, icke på lämpligt ställe erhålla anslag av den bestämda ägobristen; då må ett sådant hemman, efter jämförelse med ortens skattläggningsmetod, och i motsvarigt förhållande till ägobristen, erhålla nedsättning eller minskning i hemmanets nuvarande mantal och ränta; - - - .

(Ekström s. 39)

Västerbottens län

37. 13.1.1860. Kungl. brev till KB i Västerbottens län angående förmedling å hemman inom länet, för vilka, vid avvitrering, nödigt utmål i förhållande till hemmantalet saknas.

Att hemman inom Västerbottens län, som vid avvitrering funnits, jämförelsevis emot skattetalet, brista i ägor, men icke kan på lämpligt ställe erhålla emot ägobristen svarande fyllnadsjord, må, efter jämförelse med ortens skattläggningsmetod och i motsvarigt förhållande till ägobristen, undfå nedsättning eller minskning i hemmanets mantal och ränta; - - -

(Ekström s. 102; Lilienberg II s. 427, omnämnt)

Västerbottens län och Norrbottens län

38. 5.6.1909. Kungl. kungörelse, innefattande ytterligare föreskrifter angående avvitreringen inom Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker.

8§ 3 mom. Skall särskilt område i inägor utläggas åt envar av flera brukningsdelar av byalag, hemman eller ny-

bygge, vare det vid avvittningen bestämda skattetal delningsgrund.

(SFS 1909 : 54)

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Stadgan om skiftesverket i riket den 9 november 1866
(1866 års skiftesstadga, 1866:76)

Stadgan om skiftesverket i riket den 4 maj 1827 (1827
års skiftesstadga, 1827 s 1017)

En del bestämmelser i 1866 års skiftesstadga refereras.
Motsvarande bestämmelser i 1827 års skiftesstadga redovisas inom parentes.

1866 4 § (1827 1 kap. 4 §)

Vill delägare i samfällt fiske eller annan oskiftad lägenhet (nyttighet), det fiske eller den lägenhet skifta; have ock där vitsord till, där skifte utan övriga delägares förfång ske kan. Ej skall dock skifte av jord för delning av fiske eller annan slik lägenhet uppehållas, utan må den, som sådan delning åstundar, den särskilt söka, där ej samtliga delägarna annorlunda åsämjas.

1866 63 § (1827 10 kap. 4 §)

Vad om urskiljandet av inrösnings- och avrösningsjord sålunda stadgat är, må icke rubba vad om delningsgrunden i 11 kap. (69-77 §§) föreskrives.

1866 66 § (1827 9 kap. 1 §)

Ligga inom skifteslagets område fiskelägen - - - eller andra lägenheter, som skifteslaget gemensamt tillhöra; då må jämväl därtill nödigt utrymme - - - av odeld massa anordnas och särskilt avrösas.

1866 68 § (1827 9 kap. 3 §)

Innehaver någon delägare sten- eller malmbrott, kvarn, vattenverk, fiske eller annan lägenhet, däri de övriga ingen lott äga; vare han berättigad, att, emot avräkning å sin ägolott, behöfligt utmål av mark därtill erhålla.

1866 69 § (1827 8 kap. 1 §)

Delningsgrund eller måttstock för ägors skiftande å landet, så väl särskilda hemman emellan, som emellan delägare i ett och samma hemman, vare den, som i lag eller särskilda författningar för vissa landsorter stadgat är el-

ler framdeles stadgas kan. Äro ägorna förut delade genom storskifte, som efter förra författningar laga kraft vunnit, have varje delägare rätt att vid nytt skifte tillgodonjuta vad efter uppskattning svarar mot de ägor, han enligt storskiftet innehaft; - - - .

1866 70 § (1827 8 kap. 2 §)

Skola ägor till stad skiftas, då gälle den delningsgrund, som för sådant skifte redan är stadgad, eller, vid uppkommande fråga därom, kan bliva förordnad.

1866 71 § (1827 8 kap. 3 §)

Finnes å landet lägenhet, som till lott i skog, utmark eller annan samfällighet berättigad är, men visst hemmantal eller annan däremot svarande jämförelsegrund saknar; har fastställt skifte den samfällighet förut icke övergått, och kan man ej sämjas, vad lott lägenheten njuta må; sätte ägodelningsrätten delningsgrund ut, efter ty, som skäligt prövas och svara kan mot den rätt, lägenheten uti samfälligheten ägt, i jämförelse med de hemmantal å landet, som i delningen ingå. Saknas hemmantal å alla de lägenheter, emellan vilka skifte ske skall; varde delningsgrund bestämd efter det förhållande, de övrigt sig emellan äga.

1866 73 § (1827 8 kap 5 §, med hänvisning till 1 och 3 §§)

Skall fiske eller annan lägenhet, som gemensam är, i skifte gå, då gälle om delningsgrund vad i 69 och 71 §§ sagt är.

1866 74 § (1827 8 kap. 6 §)

- - - . Har någon av oskifto, efter erhållit lov, upptagit och förbättrat kärr, mosse eller annan alldeles oländig mark till åker eller äng; då äge han samma mark utöver det ägobelopp, honom efter delningsgrunden tillfalla bör, behålla, eller fullt vederlag i lika väl hävdad jord därför undfå, evad lika oländig mark till fullt

belopp för övriga delägare finnes eller icke. Finnes den; njute var sin lott däri, så långt den räcker. Lag samma vare, där någon, efter erhållet lov, vatten ur sjö avtappat, med villkor, att den mark, som därav odlingsbar blivit, honom enskilt tillhöra skall.

1866 75 § (1827 8 kap. 7 §)

Vad i nästföregående § stadgat är om odling, som med veterligt lov skett, gälle ock, om odlingen så gammal är, att underrättelse saknas, huru den tillkommit, men innehavaren dock ej den jord, såsom enskilt odaläga hävdad. - - -.

1866 76 § (1827 8 kap 8 §)

Äger hemman eller by rätt till skogsfång eller mulbete på annat hemmans eller annan bys mark, och vill hemmanet eller byn, på vars mark den last ligger, samma mark skifta: har andra byn eller hemmanet oinskränkt rätt, att för sitt fulla hemmantal både skogsfång och mulbete begagna; njute då lika lott i marken, som avgärda by eller hemman tillkommer. Har byn eller hemmanet rättighet att begagna blott ettdera, antingen skogsfång eller mulbete, men ej båda tillika, eller är sådan rättighet inskränkt till visst belopp eller slag av skogsfång, eller till bete på viss tid eller för vissa kreatur, och kan man ej om delningsgrunden sämjas; då sätte ägodelningsrätten den ut, efter ty, som skäligt prövas.

1866 77 § (1827 8 kap. 9 §)

Har hemman eller by rätt att taga sten, grus, ler, torv eller dylikt på annat hemmans eller annan bys mark, eller att i dess vatten fiska, och kan lägenheten (nyttigheten), som på detta sätt begagnas, utan förfång skiftas; pröve då ägodelningsrätten, huru stor lott främmande hemmanet eller byn däri njuta må.

1866 80 §: - - - Impedimenter tillfalle det hemmans ägolott, inom vars utstakade område de bliva liggande. - - -.

1827 12 kap 3 §: - - - Impedimenter eller så oduglig mark, att den från beräkning uteslutes, tillfalle det hemmans ägolott, inom vars utstakade område de bliva liggande. - - -.

1866 82 § (1827 12 kap 5 §)

Har något hemman inom skifteslaget rätt till särskild lägenhet, såsom stenbrott, kvarn, fiske, torvmosse eller dylikt; den lägenhet skall under samma hemman förbliva, där den ej mot annan jämgod lägenhet av samma slag, till beredande av ett redigare skifte, utbytas kan, eller ägaren medgiver, att den annorledes må i delningen ingå.

1866 83 § (1827 12 kap 6 §)

Hindras ordentlig och formlig skiftesläggning av anlagda ryttare-, soldat- eller båtsmanstorp, eller av sådana till hemman hörande lägenheter, som lagligen därifrån upplåtna blivit, eller av sådana inom skifteslaget belägna utjordar eller urfjällar, vilka tillhöra hemman i annat skifteslag och ej kunna efter stadgandet i 56 § utbytas; då skola dessa lägenheter i skiftet ingå och, efter delningsgrund och gradering, jämgoda utstakas på de ställen, där det till beredande av ett redigt skifte lämpligen ske kan; - - -.

1866 84 § (1827 12 kap 7 §)

Är fiske delat och sker sedan skifte på stranden, varvid det ligger; då må jämkning eller utbyte av lotterna i fisket göras, så att var delägare sitt fiske intill sin lott i stranden bekommer, där det utan förfång ske kan.

1866 124 § 3:o (1827 18 kap 8 § 4 :o enligt kungörelse den 9 juni 1832)

Till ägodelningsrättens upptagande och avgörande höra:

3:o Fråga emellan delägare inom ett och samma skifteslag, huruvida äga skall såsom odaläga anses och således, såsom särskild lägenhet, hemman, utöver dess ägolott efter delningsgrunden, tillhöra.

4:o - - -

Övrig författning.

5.6.1909. Kungl. kungörelsen (1909:54) innefattande ytterligare föreskrifter angående avvittningen inom Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker.

8 § 3 mm: Skall särskilt område i inägor utläggas åt envar av flera brukningsdelar av byalag, hemman eller nybygge, vare det vid avvittningen bestämda skattetal delningsgrund. - - -

